

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

KATEDRA MODERNU I SUVREMENU POVIJEST

Marko Pustaj

Ekonomski odnosi SFRJ i nesvrstanih zemalja Afrike 1973 - 1981

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Tvrtko Jakovina

Zagreb, 23. 12. 2016.

Sadržaj

Uvod	3
Nesvrstani u literaturi	14
1. Građenje odnosa s Trećim svijetom.....	18
1.1 Suradnja kroz UN.....	21
1.2 Prvotni kontakti, ideologija i naoružanje	24
1.3 Počeci Pokreta – Beograd i Kairo	33
1.4 Nesvrstani izvan Pokreta.....	37
1.5 Dekada razvoja.....	41
1.6 Nesvrstani u prvoj polovici 1970.-ih (Lusaka, Georgetown, Alžir).....	43
2. Ekonomski odnosi s Afrikom – strateški interes jugoslavenske privrede	51
2.1 Analiza ekonomskih odnosa u prvim godinama nakon donošenja Rezolucije	58
2.2 Konferencija u Colombu	66
2.3 Od Colomba 1976. do Caracasa 1981.....	71
2.4 Završna razmatranja	76
Zaključak	80
Sažetak na engleskom jeziku.....	82
Bibliografija	83

Uvod

U lipnju 2013. godine u Dnevniku Nove TV emitiran je prilog o velikoj narudžbi brodova u Šibenskom brodogradilištu. Naručitelj je bila Ganska država koju je predstavljala sedmeročlana delegaciju na čelu sa zamjenikom ministra ribarstva i razvoja akvakulture Hon Aquinas Quansahom. Sklopljen je posao u vrijednosti između pedeset i šezdeset milijuna eura za dvadeset ribarskih brodova dužine dvadeset pet metara. Suradnja je pozitivno ocjenjena te je izražena spremnost obje strane da se nastavi. Na upit iznenađenog novinara o motivima dolaska u Šibenik Hon Aquinas Quansah je istaknuo tri razloga: Jugoslaviju, Tita i Pokret nesvrstanih. Njegovu izjavu prenio je Novi list: „Ovdje smo kako bi razvijali suradnju na području ribarstva, ali i poljoprivrede. Razlog suradnje s Hrvatskom je činjenica da je Gana imala izvrsnu suradnju s Jugoslavijom. Naš predsjednik (Kwame Nkrumah op. M. P.) je bio veoma blizak s Josipom Brozom Titom, smatrali su se suborcima i prijateljima i zajedno su se borili za slobodu nesvrstanih.“¹

Gana svoju nezavisnost od britanskog kolonijalnog carstva dobiva 1957. godine. Tri godine nakon nezavisnosti proglašena je republika. Kwame Nkrumah je u početku držao poziciju premijera, da bi 1960. bio izabran za prvog predsjednika Gane. Njegova politika je imala tri glavne odrednice: panafrikanizam, modernizaciju i gospodarski razvoj, te nesvrstanu vanjsku politiku.² Odnosi s Jugoslavijom, s kojom je Gana dijelila slične vanjskopolitičke poglede kao i potrebu za razvojem zaostale zemlje, ubrzo su uspostavljeni. Prvi kontakti ostvareni su kroz Ujedinjene narode, učvršćeni posjetima Tita Gani, te su se nastavili suradnjom u Pokretu nesvrstanih u čijem osnivanju je Kwame Nkrumah, uz Tita, Nassera i Nehrua, imao jednu od presudnih uloga. Na afričkoj turneji u proljeće 1961. Tito je posjetio Ganu, te je održao govor u parlamentu u Accri kao prvi stranac kome je dana ta čast.³ Kwame Nkrumah svrgnut je vojnim udarom 1966. godine. U odnosu na Tita njegova vladavina bila je kratkog vijeka, no i kao takva dovela je do stvaranja čvrstih veza čiji se plodovi ubiru, kao što nam šibenski slučaj iz 2013. pokazuje, skoro pedeset godina nakon skidanja Nkrumaha s vlasti i više od trideset godina nakon Titove smrti.

Političko povezivanje Gane i Jugoslavije, te napose prijateljski odnosi Nkrumaha i Tita, ubrzo su otvorili vrata ekonomskoj suradnji. Nakon prvotnih kontakata ona je ubrzo i

¹ Zorana Deljanin, „Zbog Tita i nesvrstanih Gana u Šibeniku gradi svoju – ribarsku flotu“, 7. lipnja 2013., pristupljeno 19. prosinca 2015., <http://www.novilist.hr/Vijesti/Hrvatska/Zbog-Tita-i-nesvrstanih-Gana-u-Sibeniku-gradi-svoju-ribarsku-flotu>.

² Calvocoressi 2003: 603-604.

³ Jakovina 2002: 161.

formalizirana potpisivanjem Jugoslavensko – ganskog dugoročnog sporazuma o trgovini, plovidbi i ekonomskoj suradnji u listopadu 1961. godine. Isti je sporazum nadograđen 15. ožujka 1967. potpisivanjem Trgovinskog sporazuma kojim su obje zemlje jedna drugoj priznale status najpovlaštenije nacije u odnosu na carine, poreze i ostala davanja.⁴ Gana je u razdoblju kojim se bavi ovaj rad bila jedan od najvažnijih zapadnoafričkih jugoslavenskih trgovinskih partnera. Rekordna godina bila je 1975. kada je obujam trgovinske razmjene iznosio je 36.9 milijuna dolara – izvoz je iznosio 7.8, a uvoz 29.09 milijuna dolara.⁵ Paralelno s trgovinskom razmjenom suradnja se razvijala i na planu investicijske i industrijske kooperacije. Tako su jugoslavenski građevinari sudjelovali u izgradnji dvije tvornice voćnih sokova, ukupne vrijednosti 1.3 milijuna dolara.⁶ Nije zabilježena veća narudžba jugoslavenskih brodova od strane ganske države u istraživanom razdoblju, kao što imamo primjer iz 2013. godine. Međutim, vezano uz brodove i pomorski promet, 1962. godine splitsko poduzeće Pomgrad dobilo je posao izgradnje luke u gradu Sekundi u vrijednosti nešto manjoj od dvanaest miliona dolara.⁷ Značajan građevinski poduhvat koji je dobiven prvenstveno zahvaljujući prethodno uspješno realiziranoj gradnji luke Latakia u Siriji 1952. godine od strane istog poduzeća, koje je svoj kredibilitet, koji je služio kao odskočna daska za buduće poslove u inozemstvu, izgradilo u poslijeratnim obnovama jugoslavenskih pomorskih luka.⁸ Na planu industrijske kooperacije 1971. godine u Gani su osnovana dva jugoslavensko-ganska mješovita poduzeća: ŠIK iz Kruševca koji je sudjelovao u mješovitom poduzeću za eksploataciju šuma i preradu drveta – TTK-LTD –, te Tomos iz Kopra koji je djelovao u zajedničkoj tvornici za proizvodnju motocikala i pumpi – TOMOS-GHANA LTD.⁹

Gana je jedna od mnogih afričkih država s kojima Jugoslavija počinje graditi političke i ekonomske odnose u drugoj polovici 20. stoljeća. Jugoslavija Afriku, kao drugi najveći kontinent po veličini i broju stanovnika, počinje otkrivati sredinom, a naročito u drugoj polovici 1950-ih godina. Građenje odnosa s afričkim, ali i azijskim te ostalim zemljama

⁴ Jovanović 1979: 34.

⁵ Izračunato po tadašnjem tečaju; Jovanović 1979: 35.

⁶ *Glasnik PKJ*, br. 37, 28. listopada 1974., 6.

⁷ Isto.

⁸ Cvitanović, Smokina i Kincel 2016: 147.

⁹ Mješovito poduzeće je pojam koji označava poduzeće osnovano od strane dva ili više subjekta koje karakterizira zajedničko vlasništvo, kao i zajednička podjela rizika i prihoda. Jugoslavenska kooperacija s afričkim zemljama se često realizirala kroz ta mješovita poduzeća koja predstavljaju viši stupanj suradnje u odnosu na bazičnu trgovinsku razmjenu. U izvorima koji su korišteni za ovaj rad pri spomenu određenog mješovitog poduzeća najčešće se navodi ime subjekta s jugoslavenske strane koji je ušao u tu suradnju (npr. Energoinvest, Hidrogradnja, Geotehnika i sl.), međutim, informacija o suprotnoj strani često nema, te se tek navodi ime države u kojoj je osnovano poduzeće. U ovom primjeru imamo naziv za mješovito poduzeće, no to je više iznimka nego pravilo: *Bilten Jugobanke*, br. 5, svibanj 1978., 15.

Trećega svijeta – ili zemalja u razvoju što je termin koji se također često koristi – dio je političke orijentacije koja nastaje kao rezultat događaja iz 1948. godine i izbacivanja Jugoslavije iz Informacijskog biroa komunističkih partija (IB) što je ujedno značilo i izbacivanje Jugoslavije iz sovjetskog lagera.

Od kraja Drugog svjetskog rata, pa sve do raskola Tito – Staljin Jugoslavija, je bila čvrst i pouzdan saveznik Sovjetskom Savezu. Kao najbolji sovjetski učenik u tom razdoblju prekida gotovo sve odnose sa zapadnim svijetom, pri čemu je granični spor s Italijom oko Trsta kao i prisilno slijetanje te rušenje američkog aviona iznad jugoslavenkog teritorija dodatno narušavalo odnose te postupno uvjeravalo Zapad kako je Tito jedan od nosilaca sovjetske agresije u jugoistočnoj Europi.¹⁰ Kako u političkom, tako i u ekonomskom smislu najveći oslonac je bio na Sovjetski Savez i zemlje komunističkog lagera. Dosljedno kopiranje staljinističkog ekonomskog modela povlačilo za sobom gotovo potpunu preorijentaciju na ekonomsku suradnju sa sovjetskim blokom. Jugoslavenski izvoz na istok Europe 1947. činio je 81% ukupnog izvoza, dok je uvoz činio 76,4% ukupnog uvoza.¹¹ U tom kontekstu raskol koji je uslijedio 1948. godine predstavljao je šok za zemlju na političkom ali i ekonomskom planu. U roku par mjeseci Jugoslavija se našla sama u procjepu između Zapada i Istoka tehnički ne pripadajući više ni jednom bloku. Nakon napada iz Sovjetskog Saveza uslijedile su optužbe iz svih zemalja komunističkog bloka jasno označujući prekid političkog savezništva koje je Jugoslavija imala s tadašnjim Istokom. Politički verbalni napadi uslijedili su brzo nakon objavljivanja Rezolucije, ali ni ekonomske mjere protiv Beograda nisu bile ništa sporije. Već do kraja 1948. Sovjetski savez i sateliti izvršili su potpunu ekonomsku blokadu Jugoslavije.¹² Visoke postotke uvoza i izvoze 1947. zamijenile su mizerne brojke, gdje 1954. godina označava najnižu točku. Naime, te godine izvoz na Istok iznosio je 2,8%, a uvoz 0,7% od ukupne brojke.¹³

Uslijed učestalih političkih pritisaka i napada s brojnim incidentima na jugoslavenskoj granici¹⁴, te pod teretom ekonomske krize uzrokovane gospodarskom blokadom sovjetskog bloka Jugoslavija se okrenula u jedinom smjeru u kojem je mogla u tom trenutku – prema Zapadu. Takva preorijentacija za jugoslavensko komunističko vodstvo nije bila jednostavna, ali je tvrdi dogmatizam ostavljen po strani. Okretanje prema Zapadu donosilo je opipljive

¹⁰ Pirjevec 2012: 230.

¹¹ Radelić 2006: 228.

¹² Rajak 2011: 11.

¹³ Radelić 2006: 228.

¹⁴ Više u: Goldstein 2008: 451.; Pirjevec 2012: 291-295.

materijalne koristi u vidu ekonomske i vojne pomoći, rješavajući tada vitalne jugoslavenske probleme: katastrofalno gospodarsko stanje i strah od sovjetske invazije.¹⁵ Pomoć sa Zapada, u prvom redu SAD-a, bila je obilna i značajna, međutim to nikako nije značilo da Jugoslavija namjerava u potpunosti prijeći u kapitalistički tabor. Na takav razvoj događaja obje su strane pristale iz vlastitih razloga. Zapad je Jugoslaviju pomagao zato jer je ona predstavljala komunističku zemlju koja se je opirala Staljinovoj hegemoniji, i koja je u pitanje dovela monolitnost Sovjetskog Saveza i njegovih satelita. Jugoslavenski postupci mogli su inspirirati i ostale komunističke partije na neposlušnost Moskvi. Tako su smatrali u Washingtonu.¹⁶ S druge strane Jugoslaviji je pragmatično djelovala primajući pomoć koja joj je bila potrebna, ali istovremeno nipošto ne odbacujući komunizam, iako su odnosi sa Zapadom doveli do određene liberalizacije i demokratizacije u jugoslavenskom društvu.¹⁷

Staljinovom smrću 5. ožujka 1953. ti procesi se postupno zaustavljaju što je bio uvod u ponovno oživljavanje odnosa sa Sovjetskim Savezom. U mjesecima nakon Staljinove smrti određeni kontakti između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza bili su uspostavljeni, no do oživljavanja čvršćih odnosa nije došlo.¹⁸ Naime, prve dvije godine u Moskvi se vodila bitka za vlast gdje u proljeće 1955. Nikita Hruščov izlazi kao pobjednik. Jedan od njegovih ciljeva bilo je rješavanje spora s Jugoslavijom, budući da nije želio dopustiti da jugoslavensko skretanje prema Zapadu ode predaleko. Vrhunac tih nastojanja odigrao se u svibnju 1955. prilikom posjete Nikite Hruščova Jugoslaviji. Došlo je do pomirenje između dvije države uslijed kojeg je potpisana Beogradska deklaracija koja je garantirala poštovanje suvereniteta, neovisnosti, kao i obavezu obje države da se neće miješati u unutarnje stvari druge zemlje.¹⁹

Posjet Hruščova Jugoslaviji bio je veliki korak u obnavljanju odnosa između dvije države, međutim povratak na stanje od prije 1948. godine nije bio moguć. Prije dolaska Hruščova u Beograd Tito se odredio dajući jasan stav o tome kako se ne namjerava vratiti pod sovjetsko okrilje, ali ni kako se ne namjerava odreći socijalizma: „Kako na Zapadu tako na Istoku treba im biti jasno da Jugoslavija neće preusmjeriti svoju politiku s puta kojim ide od 1948. godine nadalje. Ona ima svoj put.“²⁰ Put je to koji Jugoslaviju više nije svrstavao niti uz

¹⁵ Između 1950. i 1955. Jugoslavija je primila otprilike 1,5 milijardi dolara zapadne pomoći, većinom od strane SAD-a, Rajak 2011: 13.; Tony Judt donosi nešto drugačije brojke te piše da je Jugoslavija u razdoblju od 1949. do 1955. primila 1,2 milijarde dolara strane pomoći: Judt 2010: 174.

¹⁶ Jakovina 2012: 32-33.

¹⁷ Više o liberalizaciji nakon raskola, a posebice nakon 1950.-e vidi u Goldstein 2008: 463-480; Jakovina 2013: 127-130.

¹⁸ Prijevec 2012: 322-323.

¹⁹ Goldstein 2008: 484.

²⁰ Citirano u Prijevec 2012: 327.

jedan blok već je jamčio srednju, treću opciju. Naznake tog puta dane su nedugo nakon raskola Tito – Staljin. U svom govoru pred Generalnom skupštinom UN-a 24. rujna 1949. Edvard Kardelj je „istaknuo pravo Jugoslavije da ne uđe ni u jedan blok, nego da razvija miroljubivu suradnju sa svim državama koje na to budu spremne“, te je iste godine na partijskom plenumu izjavio da Jugoslavija namjerava „iskorištavati postojeće suprotnosti u svijetu kako bi zajamčila svoje preživljavanje i buduću konsolidaciju.“²¹ Godinu dana kasnije, ponovno pred Generalnom skupštinom UN-a, Kardelj je još jednom iznio namjeru Jugoslavije da se ne svrsta niti uz jedan dominantan hladnoratovski blok:

„Narodi Jugoslavije ne mogu prihvatiti postulat da čovječanstvo danas ima samo jedan izbor – izbor između dominacije jednoga ili drugoga bloka. Mi vjerujemo da postoji drugi izbor. Istina, on je možda zahtjevan, ali, u isto vrijeme, je i neizbježan. To je izbor demokratske borbe za svijet u kojem su ljudi slobodni i jednaki, za demokratske odnose između nacija koji će eliminirati vanjska miješanja u unutarnje poslove država i za punu miroljubivu kooperaciju između država baziranu na jednakosti.“²²

Bilo su to vrlo jasne deklarativne poruke o tome kakvu vanjsku politiku Jugoslavija namjerava voditi. Međutim, u prvim godinama nakon izbacivanja Jugoslavije iz Informbiroa pod teretom ekonomske krize i, možda još važnije, pred opasnošću od sovjetske agresije takva politika nije bila moguća. Normalizacija odnosa sa sovjeticima omogućila je vođenje vanjske politike koja je dobrim dijelom bila najavljena u Kardeljevom govoru. Prestanak straha od sovjetske invazije omogućio je jugoslavenskom vodstvu, u prvom redu Titi, napuštanje zemlje i vođenje konstruktivne vanjske politike.

Sugovornike koji su dijelili slične poglede o svjetskoj situaciji i odnosu prema oba bloka jugoslavensko je vodstvo pronašlo u liderima zemalja Trećega svijeta. Prvi korak prema toj skupini zemalja, koje će u budućnosti činiti Pokret nesvrstanih, dogodio se krajem 1954. godine kada Tito odlazi na dvomjesečno putovanje u Indiju i Burmu. Iste godine etiopski car Haile Selassije posjetio je Jugoslaviju, a iduće godine Tito je uzvratio posjet. Krajem 1955. Tito odlazi u Kairo gdje će se susresti s Naserom, dok će se 1956. na Brijunima sastati Tito, Naser i Nehru.²³ Ti posjeti u relativno kratkom razdoblju pokazali su da i izvan Jugoslavije postoje zemlje i državници koji su imali mišljenja koja se nisu previše razlikovala od onih u Beogradu, te kako se na toj bazi mogla graditi daljnja suradnja. Ideološka orijentacija nije

²¹ Pirjevec 2012: 329.

²² Rajak 2011: 99.

²³ Pirjevec 2012: 403-406.

uvijek bila istovjetna²⁴, međutim zajednička nepovjerljivost prema Istoku i Zapadu kao i odlučan stav u nemiješanje vanjskih faktora u unutarnje probleme bila je zajednička vrijednost na kojoj su se gradili budući odnosi.²⁵

Suradnja se iz političke ubrzo prebacila i u ekonomsku sferu. Trgovinska razmjena sa zemljama Trećega svijeta, a kasnije članica Pokreta nesvrstanih, kao i drugi oblici ekonomske aktivnosti, primjerice osnivanje mješovitih poduzeća i brojni građevinskih poduhvati jugoslavenskih radnika, za Jugoslaviju su činile veliko i u određenim segmentima unosno tržište. Istinska nesvrstanost, vjerovao je Tito, može se postići jedino kroz ekonomsku neovisnost koja bi se gradila na gospodarskoj suradnji među zemljama Trećega svijeta.²⁶ Takav stav Jugoslavija je prije svega gradila na svojem iskustvu koje je uslijedilo poslije 1948. godine. Raskol Tito-Staljin do kraja godine prouzrokovao je gotovo potpunu ekonomsku blokadu Jugoslavije od strane Sovjetskog Saveza i ostalih zemalja lagera. U prvim danima srpnja 1948. prvi ugovori počeli su se otkazivati, da bi već slijedeće godine ekonomska razmjena Jugoslavije i Sovjetskog Saveza bila manja za osam puta.²⁷ Za zemlju koja je dominantno bila oslonjena na istok Europe to je bio težak udarac.²⁸ Jedino zahvaljujući pomoći sa Zapada Jugoslavija uspijeva preživjeti te godine. No zapadna ekonomska i vojna pomoć često je bila poluga pomoću koje su se postavljali određeni politički uvjeti i pokušalo utjecati na vanjsku i unutarnju politiku. Primjerice početkom 1950. godine revolucionarni pokret u Sjevernom Vijetnamu ustoličio je svoju vladu na čelu s Ho-Ši-Minom koju je Jugoslavija namjeravala priznati. Iz Francuske su pristigli oštri prosvjedi i prijetnje da će pomoć sa Zapada biti obustavljena ako Jugoslavija ustraje u svojim namjerama.²⁹ Tito je Ho-Ši-Minovu vladu priznao, pomoć nije bila obustavljena, no poruka koju su odaslali Francuzi bila je vrlo jasna. U studenom 1951. američki predsjednik Truman odobrio je paket ekonomske i vojne pomoći Jugoslaviji. S tim paketom SAD je namjeravao paralelno otvoriti posebne vojne i ekonomske misije u Jugoslaviji, na što je Beograd gledao kao pokušaj uspostavljanja ekonomske hegemonije. Također, istom prilikom su upućeni zahtjevi da se oslobodi Stepinca, te da se zaustavi, ili barem ublaži, daljnja kolektivizacija sela – oba

²⁴ U Egiptu su, recimo, komunisti bili proganjani dok je komunistička partija bila zabranjena: Jakovina 2002: 133.

²⁵ Jakovina 2003: 522.

²⁶ Rajak 2011: 208.

²⁷ Unkovski Korica 2016: ebook, poglavlje: Tilting West: Self-Management In The Service Of The Market, 1948–53.

²⁸ Za ilustraciju, uvoz robe iz Sovjetskog Saveza 1947. bio je veći od kombiniranog uvoza iz SAD-a, Velike Britanije, Francuske i Austrije zajedno: Zimmerman 1987: 20.

²⁹ Pirjevec 2012: 306.

osjetljiva unutrašnja politička pitanja.³⁰ Nadalje, nakon posjete Hruščova Beogradu u svibnju 1955. Zapad, nezadovoljan približavanjem Moskve i Beograda, privremeno ukida vojnu pomoć.³¹ Godinu dana kasnije, nakon sovjetskog gušenja mađarske pobune te kritike jugoslavenskog vodstva prema Moskvi, suprotni potezi su povučeni, gdje je Washington produžio kredite za viškove hrane i na slijedeću godinu, jasno pokazujući kako su se političke odluke odražavale na ekonomsku sferu.³² Naposljetku, američki veleposlanik u Beogradu George Allen već u listopadu 1950. jasno je sažeo ciljeve zapadne pomoći Jugoslaviji: „Naš cilj nije osigurati komunističkoj Jugoslaviji dugoročnu opću gospodarsku i vojnu pomoć onakvu kakva se daje demokracijama u Zapadnoj Europi. Naša je politika samo osigurati Jugoslaviji pomoć koja je potrebna da bi se zaštitili naši politički i strateški interesi u regiji.“³³

Gospodarski odnosi sa Sovjetskim blokom nakon pomirbe 1955. godine također su često ovisili o razini političkih odnosa. Jugoslavenski potezi tijekom sovjetskog slamanja ustanka u Mađarskoj, kao i poruke odaslane na VII. Kongresu SKJ slijedeće godine³⁴, nisu pozitivno odzvanjale unutar Kremlja što je imalo i svoje ekonomske reperkusije. Naime, početkom 1957. Hruščov je otkazao ugovore o ekonomskoj pomoći Jugoslaviji jasno iznoseći poruku da je takav potez politički motiviran s ciljem stvaranja pritiska na Beograd.³⁵ Ubrzo su se pojavili glasovi da novonastala situacija podsjeća na 1948. Međutim, iako su politički i ekonomski odnosi svedeni na puno niže razine, ekstremi koji su dostignuti nakon raskola Tito – Staljin nisu bili ponovljeni.³⁶

U kontekstu u kojem su ekonomski odnosi s Istokom i Zapadom često dolazili s utegom određenih političkih uvjeta gospodarska suradnja sa zemljama Trećega svijeta, gdje se naravno ubrajaju i afričke nesvrstane zemlje koje su primarni objekt ovoga rada, otvarala je vrata trgovini koja nije dolazila s dodatnom prtljagom. No, osim izostanka političkih uvjeta na Treći svijet gledalo se kao na potencijalno tržište na koje bi se mlada jugoslavenska industrija mogla puno lakše probiti u odnosu, na primjerice, Zapadnu Europu. Kraj 1950-ih, a svakako početak 1960-ih, vrijeme je jugoslavenskog rapidnog gospodarskog razvoja. Između 1952. i 1965. godine društveni proizvod je rastao po stopi od 9,7%, što je Jugoslaviju svrstavalo u

³⁰ Bekić 1988: 337-341.

³¹ Isporuke vojne pomoći je nastavljena nakon mjesec dana, ali još jednom je pokazano da ona dolazi uz određene uvjete: Rajak 2011: 141-142.

³² Adamović, Lampe, Pricket 1990: 56.

³³ Citirano u Jakovina 2003: 293.

³⁴ Više o VII. Kongresu, koji je potvrdio ideološka razlike i suprotstavljene stavove u izgradnji socijalizma, vidi u Pirjevec 2012: 427-433.

³⁵ Rajak 2011: 195.

³⁶ Isto: 198.

sami vrh svjetskih zemalja s najbržim gospodarskim rastom.³⁷ Veća produktivnost industrijskog sektora automatski je označavala brojnije proizvode te potrebu prodaje istih. Na zemlje Trećega svijeta računalo se kao na potencijalna tržišta. Ta tržišta su također služila tome da se jugoslavenski ekonomski odnosi s inozemstvom uravnoteže s ciljem postizanja što veće ekonomske nezavisnosti, tj. ne dovođenja u situaciju da se previše ovisi o jednom ekonomskom partneru, kao što je to bio slučaj do 1948. godine. Tu postignutu ekonomsku neovisnost, pratila bi, naravno, i veća politička samostalnost, kako je smatrano u Beogradu.³⁸ Nadalje, odnose sa Zapadom opterećivali su visoki dugovi kao i nemogućnost da izvoz dosegne uvoz. Tito je vjerovao da bi veća ekonomska integracija sa zemljama zapadne Europe, o čemu se aktivno raspravljalo do pomirenja sa Sovjetskim Savezom, dovela Jugoslaviju u inferiorni položaj, gdje bi ona postala tek sirovinski privjesak i tržište na koje bi Zapad izvezio svoje proizvode. Isto tako postojala je bojazan da bi veća ekonomska suradnja sa Zapadom dovela do pokušaja mijenjanja Jugoslavije iznutra.³⁹ Veća usmjerenost prema afričko-azijskim državama nastupa nakon VII. kongresa SKJ u travnju 1958. godine te uvjerenja Tita da se gospodarski razvoj Jugoslavije može dovesti u vezu s tada očekivanim razvojem Trećega svijeta.⁴⁰ Nakon povrataka sa zimske azijsko-afričke turneje 1958./1959. Tito je u svome izvještaju naglasio da je potrebno razviti strategiju ekonomske i vojne kooperacije s Trećim svijetom budući da Jugoslavija može očekivati velike koristi od nje.⁴¹

Osim s jugoslavenske, impulsi za suradnju dolazili su i sa suprotne strane i to iz nekoliko razloga. Političko povezivanje nastalo na osnovi izvanblokove pozicije nastojalo se osnažiti kroz gospodarsku suradnju. Zemlje u razvoju također su nastojale smanjiti svoju ekonomsku ovisnost prema velikim europskim silama i bivšim kolonijalnim metropolama kroz međusobnu suradnju, ali i kroz suradnju sa zemljama koje nije opterećivala kolonijalna prošlost, kao što je bila Jugoslavija. Jugoslavenski stupanj razvoja također je donosio određene prednosti Beogradu. Iako nivo razvoja nije bio u rangu europskih sila, Jugoslavija je svakako bila razvijenija od većine zemalja Trećega svijeta, te je u zajedničkoj trgovini mogla ponuditi širok asortiman robe, u prvom redu industrijskih proizvoda.⁴²

³⁷ Goldstein 2008: 492.

³⁸ Mario Polić, „Neke tendencije i karakteristike vanjsko-trgovinske razmjene SR Hrvatske i SFR Jugoslavije sa zemljama u razvoju,“ *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju*, br. 1/2 (1981.), 20.

³⁹ Bekić 1988: 655-656.

⁴⁰ Pirjevec 2012: 448.

⁴¹ Rajak 2011: 208.

⁴² Isto: 208.

Konkretni zahtjevi za suradnju su jugoslavenskoj delegaciji upućeni za vrijeme azijsko-afričke turneje 1958./1959. godine. Haile Selasie je uputio zahtjev da jugoslavenski radnici sagrađe cementaru, branu u južnoj Etiopiji, razne ceste, te da jugoslavenski stručnjaci nadgledaju implementaciju etiopske razvojne strategije. Sudan je zatražio pomoć u obliku tehničkih savjetnika i mogućnost suradnje oko gradnje trgovačkih brodova. Naser je htio da se postojeća suradnja između dviju država još produbi, posebice u vojnoj industriji, te da se poduzmu zajednička ulaganja u istoj.⁴³

Osnivanjem Pokreta nesvrstanih u Beogradu 1961. godine, suradnja zemalja na osnovi ne pripadanja niti jednom bloku, dobila je svoj politički okvir unutar kojeg su se u narednom razdoblju formirali brojni zahtjevi za međusobnom gospodarskom suradnjom članica Pokreta. Motivacija za osnivanje Pokreta primarno je bila političke prirode, dok su ekonomski motivi bili sekundarni, te je tako na prvoj Konferenciji u Beogradu potreba za gospodarskom suradnjom članica Pokreta spomenuta, no bez razrađenih mjera ili smjernica kako bi do nje trebalo doći.⁴⁴ Međutim, sam sastav zemalja koje su prisustvovala Konferenciji dao je naslutiti da se pitanja ekonomskog karaktera neće moći dugo ignorirati. Zajednička karakteristika dvadeset četiri zemlje sudionice, bila je nerazvijenost, te samim time zbog potrebe da Pokret dobije puniji sadržaj, kako navodi Ljubiša Adamović, „neizbježno je nametnuta potreba da se unesu ekonomski sadržaji.“⁴⁵ Ti sadržaji snažniju prodiru u Pokret početkom 1970-ih na konferencijama u Lusaki 1970., i posebice u Alžiru 1973. O ekonomiji, međusobnoj suradnji i nerazvijenosti, te kako ju prevladati, se počinje sve više diskutirati kao i donositi konkretne korake u tome smjeru.

U 1970-ima Pokret nesvrstanih sve se više počinje fokusirati na ekonomske teme. Međutim, na tu poziciju one ne dolaze u potpunosti profiliranjem tih tema unutar Pokreta, već kroz aktivnosti zemalja u razvoju unutar UN-a.⁴⁶ Od Kaira 1964. do Lusake 1970. konferencije se nisu održavale te je Pokret proživljavao mini krizu, gdje su upravo aktivnosti nesvrstanih na ekonomskim pitanjima unutar UN-a dobrim dijelom pomogle održavanju kontinuiteta i suradnje nesvrstanih zemalja.

Godinu dana nakon Beograda, u Kairu, 1962., održana je Ekonomska konferencija zemalja u razvoju. Sve države, osim Iraka i Nepala, koje su bile prisutne u Beogradu bile su

⁴³ Isto: 208.

⁴⁴ *Jugoslavenski pregled*, br. 9, rujan 1961, 391.

⁴⁵ Adamović, ur. 1983: 6.

⁴⁶ Sve nesvrstane zemlje bile su zemlje u razvoju, dok sve zemlje u razvoju nisu bile članice Pokreta nesvrstanih, iako većina je. Samim time oba pojma nisu istovjetna, ali aktivnosti zemalja u razvoju su velikim dijelom bile i aktivnosti nesvrstanih zemalja.

prisutne i u Kairu. Središnje teme bile su ekonomska nerazvijenost globalnog Juga kao i potreba za većom međusobnom suradnjom.⁴⁷ Dane su smjernice za daljnje kolektivno djelovanje, prvenstveno unutar UN-a, na pitanjima razvoja, pritom ističući važnost održavanja konferencije koja će se fokusirati na „sva vitalna pitanja koja se dotiču internacionalne trgovine, osnovne robne razmjene i ekonomskih odnosa između razvijenih i zemalja u razvoju“.⁴⁸ Na temelju tih poruka dvije godine nakon Kaira, 1964., u Ženevi je održana Konferencija UN-a za trgovinu i razvoj (UNCTAD⁴⁹). UNCTAD je osnovan kao tijelo unutar kojega će se raspravljati o pitanjima trgovine i razvoja i gdje će zemlje u razvoju pred najrazvijenijim zemljama moći izložiti svoje probleme kao i prijedloge kako ih riješiti. U Ženevi je bilo prisutno 120 zemalja, od čega je 77 bilo zemalja u razvoju. Na kraju zasjedanja one su oformile svoj klub pod nazivom Grupa 77 (G77), kojega je i Jugoslavija bila član.⁵⁰ U narednom razdoblju G77 će postati najznačajniji glas Trećega svijeta u svim ekonomskim tijelima unutar UN-a. Tamo će se zalagati za promjenu globalnog ekonomskog okvira, kao i za veću međusobnu ekonomsku suradnju zemalja u razvoju.

Nakon pauze od šest godine u Lusaki će se održati treća Konferencija Pokreta. Ekonomske teme na kojima su zemlje u razvoju inzistirale u prethodnom razdoblju lagano će sve dublje ulaziti u sam Pokret. Od samih deklaracija prijeći će se na konkretne mjere oblikovane u Akcijskom programu. Sam program stavlja veći naglasak u osloncu na vlastite snage, kroz međusobnu ekonomsku suradnju, u borbi za gospodarski razvoj. U prethodnom razdoblju kroz Pokret se apeliralo na najrazvijenije zemlje da, kroz razne mjere, pomognu najsiromašnijima. U 1970-ima ta nadanja su iznevjerena te se formira svijet da su za svoj gospodarski razvoj nesvrstane zemlje najodgovornije. Ministarska konferencija nesvrstanih u Georgetownu 1972. godine će potvrditi te poglede, te još jednom staviti naglasak na razvijanju međusobne ekonomske suradnje.⁵¹

Kao rezultat tih impulsa jugoslavenska Savezna skupština 17. svibnja 1973. donosi Rezoluciju o unapređenju ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zemljama u razvoju.⁵² Od tog trenutka ekonomska suradnja s Trećim svijetom, koja predstavlja sastavni i bitni dio nesvrstane politike, postaje strateški interes jugoslavenske privrede.

⁴⁷ Rakove 2014: 86.

⁴⁸ Citirano u: Smith i Taylor 2007: 9.

⁴⁹ United Nations Conference on Trade and Development.

⁵⁰ Oatley 2013: 128.

⁵¹ Jugoslavenski pregled, rujan 1973., 45.

⁵² *Službeni list SFRJ*, br. 28, 24. svibnja 1973.

Vremenski okvir ovoga rada je razdoblje između 1973. i 1981. godine. Donošenje Rezolucije o unaprijeđenju ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zemljama u razvoju predstavlja prekretnicu u ekonomskim odnosima SFRJ s Trećim svijetom, a onda i nesvrstanim zemljama Afrike. Gospodarska suradnja postaje dio promišljene i dugoročne jugoslavenske politike, te je upravo iz tog razloga ta godina izabrana kao početna točka ovoga rada. Promatrano razdoblje ovoga rada završava s 1981. godinom iz razloga što je tada održana Ministarska konferencija Grupe 77 u Caracasu. Glavna tema te Konferencije bila je međusobna ekonomska suradnja zemalja u razvoju – analizirali su se problemi iste i kako ju unaprijediti. Izborom konferencije u Caracasu kao završne točke želi se naglasiti važnost G77 za sam Pokret nesvrstanih. G77 nastaje 1964. u Ženevi kao organizacija koja će se boriti za ekonomske interese globalnog Juga. No, isto tako dobrim dijelom postaje i glas nesvrstanih u ekonomskim tijelima unutar UN-a, budući da je većina članica G77 bila i članica Pokreta nesvrstanih. Dok se je Pokret bavio pitanjima političke i ekonomske prirode, G77 se u potpunosti fokusirao na ekonomsku problematiku. Sastanci G77 održavali su se na ministarskom nivou, gdje je prvi bio u Alžiru 1967., a drugi u Limi 1971. godine. Upravo će se na tim sastancima formirati politika o oslanjanju na vlastite snage. U sedamdesetima to će postati službena politika Pokreta koja će u krajnjoj liniji dovesti do veće ekonomske suradnje Jugoslavije i nesvrstanih zemalja Afrike.

Afričke nesvrstane zemlje kao predmet proučavanja izabrane su iz nekoliko razloga. Afriku, u kontekstu Hladnog rata, bi se uistinu mogli nazvati nesvrstanim kontinentom. Početkom 1970-ih gotovo sve afričke države, izuzev Južnoafričke republike i teritorija koje je ta država okupirala, su bile članice Pokreta nesvrstanih. S tim na umu naslov ovoga rada mogao je glasiti i Ekonomski odnosi SFRJ i afričkih zemalja, budući da u promatranom razdoblju nikakva ekonomska aktivnost između SFR Jugoslavije i afričkih zemalja izvan Pokreta nije zabilježena. Međutim, upravo naglaskom na pripadnost Pokretu nesvrstanih želi se naglasiti kako je on bio glavni katalizator suradnje – okvir koji je zemlje članice povezao politički i ekonomski. Unutar samog Pokreta formirana je politika koja će poticati, te na kraju i dovesti do veće međusobne ekonomske suradnje. Nadalje, jugoslavenski kontakti s afričkim državama su bili najredovitiji zahvaljujući Titovim čestim putovanjima Galebom, te su kontakti i suradnja, u prvom redu s Naserom i Nkrumahom, bili važni za uspostavu Pokreta nesvrstanih.

Rad je podijeljen na dva veća poglavlja. Intenziviranje ekonomske suradnje i veća usmjerenost jugoslavenske privrede prema nesvrstanim zemljama nakon 1973. godine ne

dolazi samo od sebe, već je dio promišljene politike i procesa koji su se odvijali u pedesetima i šezdesetima. U prvom poglavlju analizirati će se ti procesi koji su u sedamdesetima doveli do većega naglaska na suradnju s nesvrstanim zemljama. Baza za ekonomsku suradnju u pravilu je uvijek prethodna politička suradnja. U slučaju Jugoslavije i nesvrstanih zemalja Afrike to je također bio slučaj. U tom kontekstu analizirati će kako je uopće došlo do prvotnog političkog povezivanja Jugoslavije i afričkih zemalja. Najveći naglasak biti će na Pokretu nesvrstanih i razvoju ekonomske misli unutar njega. Početkom sedamdesetih nesvrstane zemlje počinju stavljati sve veći naglasak na međusobnu ekonomsku suradnju i oslanjanju na vlastite snage. Kako i zašto do toga dolazi pokušati će se odgovoriti u prvom poglavlju.

Drugo poglavlje fokusirati će se na rezultate politike oslanjanja na vlastite snage. Biti će izložen pregled ekonomske aktivnosti Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja. Naglasak će biti na trgovinskoj razmjeni i investicijskoj suradnji. Istaknuti će se s kojim je zemljama Jugoslavija imala najbolju suradnju i zašto. Također, ukazati će se na određene probleme koje je Jugoslavija imala, u prvom redu problem naplate i nedostatak deviza. Istaknuti će se koji su proizvodi prevladali u izvozu.

Nesvrstani u literaturi

U Jugoslaviji je Pokret nesvrstanih, uz samoupravni socijalizam i federativni karakter zemlje, smatran jednim od tri oslonca poretka, te je samim time interes znanstvene zajednice za istraživanje Pokreta otprilike odgovarao njegovoj važnosti. O nesvrstanim je pisao Lazar Mojsov, Ranko Petković i Bojana Tadić, da izdvojimo samo neke autore.⁵³ Međutim, iako je interes postojao on se nije materijalizirao u proučavanju Pokreta iz više aspekata. Naglasak je u većini slučajeva bio na političkom, dok je ekonomski aspekt bio dobrim dijelom zanemaren. Potvrdu takvoga stanja najbolje potvrđuju riječi Ljubiše Adamovića – ekonomista iz Srbije – koji u zborniku radova koji se bavi ekonomskim aspektima politike nesvrstanoosti 1983. piše da je činjenica da „u obimnoj literaturi o politici nesvrstavanja ni u Jugoslaviji ni u inozemstvu gotovo da nema ni članka, ni studije, ni monografije koja bi se bavila ekonomskim aspektima politike nesvrstavanja.“⁵⁴ Takvo stanje jednim dijelom ispravlja rad

⁵³ Lazar Mojsov, *Dimenzije nesvrstanoosti*, 1980.; Ranko Petković, *Nesvrstana Jugoslavija i suvremeni svet. Spoljna politika Jugoslavije 1945-1985.*, 1985.; Bojana Tadić, *Nesvrstanoost u teoriji i praksi međunarodnih odnosa*, 1976.

⁵⁴ Adamović: 1983., 11.

zagrebačkog Instituta za zemlje u razvoju koji u suradnji s Privrednom komorom SR Hrvatske objavljuje radove koji se tematski dotiču ekonomske, kulturne, tehničke i znanstvene suradnje Jugoslavije i zemalja u razvoju.⁵⁵

Raspad Jugoslavije donosi promjenu mnogih paradigmi od kojih neke zahvaćaju i historiografiju. U fokus znanstvenog istraživanja, razumljivo, dolaze one teme o kojima se nije smjelo ili nije bilo oportuno pisati – primjerice poslijeratna jugoslavenska povijest – dok se za proučavanje nekad dominantnih područja gubi interes. Zanimanje za proučavanje cjelokupnog jugoslavenskog društva pada, a samim time i Pokret nesvrstanih doživljava istu sudbinu. U mnogim radovima nastalima nakon raspada Jugoslavije Pokret često dobiva tek nekoliko paragrafa ili u najboljem slučaju nekoliko strana u raznim povijesnim pregledima. Analizira se uglavnom politička pozadina Pokreta dok ekonomska strana ponovno ostaje zaboravljena uz izuzetak ponekih ocjena bilo o dobroj ili lošoj gospodarskoj suradnji bez dubljeg ulaženja u samu problematiku. Fokus je uglavnom na nekoliko godina prije i nakon prve konferencije Nesvrstanih u Beogradu što autore često ne sprječava da daju sveobuhvatne ocjene o samom pokretu unatoč nedostatku temeljitog istraživanja. Tako Zdenko Radelić u knjizi *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.* piše da „Nesvrstanost, unatoč svakodnevnom promidžbenom uvjeravanju jugoslavenskih građana u njezinu presudnu važnost, nije imala neku veću međunarodnu važnost“, te da je „povezivala Jugoslaviju sa siromašnim zemljama Trećega svijeta i zadovoljavala ambicije svojih vođa.“ Unatoč toj kritici ističe se pozitivna strana ostvarivanja gospodarske suradnje s pojedinim azijskim i afričkim državama.⁵⁶ U knjigama Dušana Bilandžića i Hrvoja Matkovića sam pokret dobiva tek nekoliko stranica.⁵⁷ Nesvrstane spominje i Hrvoje Klasić u svojoj knjizi: *Jugoslavija i svijet 1968.* gdje je doseg njegove analize limitiran temom knjige, no gdje se ipak spominju pokušaji gospodarskog angažmana Jugoslavije među nesvrstanimima, međutim autor pritom ne daje sveobuhvatne zaključke o istoj, već navodi kako je teško dati konačne ocjene uslijed premalo podataka.⁵⁸ Ponešto više o nesvrstanimima piše Jože Pirjevac u svojoj knjizi *Tito i Drugovi*. Pirjevac je uglavnom usmjeren na političku pozadinu i ulogu Tita te kakav su odjek njegove akcije imale na Istoku i Zapadu. Malen prostor dan je i ekonomskoj sferi kroz isticanje gospodarskih motiva za povezivanjem s afričkim i azijskim zemljama uz donošenje ocjene kako novi

⁵⁵ Više o radu Instituta vidjeti u Biserka Cvijetićanin, „Uloga Instituta za razvoj i međunarodne odnose u Pokretu nesvrstanih,“ u *Razvojna suradnja kroz naslijeđe Pokreta nesvrstanih*, Zagreb, 2015., 12-39.

⁵⁶ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji od 1945. – 1991. : od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 283 – 284.

⁵⁷ Bilandžić 1999: 373-376, 382-383; Matković 1998: 326-328.

⁵⁸ Klasić 2012: 390-398.

gospodarski poredak za koji su se nesvrstane zemlje zalagale nije zaživio.⁵⁹ Ivo Goldstein u svojoj knjizi *Hrvatska 1918-2008* daje kratak opis prvih godina Pokreta uz ocjenu da se takva politika „pokazala kao strateški promašaj i dugoročno štetna.“⁶⁰ Isti autor, ovoga puta u koautorstvu sa Slavkom Goldsteinom, sredinom 2015. godine objavljuje jednu od većih monografija o Josipu Brozu Titu. Pokret nesvrstanih kao trajna Titova okupacija nije mogao biti zaobiđen. Međutim i ova analiza je daleko od temeljite, uglavnom iz razloga što se zadržava na samim počecima Pokreta u 1950-ima i 1960-ima. U fokusu je ponovno politička pozadina dok se na ekonomsku suradnju referira kao na nedovoljnu te kao na one zbog koje se gubi priključak s razvijenim svijetom, pri čemu nije objašnjeno na koji način su te dvije stvari u korelaciji. Zaključuje se kako je politika nesvrstavanja nakon 1960-ih „pokazala dugoročno štetnom“, pozivajući se na osobne stavove Koče Popovića i Mirka Tepavca, iako analize kasnijeg razdoblja kao niti argumenata za tu tezu nema.⁶¹

Iako često marginaliziran Pokret nesvrstanih nije ostao bez detaljne i sveobuhvatne analize što je prije svega zasluga Tvrtka Jakovine i njegove knjige: *Treća strana Hladnog rata*. Tamo nalazimo precizan prikaz političke povijesti Pokreta s naglaskom na jugoslavensku ulogu i njena iskustva. To je ujedno i prikaz povijesti Pokreta, ali i svih važnijih događaja Trećega svijeta u koje su nesvrstane zemlje bile involvirane. Međutim, iako se radi o detaljnoj knjizi glavni fokus je na političkoj povijesti dok ekonomska strana – odnosi, suradnja i razmjena, nije precizno istražena gdje imamo mnogo pojedinih primjera no bez dublje analize tih odnosa.

Kritike prema pokretu bile su česte i brojne. Uglavnom su se odnosile na njegovu ekonomsku neisplativost i usmjerenje pozornosti na „pogrešne“ dijelove svijeta. Kritizirane su, u očima pojedinaca, nepotrebne i skupe ambasade, česta i novčano zahtjevna putovanja, trošak odlaska na konferencije i sl. Nemali je broj argumenata o slaboj gospodarskoj suradnji s nesvrstanim zemljama, o otkinuću Jugoslavije iz njenog prirodnog okružja, iako je nejasno što bi to značilo, te u globalu o ekonomskoj neisplativosti provođenje nesvrstane politike. Međutim, iza tih argumenata nalazimo na vrlo malo, ili gotovo ništa, znanstvenih radova koji bi potkrijepili te argumente koji tako ostaju u sferi osobnih dojмова. Korištenje stavova pojedinih jugoslavenskih političara i komentatora, te kasnijih postsocijalističkih kritičara pri negativnoj argumentaciji ekonomske isplativosti Pokreta samo potvrđuje gotovo nikakvo znanstveno uporište tih teza. Ova rad namjerava, barem djelomične, popuniti tu prazninu, te

⁵⁹ Pirjevac 2012: 448, 678.

⁶⁰ Goldstein 2008: 505-506, 577.

⁶¹ Ivo Goldstein i Slavko Goldstein 2015: 636-647.

prikazati kako je došlo do ekonomske suradnje Jugoslavije i nesvrstanih zemalja Afrike i koji su bili rezultati te suradnje. Historiografska rasprava o Pokretu nesvrstanih je svakako, s obzirom na njegovu važnost, nedovoljna, te se uglavnom dotiče političke sfere. Autor se nada da će ovaj rad, barem djelomično, pridonijeti razumijevanju Pokreta nesvrstanih i jugoslavenske uloge u njemu. Ovoga puta iz ekonomskog rakursa.

1. Građenje odnosa s Trećim svijetom

Krajem 1973. godine razmjena Jugoslavije s afričkim zemljama iznosila je otprilike 255.3 milijuna američkih dolara.⁶² Izraženo u postocima, afrički uvoz je činio 3.2, a izvoz 4 posto od ukupnog broja. Kada tu pribrojimo i zemlje u razvoju izvan afričkog kontinenta, a koje su u velikom broju bile članice Pokreta nesvrstanih, njihov zajednički udio u izvozu je bio 12.6, a u uvozu 14.3 posto za 1973. godinu, što je otprilike 1/7 ukupne jugoslavenske gospodarske razmjene. Europske zemlje su očekivano bile najveći jugoslavenski gospodarski partner, sudjelujući sa nešto manje od 80 posto u ukupnoj gospodarskoj razmjeni za istu godinu.⁶³

U usporedbi s europskim, značaj gospodarske razmjene sa zemljama u razvoju, posebice afričkim, bio je osjetno manji. Uvjeti u kojima su se razvijale trgovinske veze s afričkim i europskim zemljama nisu bili istovjetni. Jugoslaviji, kao europskoj zemlji, gospodarska suradnja sa susjednim državama bila je prirodna i logična, što zbog geografske blizine, što zbog već postojećih političkih, ekonomskih i kulturnih veza. S druge strane jugoslavenski kontakti s afričkim zemljama bili su gotovo nepostojeći. Za vrijeme kolonijalnog razdoblja većina kontakata bila je ograničena na relaciji kolonija – zemlja kolonizator. Uslijed procesa dekolonizacije i nastanka novih država otvorio se cijeli jedan prostor na kojemu Jugoslavija prije toga nije bila prisutna. Politička situacija kod kuće rezultirala je potrebom za pronalaskom novih političkih i ekonomskih partnera. Međutim, preduvjeta za te odnose nije bilo i oni su se morali graditi iz samih temelja. Dobri politički odnosi u pravilu su bili preduvjet za ekonomsku suradnju, te samim time analiza uspostavljanja političkih odnosa postaje bitan preduvjet za razumijevanje ekonomske suradnje koja dolazi nakon nje. Isprepletenost političkih i ekonomskih odnosa sažeo je 1973. Emil Ludviger, član SIV-a i savezni sekretar za vanjsku trgovinu, ovim riječima: „Naše iskustvo pokazuje, da kao što dobri politički odnosi među zemljama stvaraju preduvjete za šire ekonomske odnose, tako isto čvrsti i dobri ekonomski odnosi otvaraju vrata prijateljskim i dobrim političkim odnosima. Upravo zbog toga Jugoslavija sa simpatijama gleda na svaku mogućnost davanja što širega prostora ekonomskoj suradnji sa zemljama u razvoju.“⁶⁴

Odnosi sa zemljama Trećeg svijeta gradili su se na nekoliko osnova. U prvim godinama nakon raskida sa Staljinom jugoslavenska vanjska politika bila je ograničenog

⁶² Na izvoz otpada 112.4, a na uvoz 142.9 milijuna američkih dolara.

⁶³ Glasnik PKJ, broj 4, 4. veljače 1974.

⁶⁴ *Međunarodna politika*, br. 560-1, 1-16 kolovoza 1973., 4.

dosega, prvenstveno zato što je najveći fokus bio na unutarnjoj konsolidaciji i obrani postojećeg režima. Kontakti s važnim zemljama zapada uglavnom su se odvijali kroz UN koji je tada predstavljao prozor u svijet, ali i mjesto na kojem su se kroz zajedničku suradnju uspostavljali odnosi sa zemljama koje su imale slične poglede na vanjsku politiku kao i Jugoslavija. Jugoslavenski stavovi u UN-u oko kolonijalizma, imperijalizma i rasizma, kao i suradnja oko pitanja ekonomskog razvoja samo su dodatno otvarali vrata suradnji s bivšim kolonijama. Brojni novi odnosi uspostavljeni su zahvaljujući jugoslavenskom specifičnom socijalističkom uređenju koje je bilo neovisno od Moskve, tj. koji je pokazao da se može biti socijalistička zemlja, ali istodobno ne biti pod direktnom kontrolom Sovjetskog Saveza, ali ni SAD-a s druge strane. Mnogim novim državama nastalima nakon raspada kolonijalizma takva pozicija je bila privlačna. Nakon stjecanja neovisnosti ponovni dolazak pod utjecaj jedne od supersila na Sjeveru za mnoge od njih nije bila opcija. Naposljetku, radnički savjeti, društveno vlasništvo i samoupravljanje mnogim su se zemljama činili bliže ideji istinskog, pravednog socijalizma. Početkom 1950-ih Burma je upravo na temelju jugoslavenskog društvenog uređenja i nesvrstane pozicije napravila prve korake prema Beogradu jasno ističući da je burmanski politički cilj „transformirati Burmu u Jugoslaviju Azije“, dok je Alžir nakon nezavisnosti 1962. također posebice Jugoslaviju isticao kao uzor.⁶⁵ Jugoslavenska vanjska politika nije se zaustavljala na verbalnim potporama zemljama u razvoju u UN-u već su činjeni i mnogi konkretni potezi koji su produbljivali daljnju suradnju. Najkonkretniji od njih svakako je prodaja oružja mnogim zemljama Trećeg svijeta, te pomaganje brojnih oslobodilačkih pokreta. Ugled dobiven takvim potezima nije se samo ograničio na zemlje primateljice pomoći već i na sve one koje su sa simpatijama gledale na oslobodilačke/anti-kolonijalne ratove, što je bila većina afričkih zemalja. Trgovina s Jugoslavijom u nemalom je broju slučajeva bila motivirana i činjenicom da ona sa sobom nije donosila dodatne uvjete. Naime, u kontekstu Hladnog rata trgovina s bilo kojom od dviju supersila mnogo je puta značila i pristajanje na određene političke uvjete što je zapravo označavalo direktno miješanje u unutarnje poslove i vrlo često u smjer vanjske politike.⁶⁶ S druge strane Jugoslavija je bila dovoljna mala zemlja bez snage da nametne svoju „političku, ideološku ili vojnu dominaciju“. ⁶⁷ Nadalje, nemali broj afričkih zemalja svoju je nezavisnost izborilo u oružanim sukobima. U tom kontekstu jugoslavensko antifašističko iskustvo za vrijeme rata bilo je nešto s čime su se brojne afričke zemlje mogle poistovjetiti, ali i nešto što su mnoge od njih cijenile.

⁶⁵ Citirano u Čavoški 2010: 4.; Byrne 2009: 439.

⁶⁶ Westad 2009: 115.

⁶⁷ Čavoški 2010: 6.

Kao vođa najvećeg partizanskog ustanka u Europi i kao osoba čija je vojska uz minimalnu vanjsku pomoć pobijedila fašizam kod kuće Tito je uživao golem ugled među mnogim novim afričkim prvacima. Naposljetku on je bio jedini ratni europski vođa koji je bio ranjen u borbi. U tom, borbenom kontekstu, zajedničko iskustvo talijanske okupacije, primjerice, jednim je dijelom doprinijelo bliskim odnosima Jugoslavije i Etiopije, iako su se Haile Selassie i Tito nalazili na suprotnim ideološkim polovima. Kasniji raskid sa Staljinom 1948. samo je ojačao Brozov borbeni imidž.

Pokret nesvrstanih, kojemu je Jugoslavija bila jedan od inicijatora, ako ne najvažniji inicijator, najznačajniji je faktor jugoslavenskog povezivanja sa zemljama u razvoju. Nesvrstane su velikom većinom činile zemlje u razvoju koje su dijelile zajedničku povijest kolonijalnog razdoblja, ali i zajedničke probleme sadašnjosti, primarno nerazvijenost kao zajedničku ostavštinu kolonijalizma. Nepripadanje niti jednom bloku inicijalno je spojilo nesvrstane, međutim s vremenom gospodarski problemi i problemi razvoja počinju zauzimati sve istaknutije mjesto unutar pokreta. Razočarane odnosom globalnog Sjevera prema Jugu, te spoznajom da pomoć od najrazvijenijih zemalja neće doći u onom obliku koji su očekivale, zemlje u razvoju okreću se jedne prema drugima. Unutra Pokreta potiče se međusobna gospodarska suradnja kao katalizator razvoja. Politika je to za čiju kreaciju zasluge ima i Jugoslavija te koju ona spremno prihvaća, te donosi konkretne poteze da do povećanja suradnje i dođe. Naposljetku veća orijentiranost pokreta na gospodarske probleme dovest će do veće trgovinske razmjene Jugoslavije sa zemljama u Pokretu, gdje ovaj rad stavlja naglasak na afričke nesvrstane zemlje.

Kako je tekao razvoj političkih i ekonomskih odnosa Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja biti će objekt analize ovoga poglavlja. Da bi u potpunosti razumjeli zašto u 1970-ima dolazi do veće ekonomske aktivnosti između Jugoslavije i afričkih, ali i ostalih nesvrstanih zemalja, potrebno se vratiti nekoliko koraka unazad. U tom smislu analizirati će se razlozi za inicijalno povezivanje Jugoslavije i afričkih zemalja, zašto i kako do njega dolazi, te kako su politički odnosi postavili temelje za ekonomske. Kakav je bio utjecaj ideologije – napose u smislu jugoslavenskog socijalističkog uređenja koji je bio neovisan od Moskve – te kako se na formiranje političkih i ekonomskih odnosa odrazilo jugoslavensko pomaganje afričkih antikolonijalnih boraca. Naposljetku najveći fokus biti će na Pokretu nesvrstanih i razvoju ekonomske misli unutar njega. Što i kako se o ekonomiji govorilo u Beogradu 1961., a kako u Kairu 1964., a kako na daljnjim konferencijama. Osim na aktivnostima unutar Pokreta analizirati će se i aktivnosti nesvrstanih zemalja izvan Pokreta, primarno unutar UN-a kroz

UNCTAD i Grupu 77, te kako su ideje koju su se tamo razvijale i formirale, na početku 1970-ih prelele u Pokret, stavljajući veći fokus na ekonomska pitanja u narednom razdoblju.

1.1 Suradnja kroz UN

Tri godine nakon kraja Drugog svjetskog rata, sve do raskida sa Staljinom, Jugoslavija je bila među najodanijima, ako ne i najodaniji, saveznik Sovjetskog Saveza. Takva vrsta povezanosti sa centralnom komunističkom zemljom velikim je dijelom određivala jugoslavensku unutarnju i, što je za nas ovdje bitnije, vanjsku politiku. Najveći oslonac bio je na Sovjetskom Savezu i zemljama lagera, dok su kontakti sa Zapadom svakog dana bili u sve manjem obujmu, uzrokovani dobrim dijelom krizom oko Trsta, jugoslavenskim rušenjem američkih aviona, ali i općenitim neprijateljskim stavom Zapada prema jugoslavenskom režimu.⁶⁸ Izbacivanje Jugoslavije iz komunističkog lagera predstavljao je šok za zemlju na nekoliko razina gdje je vanjskopolitička situacija vjerojatno najviše uzdrmana. Prvih nekoliko godina jugoslavenski kontakti s drugim zemljama bili su rijetki i sporadični. U tom razdoblju Ujedinjeni narodi, kao forum svih država svijeta, predstavljali su prozor u svijet. UN je postao mjesto na kojem se s drugim državama moglo komunicirati, surađivati, razmjenjivati ideje kao i stvarati temelje za buduće odnose. U limbu između dviju velesila Jugoslavija je odlučila potražiti partnere izvan dvaju blokova gdje je UN bio početna stepenica ka tom smjeru.

Neposredno nakon raskida sa Staljinom UN se koristio kao platforma na kojoj je bilo moguće izložiti problematiku odnosa sa Sovjetskim Savezom kao i ukazati na potencijalne prijetnje koju su dolazile iz Moskve. Govor Edvarda Kardelja pred generalnim vijećem UN-a 1949. u kojem je napao sovjetsku politiku prema Jugoslaviji, označava početak veće jugoslavenske aktivnosti u tom međunarodnom tijelu.⁶⁹ Ubrzo UN postaje tijelo putem kojega Jugoslavija ostvaruje prve kontakte s Trećim svijetom. Ulaskom u Vijeće sigurnosti 1950. godine dolazi do učestalijih kontakata s Egiptom i Indijom, tada također članicama Vijeća.⁷⁰ Baza za buduće odnose s tim zemljama nije se gradila oko zajedničkih kontakata koje je članstvo u Vijeću donosilo, već prvenstveno na usuglašenim stavovima oko važnih pitanja, kao što je primjerice u to vrijeme bio Korejski rat.⁷¹ Oko većine pitanja Jugoslavija je zauzimala stranu novonastalih država, iako je to značilo sukob s jednim ili drugim blokom.

⁶⁸ Pirjevec 2012: 229-232.

⁶⁹ Jakovina 2002: 36.

⁷⁰ Rubenstein 1970: 33.

⁷¹ Rubenstein 1970: 32-36.

Na taj način pokazivana je neovisnost od blokova, ali se stvarao i ugled među zemljama koje su percipirane kao buduće partnerice. Nakon napada Izraela, Francuske i Velike Britanije na Egipat 1956. branjena je egipatska pozicija.⁷² U sporu Iraka i Irana protiv Velike Britanije, na početku 1950-ih, oko pitanja nafte i naftnih polja podrška nije upućena Britancima, iako je London u to vrijeme bio značajan, prije svega gospodarski, partner Beogradu.⁷³ Za vrijeme Kongoanske krize zahtijevano je da UN intervenira na strani Patrika Lumumbe, tamošnjeg premijera. Iz Jugoslavije su poslani piloti i tehničari u Kongo, a nakon ubojstva Lumumbe Beograd priznaje Gizenginu frakciju u Stanleyvillu.⁷⁴ Negirana je opravdanost američke intervencije u Libanonu 1958. godine.⁷⁵

Anti-kolonijalizam bio je jugoslavenska trajna pozicija. Kraj kolonijalizma se pozdravljao kao i nastanak brojnih novih država, dok je u slučaju ostatka kolonijalnih carstva isticano pravo kolonijalnih naroda na nezavisnost. Na petnaestoj Općoj skupštini UN-a 1960. Tito je proces dekolonizacije nazvao „historijskom nužnošću“, te naglasio potrebu za uključivanjem novih država na međunarodnu scenu. Godine 1961. osnovan je Specijalni komitet za kolonijalizam u kojem je Jugoslavija bila jedna od članica.⁷⁶

Nakon osamostaljenja bivših kolonija jedan od glavni problema bila je kronična nerazvijenost. Suočena s ekonomskom blokadom od strane sovjetskog lagera Jugoslavija u UN-u pitanje gospodarskog razvoja polako postavlja kao jedan od centralnih izazova međunarodne zajednice. Za vrijeme četvrte Generalne skupštine, 1949, izložen je prijedlog Indije, Egipta, Burme, Kube, Libanona i Čilea da se promovira ekonomski razvoj najsiromašnijih zemalja, što je Jugoslavija podržala. Na istom mjestu Edvard Kardelj je u svom govoru ekonomski razvoj direktno povezao sa političkom nezavisnošću, da bi godinu kasnije, 1950.-e, zagovarao financiranje projekata u zemljama u razvoju kao i osnivanje fonda teškog nekoliko milijardi dolara koji bi se koristio u te svrhe.⁷⁷

Pitanje ekonomskog razvoja dovodi Jugoslaviju bliže zemljama na koje se ta problematika odnosila, te do razvijanja zajedničke suradnje. Za vrijeme šeste Generalne skupštine u studenom 1951. u Parizu, Leo Mates pozvao je na financiranje ekonomskog razvoja zemalja u razvoju kroz UN. Na tragu toga zahtjeva u prosincu iste godine radna grupa u sastavu Burme, Čilea, Kube, Egipta i Jugoslavije na sastanku u jugoslavenskom

⁷² Rubinstein 1970: 142-145.

⁷³ Isto: 123.

⁷⁴ Jakovina 2002: 161.

⁷⁵ Rubinstein 1970: 140-150.

⁷⁶ Isto: 122-128.

⁷⁷ Isto: 162.

veleposlanstvu izdaje zajedničku rezoluciju o potrebi financiranja zemalja u razvoju kroz UN. U Rezoluciji se tražio „detaljan plan za uspostavljanje, kada to okolnosti dopuste, specijalnog fonda za naknade za pomoć, kao i nisko kamatnih i dugoročnih zajmova za nerazvijene zemlje, na njihov zahtjev, u svrhu ubrzanja njihovog ekonomskog razvoja i financiranja vitalnih projekta koji su osnovni za razvoj njihove ekonomije“.⁷⁸ U siječnju slijedeće godine Generalna skupština prihvatila je rezoluciju, te je osnovan poseban komitet – u kojem je i Jugoslavija bila član – za sastavljanje prijedloga iz kojega će kasnije nastati SUNFED⁷⁹.⁸⁰ Program na kraju ipak nije zaživio, prvenstveno jer su SAD i Velika Britanija bili protiv njega, što je automatski dovelo u pitanje njegovo financiranje, budući da se od najrazvijenijih se članica očekivao i najveći doprinos.⁸¹ Za kontinuitet bavljenja ekonomskim temama Jugoslavija je dobila priliku izborom u Ekonomsko i socijalno vijeće UN-a (ECOSOC) u listopadu 1952. godine. Tamo je zagovarala tehničku pomoć, kao i pravo novih država na nacionalizaciju vitalnih sektora industrije.⁸²

Ekonomске teme, možda više od ostalih aktivnosti, za isti su stol dovele jugoslavenske i predstavnike zemalja u razvoju. Osim puke podrške one su zahtijevale svoju razradu, analizu kao i zajednički rad. Inicijativa oko SUNFED-a nije uspjela, međutim pokazala je zemljama u razvoju da Jugoslavija, osim što ih je u mnogo pitanja podržala politički, podržala ih je i u njihovim nastojanjima da pitanja razvoja stave u prvi plan. Ulaskom u Ekonomsko i socijalno vijeće Jugoslavija nastavlja podržavati inicijative koje su dolazile iz smjera globalnog Juga, iako su djelatnosti ECOSOC-a bile puno šireg okvira.⁸³

Nakon izbacivanja iz Informbiroa, UN je bio mjesto na kojima je Jugoslavija ostvarila prve kontakte sa zemljama u razvoju. Vidjelo se da postoji još zemalja čija je politika vrlo slična onoj koja se vodila iz Beograda i koje nisu namjeravale vezati svoju sudbinu uz jedan od dva bloka. U svijetu koji je tada nastajao na ruševinama kolonijalnog carstva izvirivali su potencijalni jugoslavenski partneri. Politika koju je Jugoslavija vodila u UN-u sastojala se u približavanju tim novonastalim državama kroz zajedničke inicijative, usuglašene stavove te naglašavanje onih poruka, dobrim dijelom ekonomske tematike, koje su za Treći svijet bile važne. Nakon jugoslavenskog izlaska iz europskih okvira i aktivnijeg uključivanja u svjetsku politiku, kontakti ostvareni u UN-u pokazati će se kao čvrst temelj za buduće odnose.

⁷⁸ Isto: 163-164.

⁷⁹ Special United Nations Fund for Economic Development

⁸⁰ Rubinstein 1970: 164.

⁸¹ Isto: 165-166.

⁸² Isto: 164-165.

⁸³ Isto: 164.

1.2 Prvotni kontakti, ideologija i naoružanje

Nakon Staljinove smrti 1953. godine počinje proces pomirenja Jugoslavije i Sovjetskog Saveza koji će svoju kulminaciju doživjeti 1955. za vrijeme posjeta Hruščova Beogradu. U kontekstu odnosa s Trećim svijetom taj je proces, kako navodi Svetozar Rajak, značajan jer je uklonio prijetnju sovjetske agresije prema Jugoslaviju te joj je omogućio, prije svega, promišljanje vanjske politike, a zatim i njezino aktivno vođenje, koje se ogleda prvenstveno u Titovim brojnim putovanjima po Aziji i Africi.⁸⁴ Odnosi s Trećim svijetom nisu se više gradili samo u New Yorku kroz UN, već je napravljen doslovan iskorak u zemlje koje će u budućnosti činiti Pokret nesvrstanih. Krajem 1954. i početkom 1955. Tito je posjetio Indiju i Burmu. Krajem 1955. Egipat i Etiopiju, a 1958./1959. uputio se na afričko-azijsku turneju.⁸⁵ U proljeće 1961. krenuo je na putovanje Afrikom, kodnog imena „Dijamant“, posjetivši osam zemlja u 72 dana pritom lobirajući za sastanak na vrhu država koje se nisu smatrale pripadnicima niti jednog bloka, iz čega će, naravno, nastati Pokret nesvrstanih.⁸⁶ Aktivnosti unutar UN-a pokazali su zemljama Trećega svijeta da se na Jugoslaviju može gledati kao na potencijalnog partnera. No, osim rezultata svojih aktivnosti, Jugoslavija je mogla računati i na svoje specifično socijalističko uređenje kao faktor privlačnosti zemljama Trećega svijeta. Naime, socijalizam koji nije bio vezan uz Moskvu pokazao je da se može biti lijevo orijentirana zemlja, a ne nužno usko vezan uz Moskvu. Nadalje, osim ideologije jugoslavenko pomaganje ustaničkih pokreta – u vidu hrane, lijekova, novca i oružja – u Alžiru, Angoli i Gvineji Bisau pokazao je da se od Jugoslavije može očekivati, ne samo verbalna, već i materijalna pomoć koja je u procesu razvoju i nastanka tih država bila od velike, ako ne i ključne važnosti.

Jugoslavenska pozicija socijalističke države neovisne od Moskve, nekim je afričkim državama, nastalima nakon pada kolonijalizma, izgledala je privlačno. Mnogi odnosi u 1950-ima i 1960-ima uspostavili su se zahvaljujući upravo toj činjenici – u prvom redu odnosi s Alžirom o čemu će više riječi biti u nastavku rada. Marksističke ideje kao takve svoj značajniji proboj u Africi ostvaruju u periodu nakon kraja Prvog svjetskog rata i uspješno provedene komunistička revolucije u Rusiji. Nekoliko je razloga za to. Mnogi antikolonijalni prvaci ostali su razočarani odlukama Versajske konferencije, prvenstveno činjenicom da su se

⁸⁴ Rajak 2011: 101.

⁸⁵ Rajak 2011: 101.

⁸⁶ Jakovina 2011: 40-42.

načela o samoodređenju ograničila jedino na europski prostor. S druge strana nova komunistička vlast u Sovjetskom Savezu bila je strogo antikolonijalna i antiimperijalistička, jasno zahtijevajući ukidanje kolonijalizma. Ideje o revoluciji kao jedinoj mogućnosti društvene promjene također su padale na plodno tlo, gdje je sve manje ljudi vjerovalo da će se oslobođenje od kolonijalne vlasti dogoditi mirnim putem. Naposljetku, sve kolonijalne sile ujedno su bile i kapitalističke. Sovjetski Savez je u međuratnom razdoblju za mnoge antiimperijalističke vođe predstavljao nadu u oslobođenje i izgradnju boljeg svijeta. Retorika osude kolonijalizma i imperijalizma, te nuđenje savezništva ugodno je odzvanjalo među ušima antikolonijalnih prvaka.⁸⁷ Glavni nosioci tih ideja u afričkim kolonijama bili su bivši studenti koji su studirali u europskim metropolama, kao i radnici koji su privremeno radili na Starom kontinentu, gdje su, najčešće kroz sindikate, dolazili u kontakt s marksističkim idejama te ih na taj način prenosili u Afriku.⁸⁸

Iako je kolonizirani svijet u međuratnom razdoblju s velikim nadama promatrao Sovjetski Savez ta očekivanja nisu bila ispunjena. Potpunim preuzimanjem vlasti u Sovjetskom Savezu Staljin odbacuje Lenjinovu politiku permanentne revolucije i posvećuje se izgradnji socijalizma u jednoj zemlji. Kao posljedica takvog shvaćanja razvoja socijalizma kolonije bivaju zanemarene. Staljin je smatrao da se revolucija mora odigrati u etapama gdje „skokovi“ nisu poželjni, dok se same kolonije, po njegovom viđenju, nalaze još nekoliko razina ispod predrevolucionarnog stanja. Kominternin utjecaj u Trećem svijetu slabio je sve do njena ukidanja 1943. godine.⁸⁹ Nakon kraja Drugog svjetskog rata nije došlo do promjene odnosa prema Trećem svijetu što ilustrira činjenica da su članice novoosnovanog Kominforma, kao sljedbenice Kominterne, bile jedino europske Komunističke partije.⁹⁰ Međutim, usprkos zanemarivanju od strane centralne komunističke zemlje, lijeva orijentacija mnogih kolonijalnih žitelja ostala je trajna. Kao što navodi Westad razlog tome bio je osjećaj „kako je sovjetski model prikladniji idealima o izgradnji snažne države okrenute pravdi, koje su vođe gajili kad je riječ o razvoju njihovih zemalja a, s druge, uvjerenje kako Sovjetski Savez napreduje brže od Sjedinjenih Država“.⁹¹ Ganski vođa Kwame Nkrumah u svojoj

⁸⁷ Westad 2009: 98-105.

⁸⁸ Drew 2014: 286-298.

⁸⁹ Westad 2009: 70-72.

⁹⁰ Članice Kominforma su bile Komunističke partije: Bugarske, Čehoslovačke, Jugoslavije, Mađarske, Poljske, Rumunjske, Sovjetskog Saveza, Francuske i Italije.

⁹¹ Westad 2009: 112.

autobiografiji iz 1957. godine tvrdio je da je kapitalizam „suviše složen za zemlju koja je tek stekla neovisnost. Stoga nastaje potreba za socijalističkim društvom.“⁹²

Staljinovo zanemarivanje Trećeg svijeta i usko shvaćanje socijalističkog razvoja otvorilo je vrata Jugoslaviji zemljama Trećega svijeta. Kapitalizam je vukao negative asocijacije uz kolonijalizam, dok se ni komunizam sovjetskog tipa nije činio naročito privlačnim. Nesvrstani afrički socijalizam, kako navodi Allison Drew, činio je najprivlačniju lijevu opciju u 1960.-ima i ranim 70.-ima.⁹³ Tim putem krenula je Gana pod Nkrumahom, Tanzanija pod Nyerereom i Alžir pod Ben Bellom.⁹⁴ Prva zemlja koja pokazuje želju sa suradnjom s Jugoslavijom radi njezina unutrašnjeg uređenja i međunarodne pozicije bila je Burma. Iako Burma nije afrička država, te u tom smislu izlazi iz okvira ovoga rada, njezin primjer je ilustrativan, ali i važan jer posjetom Burmi i Indiji Tito po prvi puta radi iskorak u Treći svijet, te se na povratku po prvi puta susreće s Naserom.⁹⁵ Također, Burma postaje prva zemlja Trećega svijeta kojoj Jugoslavija počinje prodavati svoje oružje, a upravo će prodaja oružja određenim afričkim državama i pomaganje antikolonijalnih boraca postati baza mnogih budućih političkih i ekonomskih odnosa.

Burma, kao i brojne druge novonastale države, je nakon stjecanja neovisnosti 1948. od Birtanskog kolonijalnog carstva bila sumnjičava prema pristajanju uz jedan od blokova. Kao lijevo orijentirana zemlja svoj uzor je našla u Jugoslaviji – socijalističkoj zemlji izvan oba bloka. Burma kao azijska zemlja, smještena na samom jugoistoku kontinenta nije bila jugoslavenski prirodni saveznik i trgovački partner. Socijalistički vođa U Kyaw Nyein je ovako ocijenio poveznicu između dvije zemlje: „Jugoslavija i Burma su zemlje koje oboje grade socijalizam. Njihova vanjska politika je bazirana [na principu] očuvanja mira. Stoga one imaju slične interese i ciljeve.“ O tome što je Jugoslavija predstavljala za Burmu svjedoče i izjave mnogih burmanskih visokih dužnosnika koji su tvrdili da je njihov politički cilj „pretvoriti Burmu u Jugoslaviju Azije“.⁹⁶

Prvi odnosi Jugoslavije i Burme uspostavljaju se u ranim 1950-ima. Godine 1951. Josip Đerđa, tada veleposlanik u Indiji, šalje slijedeći telegram u Beograd: „Dijelim čvrsto uvjerenje da u burmanskim očima Jugoslavija zajedno sa Maršalovom reputacijom i njegovom politikom, dijeli liniju sa nekoliko zemalja... U Burmi naglašavaju potrebu za

⁹² Isto: 111.

⁹³ Drew 2014: 293-294.

⁹⁴ Isto: 294.

⁹⁵ Rajak, 2011: 105-106.

⁹⁶ Čavoški 2010: 4.

suradnju s nama te se inspiriraju sa našim iskustvom“.⁹⁷ Uspostavljanje čvršćih kontakata između dvije zemlje inicirano je od strane Burmanaca koji 1952. pokušavaju stupiti u kontakt s Beogradom s ciljem kupnje jugoslavenskog oružja. Burma, iako nezavisna u tom trenutku je i dalje bila nestabilna zemlja sa nekoliko ustaničkih pokreta koju je pratila strepnja od moguće kineske ili američke intervencije.⁹⁸ Nabavka oružja je bila primarna gdje se nije željelo okrenuti bivšim partnerima, prvenstveno velikoj Britaniji zbog sumnje da bi te transakcije u sebi sadržavale i mnoge dodatne političke uvjete. Prvotne reakcije s jugoslavenske strane su izostale te ubrzo Burma šalje službenu delegaciju u Beograd, kao dio posjeta još nekoliko europskih zemalja, kako bi pogurali nabavku oružja, ali i osobno posvjedočili o mogućnostima jugoslavenske vojne industrije.⁹⁹ Do posjete, koji je trajao mjesec dana i koji je bio osjetno duži od ostalih europskih zemalja, je došlo u lipnju iste godine. Pozitivno je odgovoreno na Burmanski zahtjev za kupnjom oružja te je slijedeće godine poslana prva pošiljka oružja u vrijednosti od 2.5 milijuna tadašnjih američkih dolara. Burmanski general Ne Win je tu transakciju komentirao riječima da je „ovo prvi puta da nam je jedna država prodala oružje bez ikakvih odgoda ili komplikacija“.¹⁰⁰ Ova izjava sumira upravo tu karakteristiku zbog čega je Jugoslavija bila poželjan trgovinski partner mnogim zemljama Trećeg svijeta. Trgovina s Beogradom je dolazila bez ikakvih političkih uvjeta.¹⁰¹

Dobra vojna suradnja odrazila se i političku, te je u znak dobre volje 1953. godine Tito pozvan da posjeti Burmu. Taj posjet je realiziran početkom 1955. godine kada je Tito uz Burmu posjetio i Indiju. Između 1953. i 1955. godine vrijednost prodanog oružja Burmi iznosila je 4.5 milijuna američkih dolara. Zauzvrat Jugoslavija je pristala na kupnju 50 000 tone riže od Burme slijedećih pet godina.¹⁰² U Thant, budući glavni tajnik UN-a, je ovako ocijenio Titovu posjetu: „Maršal Tito je snažan i lukav. Nahru i U Nu prije svega cijene njegovu sposobnost da precizno procijeni odnose i situaciju u svijetu te bazirano na tome odredi svoje akcije. Oni [Nehtu i U Nu] imaju puno povjerenje u Maršalove procjene i sudove“.¹⁰³

S prvim isporukama oružja Burmi započeta je i vojna suradnja s Egiptom. Na krilima vojne revolucije 1952. godine na vlast u Egiptu dolazi Naser. Vanjskopolitička situacija, koja

⁹⁷ Isto: 14.

⁹⁸ Isto: 23.

⁹⁹ Isto: 26-27

¹⁰⁰ Isto: 32-33.

¹⁰¹ Isto: 115.

¹⁰² Isto: 48.

¹⁰³ citirano u isto: 50.

se ogledala u latentnom sukobu s Velikom Britanijom oko evakuacije britanskih vojnika iz Sueskog kanala, te u formalnom ratnom stanju s Izraelom na snazi od 1948., je za novo vodstvo bila izrazito nepovoljna. U tom kontekstu Naser je inzistirao na jačanju oružanih snaga, što je dočekano s negodovanjem kod zapadnih sila iz razloga što su taj potez gledali kao udar na svoje interese, pogotovo Velika Britanija koja je i dalje egipatski prostor smatrala svojom zonom utjecaja. Iz tog je razloga nabava oružja na zapadnim tržištima bila zahtjevan, ako ne i nemoguć posao.¹⁰⁴ S druge strane Sovjetski Savez, tada još pod Staljinom, nije obraćao previše pažnje na taj dio svijeta. Jugoslavija, koja u to vrijeme razvija domaću vojnu industriju uočava priliku za uspostavljanje veze i plasman svojih proizvoda.

Značajan obol u povezivanju dvije zemlje dao je jugoslavenski veleposlanik u Kairu Marko Nikezić. Uslijed izostanka povijesnih veza Jugoslavije i Egipta, posebice u sektoru vojne suradnje, Nikezićeva analiza stanja u Egiptu, kao i uočavanje prostora za plasman jugoslavenskih vojnih proizvoda bili su presudni.¹⁰⁵ Njegove aktivnosti ubrzo su se isplatile, te u kolovozu 1953. godine egipatsko izaslanstvo dolazi u Jugoslaviju da se osobno uvjeri u mogućnosti jugoslavenske vojne industrije.¹⁰⁶ Posjet je ponovljen i slijedeće godine, gdje su pritom ostvareni i konkretni rezultati. Egipćani su kupili raznu vojnu opremu u vrijednosti 1 156 000 američkih dolara.¹⁰⁷ U razgovoru s Pekom Dabčevićem, načelnik Generalštaba JNA u posjeti Egiptu 1954., Abdel Hakim Amer – vrhovni zapovjednik egipatske vojske – izražava svoju zahvalnost „Jugoslaviji koja se je sama ponudila da im proda oružje kada nijedna zemlja to nije smjela učiniti“.¹⁰⁸

Odlična suradnja nastavila se i narednih godina, te je uslijed nekoliko službenih posjeta jugoslavenske vojne delegacije ugovorena i nova isporuka vojne opreme 1955. godine, ovaj puta u vrijednosti nešto iznad 2 800 000 američkih dolara.¹⁰⁹ Iste godine Tito posjećuje Egipat. Dočekao ga je veliki broj ljudi te mu je uručeno najviše državno odlikovanje.¹¹⁰ Odnosi s Naserom za Tita će postati jedni od najbitnijih među zemljama u razvoju. Naposljetku Tito i Naser će postati vjerojatno i najvažniji kotačići u pokretanju Pokreta nesvrstanih koji će biti kruna njihove suradnje. Suradnje koja je počela jugoslavenskim izvozom oružja u Egipat.

¹⁰⁴ Животић 2007: 154-155.

¹⁰⁵ Isto: 156-157.

¹⁰⁶ Isto: 157.

¹⁰⁷ Isto: 158-159.

¹⁰⁸ Isto: 160.

¹⁰⁹ Isto: 162.

¹¹⁰ Jakovina 2003: 519.

Odnosi s Egiptom, građeni na temelju vojnih isporuka, ubrzo su otvorili vrata suradnji s alžirskom Frontom nacionalnog oslobođenja (FNL). Na prijelazu 1953./1954. Jugoslavija ostvaruje prve kontakte s FLN-om i to preko Kaira, gdje se određeni broj članova te organizacije u to vrijeme nalazio.¹¹¹ FLN 1. listopada 1954. u Alžiru, točnije u gorju Aurès, diže pobunu protiv francuske vlasti.¹¹² Jugoslavija vrlo brzo postaje involvirana u taj sukob i to iz nekoliko razloga: zbog same blizine Alžira, simpatija prema borcima FLN-a, želje za pomaganje revolucionarnog pokreta, kao i ambicije za građenjem kredibiliteta među zemljama Trećeg svijeta.¹¹³ Svjetskoj javnosti vidljiva potpora odvijala se unutar UN-a, gdje se Jugoslavija zalagala za rješenje alžirskog pitanja u korist FLN-a. Podržala je prijedlog Saudijske Arabije da se Alžirsko pitanje dovede pred Vijeće sigurnosti, priznala legitimnost borbe, pozvala na priznavanje legitimnih težnji alžirskog naroda, te je osudila brutalnost francuskih snaga.¹¹⁴

No, osim javne potpore tajnim kanalima slana je i konkretna materijalna pomoć u obliku hrane, medicinskih potrepština i oružja. Glavni jugoslavenski kontakt s FNL-om postaje novinar Zdravko Pećar, koji je kasnije koordinirao isporuke oružja.¹¹⁵ Alžirski vojnici su se liječili u jugoslavenskim bolnicama, medicinska naobrazba pružena je alžirskim liječnicima, odjeća i obuća slana je izbjeglicama koji su se sklonile u Tunis i Maroko. Osigurane su stipendije za studij alžirskih studenata u Jugoslaviji, dok je samo izaslanstvo FLN-a sudjelovalo na Sedmom kongresu SKJ-a u ožujku 1958. godine.¹¹⁶ U siječnju 1958. godine Francuzi su presreli jugoslavenski brod Sloveniju te su zaplijenili otprilike 7000 komada oružja.¹¹⁷

Jugoslavija, kao srednje mala država u svjetskim okvirima, za Alžir je više učinila nego što se od nje očekivalo, svakako više nego li Indija od koje je izostanak veće pomoći naišao na razočarenje kod samih Alžiraca. Kolika je bila značajna jugoslavenska pomoć govori i podatak da su u jeku rata Alžirci na Jugoslaviju gledali kao na njihovu najbližu nearapsku saveznicu.¹¹⁸ Za vrijeme alžirskog rata za nezavisnost, koji je trajao od 1954. do 1962. godine, Jugoslavija nije imala konkretne materijalne koristi od pomaganja boraca FNL-

¹¹¹ Rubinstein 1970: 85.

¹¹² Calvocoressi 2003: 576.

¹¹³ Rubinstein 1970: 85.

¹¹⁴ Isto: 85-87.

¹¹⁵ Bekić 1988: 661-662.

¹¹⁶ Rubinstein 1970: 87-88.

¹¹⁷ Connolley 2002: 162.

¹¹⁸ Byrne 2015: 919.

a. Međutim, potezi koji su rađeni u tom razdoblju imali su itekako utjecaja na buduće odnose između dvije države.

U toku rata, točnije na njegovom samom kraju 1962., Ben Bella – jedan od osnivača FLN-a i budući alžirski predsjednik – tada u francuskom zatvoru u intervjuu domaćem novinaru izražava brojna divljenja prema socijalističkim programima Fidela Castra i Josipa Broza Tita, gdje ga se posebice dojmio industrijski sistem kakav se razvijao u Jugoslaviji.¹¹⁹ Nakon rata, također u jednom intervjuu izjavljuje: „Za mene, Castro je kao brat, Nasser učitelj, ali Tito mi je uzor“.¹²⁰ Naposljetku, Jugoslavija je bila prva europska država koju je Ben Bella posjetio. Posjet se je dogodio 1964. godine prilikom kojega Tito Ben Belli izjavljuje da „u tvojim ljudima...naši ljudi prepoznaju sebe...Tvoji prijateljski ljudi...[su] angažirani na jedinom pravom putu izgradnje socijalizma.“¹²¹ Bella mu je uzvratio:

„Želio bih istaknuti da Jugoslavija nije slučajno izabrana kao prva europska država koju sam posjetio. Došli smo u Jugoslaviju zbog velike sličnosti u našim borbama. Došli smo jer ste vi izabrali put koji mi smatramo ispravnim – put prema socijalizmu. Došli smo ovdje jer ste odabrali put u socijalizam koji mi smatramo najboljim, jer da obraća pažnju na demokraciju i harmonizira socijalizam i demokraciju. Došli smo u Jugoslaviju kao malu zemlju koja, usprkos tome, doprinosi rješavanju svjetskih problema, a to je karakteristika velike nacije. Mi vidimo sliku sebe u vama, u vašoj hrabrosti...“¹²²

Da te izjave nisu bile tek prazne fraze svjedoče potezi koje je alžirsko vodstvo napravilo ubrzo po dolasku na vlast 1962. godine. Kao što je Ben Bella i izjavio, Alžir je odabrao put u socijalizam, koji je dobrim dijelom bio inspiriran upravo jugoslavenskim modelom. Prvi koraci nove alžirske vlasti to i potvrđuju. Naime, nakon završetka rata 1962. pojedine tvornice zauzimaju alžirski radnici što Ben Bella ubrzo legalizira službeno uvodeći *autogestion*, tj. samoupravljanje, po uzoru na jugoslavensko model. Takav razvoj događaja dojmio je jugoslavenski vrh koji je ubrzo ponudio svoju pomoć u obliku traktora i tehničkog osoblja.¹²³ Poslano je oko 500 traktora zajedno s tehničarima, mehaničarima i inženjerima, te je dana pozajmica u iznosu od 10 miliona dolara. Alžir, kao odgovor na značajnu pomoć, šalje jednog od svojih najcjenjenijih diplomata – Rédhu Maleka – u Beograd, koji od tamo šalje izvještaje

¹¹⁹ Byrne 2009: 431.

¹²⁰ Izvor ne navodi kada je točno intervju napravljen: Byrne 2009: 439.

¹²¹ Isto: 439.

¹²² Rubinstein 1970: 88.

¹²³ Byrne 2009: 433, 439.

o jugoslavenskom zanimanju za alžirske prirodne izvore, te kako vjeruje da će Jugoslavija nastaviti razvijati ekonomske odnose s Alžiirom.¹²⁴ Beograd u Alžir kao ambasadora šalje Nijaza Dizdarevića, koji s Ben Bellom razvija vrlo bliske odnose te ga ovaj opisuje „ne kao ambasadora, već kao brata“.¹²⁵

Bliski odnosi, poglavito inspiriranje jugoslavenskim modelom, ostavili su snažan dojam na jugoslavenski vrh. Alžirski ambasador Malek ovako to opisuje: „Socijalistički put koji je Alžir specijalno posudio jača jugoslavenski položaj u odnosu na druge komunističke zemlje zato što podupire ideju različitosti pogleda na konstrukciju socijalizma. Dodatno, alžirski izbor *autogestiona*... je bio i politički i emotivni faktor koji je doprinio približavanju naših dviju zemalja.“¹²⁶ Osim osjećaja prestiža i zadovoljštine bliski odnosi s Alžiirom su Jugoslaviji dobrim dijelom otvorili prostor Afrike južno od Sahare. Nakon stjecanja neovisnosti alžirska vanjska politika bila je izuzetno ambiciozna. S obzirom na svoj geografski položaj Alžirci su se nastojali afirmirati kao poveznica Europe i Afrike, arapskog i svijeta južno od Sahare te nesvrstanih i afroazijskih zemalja.¹²⁷ Tu ambicioznost Jugoslavija je iskoristila te preko Alžira počinje indirektno pomagati antikolonijalne borbe u portugalskim kolonijama. Dio oružja koje je Alžir prevezio u Angolu tamo je dostavljeno na jugoslavenskim brodovima. Ben Bella 1963. značaj te pomoći opisuje na ovaj način: „budući da nismo imali svoje brodove, to oružje bi ostalo u Tunisu da nismo intervenirali zajedno sa svojom jugoslavenskom braćom“. Osim pomoći u prijevozu Jugoslavija je svoju potporu iskazivala i finansijskim potporama preko Oslobođilačkog komiteta Organizacije afričkog jedinstva, gdje je bila jedina država izvan Afrike koja je na taj način doprinijela.¹²⁸

Početkom 1970-ih najveći dio Afrike bio je dekoloniziran. Europska država koja je najdulje odolijevala tom procesu bio je Portugal, gdje tek s promjenom režima u samom Portugalu 1974., teritoriji pod upravom Lisabona počinju dobivati svoju nezavisnost.¹²⁹ Portugalski kolonijalizam završio je sredinom 1970-ih, no borbe protiv njega počele su desetak godina ranija. U Gvineji Bisao borba protiv portugalske vlasti počela je 1959., u Angoli dvije godine kasnije, dok se u Mozambiku ustanak rasplamsao 1964. godine.¹³⁰ Ti sukobi nisu ostali na razini Portugala i njihovih kolonija već su, u maniri hladnog rata, to

¹²⁴ Byrne 2016: 165., 203-204.

¹²⁵ Isto: 204.

¹²⁶ Byrne 2009: 439.

¹²⁷ Byrne 2015: 11.

¹²⁸ Byrne 2016: 204.

¹²⁹ Judt, 2010: 511-513.

¹³⁰ Calvocoressi 2003: 598., 682.

dobrim dijelom bili i proxy ratovi SAD-a i Sovjetskog Saveza za prevlast u tom dijelu svijeta. Osim velikih sila u te sukobe umiješale su se i puno manje države, u prvom redu Kuba, Alžir i Jugoslavija, čija će izravna pomoć u naoružanju, novcu i medicinskim potrepštinama, često premašivati pomoć iz Moskve i Washingtona.¹³¹

U Gvineji Bisao ustanak je pokrenuo i vodio PAIGC¹³² na čelu s Amilcarom Cabralom. Jugoslavenska umiješanost počinje nakon prvog susreta Tita i Cabrala na drugoj konferenciji nesvrstanih u Kairu 1964. godine. U Kairu je dana podrška cijelog Pokreta antikolonijalnim borcima protiv portugalske vlasti, te je istaknuto potreba da se ponudi svaka vrste pomoći tim borcima.¹³³ Prema preporuka iz Kaira Jugoslavije je djelovala te već slijedeće godine šalje prvu isporuku oružja za Gvineju Bisao.¹³⁴ Kao i u slučaju FLN-a u Alžiru, jugoslavenska pomoć nije se samo ograničila na isporuku vojnog materijala. U gradu Boké, u Gvineji na granici s Gvinejom Bisau, 1969. otvorena je centralna bolnica za borce PAIGC-a, izgrađena jugoslavenskim novcem. Osim novca poslani su liječnici i medicinski tehničar, gdje je jedan do njih – Ivan Mihajlović – vršio dužnost glavnog direktora bolnice.¹³⁵

U angolskom sukobu Jugoslavija je bila prisutna od samoga početka 1961. godine.¹³⁶ U pobuni protiv portugalske vlasti sudjelovala su tri oslobodilačka pokreta: FNLA, MPLA, UNITA.¹³⁷ Jugoslavije je podržavala MPLA – frontu predvođenu marksistima na čelu s Antoniom Aghostinhom Netom – koji 1975. izlazi kao pobjednik i osvaja vlast u Angoli.¹³⁸ Iako prisutna od samih početaka borbe jugoslavenska pomoć je možda i najznačajnija bila u razdoblju od 1972. do 1974. Tada naime Sovjeti, koji su isto pomagali MPLA, obustavljaju svoju isporuke oružja sumnjajući da je orijentacija MPLA bila previše pro-kineska. Jugoslavija, neovisna od Moskve, nastavljati pomagati Netovu skupinu te Ndalú – jedan visoko rangiranih zapovjednika MPLA – ističe da je Jugoslavija stajala uz nas „čak, i pogotovo, u našim najtežim trenucima,“ drugi član MPLA naglasio je da „kad je Sovjetski Savez zaustavio svoju pomoć, te kad su ostale zemlje sovjetskog bloka učinile isto, Jugoslavija je bila jedina zemlja u socijalističkom kampu koja nam je nastavila pomagati.“¹³⁹ Značaj te pomoći još jednom potvrdio je Neto na poslijeratnom Kongresu održanom 1977.

¹³¹ Detaljnije o sukobu u Angoli i Gvineji Bisao vidjeti u Westad 2009: 235-282.

¹³² Afrička stranka za nezavisnost Gvineje i Zelenortskih otoka (Partido Africano da Indenpendência da Guiné e Cabo Verde).

¹³³ Prashad 2007:103.

¹³⁴ Iveković 1984: 136.

¹³⁵ Gleijeses 2002: 201.

¹³⁶ Iveković 1984: 128.

¹³⁷ Detaljnije o tim pokretima vidjeti u Westad 2009: 235-282.

¹³⁸ Westad 2009: 236.

¹³⁹ Gleijeses 2002: 243.

godine, gdje je naglasio dosljednost, čvrstinu i posvećenost kojom je „Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija podržala našu borbu za nezavisnost. Iako relativno nije bogata zemlja, dala je izvanrednu podršku MPLA. Prvi brod s oružjem koji je uplovio u luku Luande još prije nezavisnosti bio je jugoslavenski“.¹⁴⁰

Spomenuti brod, „Postojna“, početkom 1975. isplovio je iz Kopra, te u travnju uplovio u Luandsku luku. Oružana pomoć je dakako bila dostavljena MPLA-u pomažući da povрати i održi premoć na terenu u sukobu koji je sve više dobivao obrise građanskog rata.¹⁴¹ Naime, u siječnju 1975. pobunjene frakcije su s Portugalom potpisale Sporazum u Alvoru kojim je dogovoreno da će Portugal upravljati Angolom do 11. studenog te godine kada će biti proglašena nezavisnost.¹⁴² S izvjesnim odlaskom Portugalaca tri suprotstavljane frakcije su se sve više okretale jedna protiv druge. Jugoslavensko podržavanje MPLA pokazalo se kao dobar strateški potez.

Nakon što se kroz aktivnosti u UN-u Jugoslavija pokazala kao potencijalan partner zemljama Trećega svijeta, aktivnosti u narednom razdoblju samo su potvrdile takvu percepciju. Prodaja oružja, pomaganje antikolonijalnih boraca u hrani, lijekovima i oružju, kao i brojni posjeti učvrstili su jugoslavensku poziciju među afričkim zemljama. Brojna putovanja i posjeti afričkim zemljama u drugoj polovici pedesetih približili su Tita afričkim vođama. U svijetu podijeljen na dva bloka, prijateljstva izgrađena na tim putovanjima činila su bazu za pokretanje Pokreta nesvrstanih koji će u narednom razdoblju pokazati da podjela svijeta nije nužno bipolarna, ali i koji će dovesti do veće političke i ekonomske suradnje članica Pokreta.

1.3 Počeci Pokreta – Beograd i Kairo

U Beogradu 1961. godine oformio se Pokret nesvrstanih. Nastao je dobrim dijelom kao rezultat napora jugoslavenske diplomacije. Uz Tita glavni kotačići u njegovu nastanku bili su Naser, Nkrumah, Sukarno i Nehru.¹⁴³ U bipolarnom svijetu bilo je mnogo država koje nisu prihvaćale takvu podjelu, ne vidjevši se niti u jednom bloku, a istovremeno smatrajući da

¹⁴⁰ Iveković 1984: 120, 128.

¹⁴¹ Isto: 110-111.

¹⁴² Gleijeses 2002: 242.

¹⁴³ Jakovina 2011: 38-44.

imaju pravo glasa u globalnoj političkoj areni. U šezdesetima teme političke prirode dominiraju Pokretom, dok se u sedamdesetima događa lagani preokret te ekonomske teme dobivaju na sve većem značaju. U narednih nekoliko stranica analizirati će se razvoj ekonomske misli unutar Pokreta te kako postupno dolazi do zahtjeva za većom međusobnom ekonomskom suradnjom članica Pokreta.

Nakon početnih poteškoća i uz veliko zalaganje jugoslavenske diplomacije, posebice samog Tita, prva konferencija Nesvrstanih održana je u Beogradu 1961. godine (od 1. do 6. rujna) što je predstavljalo veliki uspjeh ne samo za Jugoslaviju već i za Tita osobno. Sudjelovalo je dvadeset četiri izaslanstva u statusu punopravnih sudionika, kao i tri promatrača, devetnaest oslobodilačkih pokreta, jedanaest socijalističkih partija, sindikalne organizacije iz Japana te još četiri pokreta.¹⁴⁴ Raspravljalo se o trenutnoj političkoj situaciji, napose o Berlinskoj krizi, razoružanju, kolonijalnoj borbi, miroljubivoj koegzistenciji. Dotaknuta su i pitanja ekonomske tematike, ali tek površno i na samom kraju Konferencije. Prvi samit rezultirao je dvama dokumentima: „Deklaracija šefova države i vlada vanblokovskih zemalja“ i „Izjava o opasnostima od rata i apel za mir“ – oba kasnije uručena Nikiti Hruščovu i J. F. Kennedyu. Ti dokumenti sadrže razne poruke koje će se i u budućnosti često ponavljati na konferencijama Pokreta kao što su osuda rata kao rješavanja sukoba, osuda bipolarnosti svijeta i stvaranja vojnih blokova na tim osnovama. Oštre poruke protiv kolonijalizma, neokolonijalizma i imperijalizma. Potreba za prevladavanjem razlika kao preduvjet za miroljubivu koegzistenciju. Apel za nemiješanje u unutarnje probleme drugih država, pravo na samoopredjeljenje, samostalni razvoj te na korištenje svojih prirodnih resursa. Pri samom kraju tih zahtjeva nalazimo i one ekonomske, u kojima se traži dokidanje ekonomske nejednakosti proizašle iz doba imperijalizma i kolonijalizma. Traži se osnivanje Fonda Ujedinjenih nacija za kapitalni razvoj, ali i apel zemljama u razvoju da poboljšaju međusobnu suradnju na ekonomskom i trgovinskom polju.¹⁴⁵

Stavljanje ekonomskih zahtjeva na samom kraju jasno svjedoči o njihovoj važnosti za Pokret u tom trenutku. O ekonomiji se razmišljalo, ali ni približno na razini koja bi polučila konkretne rezultate, što nije iznenađujuće budući da je Pokret tada bio tek u svojim počecima te da nije imao čvrstu strukturu niti potpuno jasne planove za budućnost. U Beogradu su se prije svega sakupili razni vođe zemalja koji sebe nisu vidjeli niti u jednom od dva bloka s

¹⁴⁴ Isto: 44.

¹⁴⁵ *Jugoslovenski pregled*, rujna 1961, 391.

ciljem da pošalju jasnu političku poruku protiv blokovske podjele, te, možda još i važnije, da upozore svijet na svoje prisustvo. Ekonomski problemi su u tom kontekstu bili manje važni.

Tri godine nakon Beograda uslijedila je druga Konferencija održana u Kairu, koji je bio logičan domaćin s obzirom na važnost uloge Namera u samom Pokretu, ali i važnosti Afrike kao kontinenta čije zemlje su bile najbrojniji pripadnici Pokreta. Konferenciji je neposredno prethodio ministarski sastanak (od 1. do 4. listopada) na kojem je Jugoslaviju predstavljao Koča Popović. Na sastanku su, uz određivanja dnevnog reda Konferencije, osnovana i dva nova tijela: Komitet za politička i opća pitanja te Komitet za ekonomska i kulturna pitanja. Zadaća oba bila je da pripreme završne dokumente.¹⁴⁶

Konferencija u Kairu počela je odmah nakon ministarskog sastanka, te je trajala narednih nekoliko dana (od 5. do 10. listopada 1964.). Broj punopravnih sudionika porastao je na četrdeset sedam, što je skoro duplo više negoli u Beogradu. Po prvi puta je bilo zabranjeno sudjelovanje predstavniku jedne države. Moses Tschombe, kongoanski premijer, zadržan je u kairskom kućnom pritvoru, na čemu su posebno inzistirale afričke države dok ostale države na to nisu imale primjedbe. Zabrana se odnosila na njegovu ulogu u kongoanskom građanskom ratu, te prije svega u njegovoj odgovornosti za smrt Patricea Lumumbe.¹⁴⁷

Teme konferencije bile su razne. O kolonijalizmu, neokolonijalizmu i imperijalizmu se je ponovno mnogo raspravljalo. Apeliralo se na smirivanje situacije u Kongu, kao i na ne miješanje vanjskih aktera. Pružana je puna podrška borbama za nezavisnost u brojnim kolonijama s posebnim naglaskom na borbe u ostacima portugalskog kolonijalnog carstva, te je u tom tonu priznato je pravo narodima na samoodređenje. Tražile su se sankcije vladi Južne Rodezije i Južnoafričke republike radi njihove politike aparthejda. Ponovljene su stare poruke o koegzistenciji, poštovanju suvereniteta, osuđena je blokovska podjela svijeta, te se pozvalo na razoružanje.¹⁴⁸

Najčešće ponavljana poruka svake konferencije Nesvrstanih zemalja svakako je bila ona o potrebi postizanja svjetskog mira. Na Beogradskoj konferenciji inzistiralo se kako je postojanje blokovske podjele, kao i gomilanje naoružanja na suprotstavljenim stranama najveća prijetnja istome. U Kairu se otišlo korak dalje. U završnoj Deklaraciji pod točkom „Ekonomski razvoj i suradnja“ navodi se da su ekonomska emancipacija i prosperitet siromašnih osnovni preduvjeti za svijet bez ratova kao i za borbu protiv političke dominacije.

¹⁴⁶ *Jugoslovenski pregled*, listopad 1964, 386.

¹⁴⁷ Jakovina 2011: 51.

¹⁴⁸ *Jugoslovenski pregled*, listopad 1964., 396-400.

Po prvi puta se ističe da su ekonomski i politički zahtjevi isprepleteni te neodvojivi jedni od drugih. Borba protiv ekonomske nejednakosti, smatraju zemlje Pokreta, je zadaća međunarodne zajednice, prije svega onih najbogatijih. Stav koji je potvrdio i Tito u svome govoru izjavljujući da „ubrzanje razvoja nedovoljno razvijenih zemalja jedan je od najbitnijih problema suvremenog svijeta i zato treba da postane briga cijele međunarodne zajednice.“¹⁴⁹ Sekou Toure, Gvinejski vođa, ocijenio je kako se siromaštvo zemalja Azije i Afrike nasuprot bogatstvu razvijenih zemalja ne može pasivno promatrati.¹⁵⁰ U tom kontekstu traže se pravedniji međunarodni odnosi, uspostavljanje novih međunarodnih institucija, slobodno raspolaganje nacionalnim bogatstvom te nova međunarodna podjela rada. Istaknula se i potreba za međusobnom suradnjom nerazvijenih zemalja, no ostajući na deklarativnoj razini bez konkretnih poteza u tom smjeru, fokus je i dalje bio na najrazvijenijima i što oni mogu učiniti za one nerazvijene.¹⁵¹

Nakon Beograda Kairo je ekonomskim pitanjima pristupio ozbiljnije. Osnivanje Komiteta za ekonomska i kulturna pitanja prije početka Konferencije prvi je potez koji to potvrđuje. Iako su političke teme i dalje dominirale konferencijom, ekonomskim pitanjima se pristupilo na novi način. Pitanje nerazvijenosti od ekonomskog postaje ekonomski i politički problem. Uviđa se da su ogromne razlike u razvijenosti Sjevera i Juga ozbiljna prepreka glavnim ciljevima Pokreta – svjetskom miru i međunarodnim odnosima baziranim na ravnopravnosti. Takvo shvaćanje omogućiti će veću vidljivost i važnost ekonomskim pitanjima na budućim konferencijama, koja će polako sve više dolaziti u sam fokus, sve više ističući kroničnu nerazvijenost kao jedan od glavnih problema pred kojim se zemlje Pokreta suočavaju.

Od Kaira do slijedeće konferencije u Lusaki proći će šest godina. Takva pauza prije svega bila je uzrokovana destabilizacijom u mnogim državama značajnima za Pokret. Nehru je umro i prije održavanja konferencije u Kairu, slijedeće godine svrgnut je Alžirski predsjednik Ben Bella, a 1966. s vlasti su svrgnuti predsjednik Gane, Kwane Nkrumah i Indonezijski vođa Sukarno.¹⁵² Iako je u tom razdoblju Pokret bio u mirovanju to se za same nesvrstane zemlje ne može tvrditi, čije su se aktivnost, prije svega, očitovale u radu unutar UN-a na pitanjima ekonomske tematike. U kontekstu rasprave o nesvrstanim potrebno je analizirati to razdoblje jer teme koje će se profilirati kroz UNCTAD i G77, a na kojima su

¹⁴⁹ Isto: 388.

¹⁵⁰ Jakovina 2011: 52.

¹⁵¹ *Jugoslovenski pregled*, listopad 1964: 401.

¹⁵² Westad 2009: 127.

dobrim dijelom inzistirale nesvrstane zemlje, će u slijedećem desetljeću ući u sam Pokret te dati odlučujući poticaj za bavljenjem ekonomskim temama, kao i poticaj za većom međusobnom ekonomskom suradnjom.

1.4 Nesvrstani izvan Pokreta

U razdoblju do slijedeće Konferencije nesvrstanih u Lusaki 1970. godine, pitanja ekonomske tematike postati će jedna od glavnih preokupacija zemlja u razvoju, a samim time i članica Pokreta nesvrstanih. Kraj kolonijalizma rezultirao je pojavom niza država na azijskom i afričkom kontinentu čija je zajednička karakteristika bila nerazvijenost. Rješavanje tog problema za zemlje Juga postaje jedan od glavnih prioriteta. Dok je politička neovisnost bila osigurana, novonastale države počinju osvještavati činjenicu da je globalna ekonomija i dalje bila pod dominacijom globalnog Sjevera. Razlike u stupnju razvijenosti bile su ogromne: BDP po glavi stanovnika 1960.-e u najrazvijenijim zemljama bio je 1 407 dolara, dok je u zemlja u razvoju bio tek 132 dolara.¹⁵³ Jedna od najznačajnijih ostavština kolonijalizma bila je ekonomija bazirana na tek nekoliko proizvoda, kao i ekonomija koja je ovisili o izvozu sirovina, s vrlo niskim razvojem prerađivačke industrije.¹⁵⁴ Zemlje u razvoju svoj su pogled i nadanja usmjerile prema najrazvijenijim državama, smatrajući da zbog kolonijalne prošlosti one im imaju obavezu pomoći u razvoju. Iz smjera globalnog Juga doći će glavni impulsi za promjenom postojećih ekonomskih globalnih odnosa. Svoj obol u tim zahtjevima dala je i Jugoslavija.

U razdoblju od 1950.-e do 1960.-e jugoslavenski BDP se povećao skoro za duplo.¹⁵⁵ To povećanje dobrim dijelom bilo je uzrokovano porastom industrijske proizvodnje. Za proizvode proizašle iz jugoslavenskih tvornica bilo je potrebno pronaći odgovarajuća tržišta, gdje su ona europska postala teže dostupnija nego ranije. Naime, zapadnoeuropske zemlje započinjale su proces ekonomske integracije kroz Europsku ekonomsku zajednicu, dok je istok Europe već od ranije bio integriran kroz Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć. Jugoslavija je ostala izvan oba saveza. Time ekonomska suradnja s europskim zemljama nikako nije bila prekinuta, ali mnoge prepreke, u obliku raznih nameta, tarifa i carina, za

¹⁵³ Braveboy-Wagner 2009: 30.

¹⁵⁴ Isto: 30-31.

¹⁵⁵ Madison 2006: 477.

jugoslavenske proizvode, u odnosu na zemlje članice tih saveza, su ostale realnost.¹⁵⁶ U Beogradu, na prvoj konferenciji nesvrstanih, Tito je izrazio nelagodu ekonomskom integracijom na Starom kontinentu koja se je odvijala po blokovskim linijama. Naglasio je da zemlje koje se nađu izvan EEZ-a i SEV vjerojatno će trpjeti veliku diskriminaciju, te da bi ti procesi mogli negativno utjecati na ekonomski razvoj nesvrstanih, ali i ostalih zemalja.¹⁵⁷ Jedan od najsnažnijih poticaja za bavljenje ekonomskim temama će doći od Jugoslavije koja još jednom na Starom kontinentu ostaje izvan dva bloka i koja će kroz suradnju s zemljama Trećega svijeta tražiti prostor za plasman svojih proizvoda.

Sugovornike među zemljama globalnog Juga nije trebalo dugo tražiti. Naime, ekonomska integracija Zapadne Europe kroz EEZ mnogim je bivšim kolonijama otežala ulaz na nekad lukrativno tržište.¹⁵⁸ Nadalje, na početku 1960-ih zemlje u razvoju su smatrale kako ne postoji međunarodno svjetsko tijelo ili forum koji bi predstavljao njihove ekonomske interese. Sistem uspostavljen u Bretton Woodsu, Svjetska banka i MMF su velikim dijelom zastupali ekonomske interese SAD-a i Zapadne Europe, u širem kontekstu.¹⁵⁹ Do 1963. osnovana su i djelovala 43 međunarodna tijela koja su se bavila problemom trgovine i robe, međutim niti jedno od tih tijela nije adresiralo probleme zemalja u razvoju.¹⁶⁰

U kontekstu takvih međunarodnih kretanja zemlje u razvoju su odlučile reagirati. U Beogradu 1961. ekonomski problemi nisu bili primarni, no već slijedeće godine sazvana je Ekonomska konferencija zemalja u razvoju u Kairu. Kao i u sazivanju prve konferencija nesvrstanih u Beogradu, odlučan poticaj za ekonomsku konferenciju u Kairu dala je Jugoslavija. Nekoliko mjeseci nakon Beograda u studenom 1961., Tito, Nasser i Nehru su se sastali u Kairu gdje su izdali zajedničko priopćenje u kojemu upozoravaju zemlje u razvoju o opasnostima koje prijete njihovim vitalnim ekonomskim interesima. Slijedeće godine u veljači Tito i Nasser ponovno su razgovarali o načinu uklanjanja raznih prepreka koje stoje na putu međunarodnoj trgovini. U lipnju 1962. Koča Popović – ministar vanjskih poslova – posjetio je Kairo gdje je sudjelovao u raspravi o organizaciji ekonomske konferencije.¹⁶¹

U srpnju iste godine, u Kairu, održana je Ekonomska konferencija zemalja u razvoju. Ukupno je sudjelovala trideset jedna zemlja, dok je pet zemalja poslalo svoje promatrače. Od dvadeset pet zemalja sudionica Beogradske konferencije u Kairo ih je došlo dvadeset tri.

¹⁵⁶ Rakove 2013: 87.

¹⁵⁷ Rubinstein 1970: 170.

¹⁵⁸ Rakove 2013: 86-87.

¹⁵⁹ Geldart i Lyon 1980-1981: 80-81.

¹⁶⁰ Isto: 83.

¹⁶¹ Rubinstein 1970: 171-172.

Jugoslavija je bila jedna od jedanaest zemalja sponzora Konferencije. Na samoj Konferenciji naglasak je stavljen na zajedničkim ekonomskim problemima koje su zemlje sudionice imale. Adresiran je nedovoljno brz razvoj, minorna pomoć globalnog Sjevera u borbi protiv siromaštva globalnog Juga, nepovoljna međunarodna trgovinska pravila čiji okvir odgovara najrazvijenijima, a koji ide na štetu onih manje razvijenih. Kao ciljevi su postavljeni gospodarski razvoj kroz razvitak industrijskog i agrarnog sektora, razvoj obrazovanja kao baze za gospodarski razvoj, te s posebnim naglaskom apostrofirana je potreba veće međusobne suradnje zemalja u razvoju. Vladama zemalja u razvoju je sugerirano da pokrenu inicijativu da do suradnje dođe, kao i da izgrade okvire za uspostavljanje iste. Službena Deklaracija proizašla iz skupa u Kairu završila je sa pozivom „zemljama u razvoju da blisko surađuju s ciljem osiguravanja ekonomskog progresa i učvršćivanja mira među narodima.“¹⁶²

Jedna od smjernica završne Deklaracije Kairske konferencije bio je i poziv sudionicama da dobru suradnju nastave unutar UN-a te da pozornicu u New Yorku iskoriste da osiguraju ekonomski progres zemalja u razvoju.¹⁶³ UN je u tom trenutku predstavljao logično bojište. Naime, nakon osnivanja UN je brojio 51 člana, da bi 1962. ta brojka narasla na 110 punopravnih članica. Unatoč tome što je najveća moć u UN-u bila koncentrirana u rukama pobjednica Drugog svjetskog rata – članica Vijeća sigurnosti s pravom veta, brojčani omjer se je okrenuo u korist zemalja Trećega svijeta koje su činile većinu, te su na taj način organizirano mogle puno lakše lobirati za svoje ideje.¹⁶⁴

Sukladno uputama iz Kaira, 1964. u Ženevi osnovan je UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development.¹⁶⁵ Kao i u slučaju Kairske ekonomske konferencije i ovoga puta je jugoslavenska uloga bila od nemalog značaja. Jugoslavenski izaslanici su sudjelovali u radu Pripremnog komiteta, dok je Tito godinu dana ranije, 1963., bio na mini turneji kroz Južnu Ameriku: u Brazilu, Boliviji, Čileu i Meksiku, gdje je agitirao za održavanje same konferencije slijedeće godine u Ženevi.¹⁶⁶ Naposljetku, Janez Stanovnik, jugoslavenski ekonomist, postao je predsjednik Odbora za financijske probleme.¹⁶⁷

¹⁶² „Cairo Declaration of Developing Countries“, Srpanj 9.-18., 1962., web stranica UN-a, <http://repository.uneca.org/pdfpreview/bitstream/handle/10855/7151/Bib-47253.pdf?sequence=1>

¹⁶³ „Cairo Declaration of Developing Countries“, Srpanj 9.-18., 1962., web stranica UN-a, <http://repository.uneca.org/pdfpreview/bitstream/handle/10855/7151/Bib-47253.pdf?sequence=1>

¹⁶⁴ Geldart i Lyon 1980-1981: 82.

¹⁶⁵ Ogle 2014: 215.

¹⁶⁶ Geldart i Lyon 1980-1981: 83-84.

¹⁶⁷ Rubensteinm 1970: 177.

UNCTAD je nastao kao forum unutar UN-a putem kojeg su zemlje u razvoju, pred najrazvijenijim nacijama, adresirale svoje probleme te prvenstveno tražile promjenu okvira globalne trgovine iz razloga jer su smatrale da uspostavljena pravila favoriziraju najrazvijenije zemlje, dok njima ne ostavljaju dovoljno mogućnosti za profitabilno plasiranje svojih proizvoda na svjetsko tržište. Za UNCTAD se često koristi termin „medijator između bogatih i siromašnih država“.¹⁶⁸ Zemlje u razvoju, mnoge od kojih su do prije nekoliko godina od sastanka u Ženevi bile pod kolonijalnom vlašću, tradicionalne su bile izvoznice sirovina i uvoznice gotovih industrijskih proizvoda. S krajem kolonijalnog razdoblja i domaćom industrijalizacijom takav odnos nastojao se promijeniti. Umjesto jeftinog izvoza sirovina i skupog uvoza finalnih proizvoda nastojao se povećati plasman domaćih proizvoda. Međutim, tarife najrazvijenijih zemalja na uvoz robe iz Trećeg svijeta su bile previsoke čineći tako izvoz mnogih proizvoda neisplativim. Unutar UNCTAD-a to se nastojalo promijeniti kao i ukazati na važnost vanjske financijske pomoći u razvoju najsiromašnijih zemalja.¹⁶⁹

Na prvoj konferenciji u Ženevi, koja se odvijala od 23. ožujka do 16. lipnja, sudjelovalo je 120 zemalja, te je to ujedno bio i najveći ekonomski skup do tada, kao i jedan od najvećih pokušaja da se adresira problem velike razlike u razvijenosti globalnog Sjevera i Juga.¹⁷⁰ Za prvog generalnog tajnika izabran je Raúl Prebisch, argentinski ekonomist, čiji su akademski radovi u polju ekonomije bili idejni nosilac UNCTAD-a. Ženevska konferencija trebala je biti jednokratnog karaktera, no uslijed lobiranja zemalja u razvoju UNCTAD je postao tijelo stalnog karaktera na kojem će se i u budućnosti odvijati debata između siromašnih i bogatih država o karakteru svjetske trgovina.¹⁷¹

Na konferenciji je ukupno sudjelovalo 77 zemalja u razvoju. One su oformile svoj klub pod nazivom Grupa 77. Prethodnica te grupacije nastala je godinu dana ranije na Generalnoj skupštini UN-a kada je 75 zemalja potpisalo Zajedničku deklaraciju zemalja u razvoju s ciljem promoviranja ekonomske nezavisnosti svojih zemalja.¹⁷² U Ženevi svoj potpis dale su još dvije zemlje iz čega je i nastao naziv Grupe. Jugoslavija je također postala član kao jedina europska država, smještena u azijsku grupu zemalja.¹⁷³

U narednom razdoblju G77 će postati glavni glas zemalja u razvoju u vezi ekonomske problematike, ne samo unutar UNCTAD-a, već u svim ekonomskim tijelima UN-a. Sama

¹⁶⁸ Smith i Taylor 2007: 1.

¹⁶⁹ Isto: 26.

¹⁷⁰ Eugenio di Marco i Dadone 172: 24.

¹⁷¹ Smith i Taylor 2007: 9-10.

¹⁷² Geldart i Lyon 1980-1981: 85.

¹⁷³ Rubinstein 1970: 173-174.

Grupa će u narednom razdoblju dobiti na još većoj važnosti kao jedini autentični glas Trećeg svijeta uslijed nemogućnosti sazivanja sastanka Pokreta nesvrstanih od Kaira 1964. do Lusake 1970. godine. Prvi ministarski sastanak G77 održao se je u Alžiru od 10. do 25. listopada 1967. godine. Prvenstveno je služio kao priprema za slijedeću konferenciju UNCTAD-a, ali dogovorena je i češća aktivnost, sukladno potrebama.¹⁷⁴ Sastanak je rezultirao Alžirskom poveljom, koja u to vrijeme nije proizvela veći utjecaj, ali u kojoj su formulirani zahtjevi koji će se u narednom razdoblju biti okosnica djelovanja G77.¹⁷⁵ U kontekstu Pokreta nesvrstanih ti zahtjevi su značajni jer će većina tih zahtjeva postati i zahtjevi nesvrstanih zemalja. Grupi 77 su većinom činile nesvrstane zemlje, koje će tako svoje aktivnosti i ideje prenijeti u Pokret nesvrstanih.

Alžirska povelja donosi zahtjeve, velikim dijelom, usmjerene prema najrazvijenijim državama. Traži se financijska i tehnička pomoći, mogućnost jednostavnijeg plasmana robe na tržišta najbogatijih zemalja, ne donošenje novih tarifa, te sveukupni prestanak diskriminacije najmanje razvijenih na svjetskom tržištu. Osim usmjerenost na najbogatije dio Povelje fokusira se i na same zemlje u razvoju. Naglašava se da je ekspanzija ekonomske kooperacije između zemalja Trećega svijeta „važan element globalne strategije za razvoj“, te da one moraju biti odlučne u svom doprinosu ostvarivanja tog cilja. Sugerira se da svaka zemlja donese potrebne mjere u cilju povećanja suradnje, te da će ti potezi biti prezentirani na slijedećoj konferenciji UNCTAD-a. Također, sugerira se uspostavljanje posebne grupe koja bi analizirala probleme suradnje među zemljama u razvoju.¹⁷⁶

1.5 Dekada razvoja

U raspravama, tijekom 1960-ih, unutar Pokreta nesvrstanih u Beogradu i Kairu, kao i na konferencijama UNCTAD-a i sastancima G77, rješenje za ekonomske probleme zemlje u razvoju su nalazile u akcijama najrazvijenijih zemalja: kroz financijsku pomoć, prijenos tehnologije, manje tarife za njihove proizvode, olakšan pristup tržištima Prvoga svijeta. Novo desetljeće će donijeti promjenu paradigme, gdje glavni oslonac u borbi za razvoj više neće, u tolikoj mjeri kao prije, biti na pomoći najrazvijenijih, već u oslanjanju na vlastite snage. Na

¹⁷⁴ Geldart i Lyon 1980-1981: 89.

¹⁷⁵ Isto: 90.

¹⁷⁶ "First Ministerial Meeting of the Group of 77: Charter of Algiers," Listopad 10.–25., 1967, web stranica Grupe 77, <http://www.g77.org/doc/algier~1.html>.

konferenciji nesvrstanih u Lusaki naglasak će i dalje biti dobrim dijelom na najbogatijima, ali od Alžira 1973. glavni fokus će biti na samim zemljama u razvoju, tj. nesvrstanim. Takva promjena proizlazi iz razočaranosti rezultatima akcija iz prošlog desetljeća koje je svečano započelo lansiranjem tzv. Dekade razvoja.

Početak 1961. u Ujedinjenim narodima je lansirana prva Dekada razvoja. Naziv za naredno desetljeće u kojemu bi, uz pomoć najbogatijih zemalja – SAD-a u prvom redu, najsiromašnije zemlje trebale doživjeti ekonomski uzlet. Samu ideju o Dekadi razvoja pokrenuo je J. F. Kennedy na kojeg je presudni utjecaj imao Walt Rostow – utjecajni ekonomist i politički teoretičar, čvrstih antikomunističkih stavova, koji će kasnije pod predsjednikom Lyndon B. Johnsonom služiti kao specijalni asistent u vezi pitanja nacionalne sigurnosti. Rostow 1960. izdaje knjigu: *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* u kojoj razvija jednu od svojih najkarakterističnijih teza, onu da se širenje komunizma u siromašnim zemljama može spriječiti modernizacijom i gospodarskim napretkom. Osnovna ideja Dekade razvoja bila je pomoću financijskih injekcija zemljama u razvoju, izboriti pobjedu protiv širenja komunizma.¹⁷⁷ Kennedyevi savjetnici vjerovali su da SAD može efektivno voditi nerazvijene zemlje do statusa razvijenih zemalja, te im na tom putu pomoći izbjeći marksističke „zamke“, kojih je u najsiromašnijem svijetu bilo, kako su oni smatrali, mnogo.¹⁷⁸ Na neki način Dekada razvoja je bila Kennedyeva verzija Marshallovog plana za Treći svijet. Naglasak na modernizaciji je izabran iz razloga, kao što povjesničar Michael E. Latham navodi, jer razvoj kroz ekonomsku pomoć je smatran boljim rješenjem od direktne upotrebe vojnih snaga. To je bio način promoviranja strukturalnih rješenja čiji je cilj bio poraziti komunističke ideje u Trećem svijetu.¹⁷⁹

Lansirana kao ambiciozan projekt Dekada razvoja je vrlo malo ostvarila od svojih zacrtanih ciljeva. Bruto domaći proizvod Zapadne Europe 1960. godine bio je 7.8 puta veći od BDP-a Afrike. Deset godina kasnije BDP Zapadne Europe je bio 7.6 puta veći od BDP-a Afrike. Statistički mali pomak, no gledano u apsolutnim brojkama BDP Zapadne Europe je porastao za 1 362 301 milijuna dolara, dok je na drugoj strani afrički BDP porastao tek za 181 760 milijuna dolara. Čime je u deset godina razlika od 1 971 945 milijuna dolara u korist Zapadne Europe narasla na razliku od 3 152 486 milijuna dolara 1970. godine. BDP po glavi stanovnika bio je 6.7 puta veći, da bi za deset godina bio 7.8 puta veći.¹⁸⁰ Brojke su to koje

¹⁷⁷ Garavini 2011: 474.

¹⁷⁸ Michael E. Latham: *Ideology, Social Science, and Destiny...*, 199-201.

¹⁷⁹ Latham 2010: 269.

¹⁸⁰ Madisson 2006: 329-330.

ukazuju da prvenstveno afričke zemlje, iako su podaci slični i za ostale zemlje u razvoju, nisu dostizale razvijeni globalni Sjever, već upravo suprotno, jaz između najsiromašnijih i najbogatijih se je povećavao.

Kao 1960-e i naredno desetljeće je prozvano Dekadom razvoja. Međutim, vjera u proklamirane ciljeve je opadala. Tito na Općem Saboru Federacije u Beogradu 1973. izjavljuje kako: „Usprkos svim dosadašnjim naporima zemalja u razvoju, a naročito nesvrstanih zemalja, usprkos dva puta proklamiranoj 'Dekadi razvoja' Ujedinjenih naroda, jaz između ekonomski razvijenih i nedovoljno razvijenih zemalja se neprekidno širi, i to sve brže.“¹⁸¹

Novo desetljeće donijeti će oživljavanje Pokreta nesvrstanih gdje će značaj tema ekonomske tematike biti nešto veći nego u prethodnom razdoblju. Konferencije u Lusaki i Alžiru rezultirati će prvim akcijskim programima s ciljem povećanja međusobne ekonomske suradnje nesvrstanih zemalja. Pomoć najrazvijenijih neće više biti glavni adut razvoja, već će se naglasak stavljati na vlastite snage. Za potrebe ovoga rada taj naglasak ima izuzetnu važnost, jer upravo oslanjanje na vlastite snage podrazumijeva veću ekonomsku aktivnost među nesvrstanim zemljama.

1.6 Nesvrstani u prvoj polovici 1970.-ih (Lusaka, Georgetown, Alžir)

Konferencije nesvrstanih nisu se održavale od 1964. do 1970. Pokret je bio u krizi i trebao mu je snažan agitator da iz nje izađe. Kao i u prethodnim slučajevima, Jugoslavije je opet bila ključan inicijator nastavka aktivnosti. Tito je tu odigrao jednu od presudnih uloga kao ugledna figura, ali i jedan od nekolicine osnivača koji su još bili ili živi ili na vlasti. Korak u tom smjeru bio je trojni sastanak Indire Gandhi, Nasera i Tita u New Delhiju 1966. godine. Susret nije rezultirao konkretnim učincima, osim što se iskazao određeni kontinuitet nesvrstane politike. Sljedeće godine odvio se je Šestodnevni rat između Izraela i Egipta koji je gurnuo Nasera dublje u sferu sovjetskog utjecaja, te dalje od samog Pokreta.¹⁸² Godine 1968. Tito putuje u jedanaest zemalja svijeta, od kojih je sedam bilo važnih za Pokret, a iste godine poslan je jugoslavenski nacrt o novoj konferenciji na adrese 34 države. Iduće godine

¹⁸¹ *Međunarodna politika*, br. 560-1, 1.-16. kolovoza 1973: 3.

¹⁸² Jakovina: 2011, 59-60.

jugoslavenske aktivnosti su se intenzivirale, diplomati su počeli aktivnije lobirati za novi skup u svojim misijama, ali i kroz UN koji je tradicionalno bio mjesto na kojem se je najlakše moglo doprijeti do većeg broja članica te organizirati sastanke između istih. Konačno kroz UN se na ministarskom sastanku nesvrstanih zemalja i dogovorilo da novu konferenciju treba održati. U Dar es Salaamu – glavnom gradu Tanzanije – na sastanku Pripremno komiteta odlučeno je da će slijedeći domaćin skupa biti Zambija, tj. Lusaka.¹⁸³

Već u samom procesu lobiranja za novi samit iskristalizirale su se teme na kojima će Jugoslavija inzistirati. Govorilo se je o tri područja: područje nezavisnosti, mira i razvoja. Dosadašnje konferencije proizvodile su razne deklaracije s jasnim porukama, no bez konkretnih učinaka. Ovog puta Tito je i prije skupa naglasio da dokumenti neće biti dovoljni, već da će konkretni potezi biti nužni.¹⁸⁴ Na turneji kroz afričke države početkom 1970. godine¹⁸⁵, između zalaganja za održavanje novog samita PNZ-a, Tito je zagovarao i jačanje bilateralnih odnosa, posebice ekonomske suradnje. Za vrijeme posjeta Keniji, na poziv tamošnjeg sveučilišta, održao je predavanje o međunarodnim ekonomskim pitanjima. Tamo je još jednom naglasio postojanje ogromnog nesrazmjera između razvijenosti globalnog Juga i Sjevera, ističući da je svijetu potreban skladan razvoj uz pomoć onih najbogatijih. Založio se da najbogatije zemlje izdvajaju jedan posto BDP za pomoć zemljama u razvoju, dok bi siromašne zemlje trebale proraditi na intenziviranju međusobne ekonomske aktivnosti.¹⁸⁶ U tom smjeru Tito je djelovao u svojim brojnim putovanjima, ali i posjetima koji su organizirani u Jugoslaviji. Nakon pretresa političkih tema, uslijedile su one ekonomske. Tako primjerice prilikom posjeta Alžiru 1969. razgovaralo se je o novoj konferenciji nesvrstanih, ali i potrebi jačanja međusobne ekonomske suradnje za što je i pripremljeno izvješće s konkretnim prijedlozima. Slijedeće godine na Afričkoj turneji ostvarivanje ekonomske suradnje je bilo među prioritetima.¹⁸⁷

Nakon velikih napora jugoslavenske diplomacije, koji su bili ključni za sazivanje novog samita, od 8. do 10. rujna 1970. održana je Treća konferencija nesvrstanih u Lusaki. U odnosu na Kairo broj sudionika je narastao, sveukupno bilo je 66 državnih predstavnika: 54 punopravna člana, deset aktivnih i dva pasivna promatrača.¹⁸⁸ Konferencija se je održala u novo izgrađenoj Mulunguši dvorani koja je bila rezultat mješovitog jugoslavensko-

¹⁸³ Isto: 56-71.

¹⁸⁴ Isto: 67.

¹⁸⁵ Tito je ukupno posjetio osam država: Tanzaniju, Zambiju, Keniju, Ugandu, Etiopiju, Sudan, Egipat i Libiju.

¹⁸⁶ Vrhunec 2001: 67-70.

¹⁸⁷ Vrhunec 2001: 67-68.

¹⁸⁸ Jakovina 2011: 74

zambijskog poduzeća ZECCO.¹⁸⁹ Usvojeni dnevni red pratio je tok rasprava prijašnjih konferencija. Prvo se je pristupalo političkim, zatim ekonomskim temama. Sukladno odlukama prijašnje konferencije djelovala su dva komiteta – politički i ekonomski – koji su pripremali završne dokumente. Ekonomskim komitetom predsjedavao je Toma Granfil, jugoslavenski predstavnik, što je predstavljalo uspjeh jugoslavenske diplomacije, ali i mogućnost utjecaja na sadržaj završnih dokumenata.

Uvodni govor na plenarnoj sjednici 8. rujan održao je Tito. U njemu je još jednom osudio postojeći kolonijalizam, te istaknuo pozitivne aspekte nesvrstane politike. Posebice se je osvrnuo na ekonomsku i materijalnu nejednakost koja prijeti općoj stabilnosti, ali i koja otvara mogućnosti tehnološkog kolonijalizma, kako ga je nazvao, u odnosu bivših kolonija i metropola. Snažno je naglasio da „politika nesvrstavanja, u daleko većoj mjeri nego do sada, bude zaokupljena pitanjima razvoja u najširem smislu te riječi.“ Rješenje kronične nerazvijenosti Tito, prije svega, je vidio u pomoći najbogatijih zemalja koje bi, kako je smatrao, izdvajanjem samo dijela svojih sredstava koje troše na naoružanje mogle riješiti problem nerazvijenosti.¹⁹⁰

Iako je Tito u svojem govoru ponovio prijašnje teze kako na razvijenim zemljama leži odgovornost za pomoć zemljama u razvoju Deklaracija o nesvrstanoosti i privrednom napretku ipak je bila u ponešto drugačijem tonu. Ustanovljeno je da smjer kretanja međunarodne zajednice nije onaj koji je priželjkivan u dokumentima sa prijašnjih konferencija, misleći u prvom redu na pomoć najbogatijih prema najsiriromašnijima kako bi se potaknuo njihov razvoj. Osuđena je rastuća gospodarska nejednakost između globalnog Sjevera i Juga . Konstatirano je da udio u svjetskoj izvoznoj trgovini među zemljama u razvoju pao sa jedne trećine 1950. godine na jednu šestinu 1969., kao i to da se znanstveni i tehnološki jaz također povećava, otvarajući vrata tehnološkom kolonijalizmu. Svjetski privredni sistem je označen kao nepravedan što otežava privredni rast zemalja u razvoju. Naglasak je u prvom redu bio u osloncu na vlastite snage kroz razvoj i suradnju. Po prvi puta donesen je Akcijski program, podižući na stepenicu više dokumente sa prethodnih konferencija čiji su zaključci ostali u sferi smjernica i preporuka. Borba za privredni rast, kako je istaknuto u programu, bi se u prvom redu trebala voditi s osloncem na vlastite snage, kroz razvoj domaćeg gospodarstva, te kroz poticanje uzajamne suradnje među zemljama u razvoju. Suradnje kojoj bi cilj bio razvoj

¹⁸⁹ *Jugoslovenski pregled*, srpanj-kolovoz 1970: 338.

¹⁹⁰ Isto: 340.

svih subjekata uključenih u istu, baziranoj ne na ekonomskoj dominaciji već na ekonomskoj suradnji te na smanjenju ekonomske ovisnosti prema razvijenim zemljama.¹⁹¹

U pogledu ekonomske i gospodarske suradnje Lusaka je u mnogočemu bila prekretnica. Iako je od Beograda isticana potreba međusobne suradnje, koja se naravno u mnogim segmentima i odvijala, tek nakon Lusake postavljeni su čvršći okviri za njezin puni razvoj. U slijedeće tri godine, do nove konferencije u Alžiru, odigralo se nekoliko epizoda koje su učvrstile odluke iz Lusake. Na trećoj Konferenciji UNCTAD-a u svibnju 1972. godine, donijeta je rezolucija o unapređenju međusobne trgovine zemalja u razvoju.¹⁹² Iste godine u kolovozu održana je Konferencija ministara vanjskih poslova u Georgetownu u Gvajani. Tim sastankom nesvrstani su pri puta zakoračili na Zeleni kontinent, te sukladno uputama iz Lusake svoju pažnju uglavnom preusmjerili na problematiku ekonomske prirode. Akcijski program iz Lusake je potvrđen i unaprijeđen. Usvojen je dokument, između ostalih, pod nazivom Program akcije za međusobnu ekonomsku suradnju nesvrstanih zemalja., kao i dokument o podršci zahtjevima Grupe 77 određenima u Alžirskoj povelji iz 1967., te ponovno na sastanku u Limi 1971.¹⁹³ Ponovno je ponovljen stav da glavna odgovornost za gospodarski rast sada leži na samim zemljama u razvoju, odbacujući, sada već sa razočarenjem, vjeru u pomoć najbogatijih država. Usvojen je novi Akcijski program ekonomske suradnje među nesvrstanim zemljama sa uputama svakoj zemlji da postavi odgovarajuće okvire za razvoj te suradnje.¹⁹⁴

U okviru smjernica iz Lusake i Georgetowna, i pod utjecajem odluka G77 i UNCTAD-a, jugoslavensko Savezno izvršno vijeće je u ožujku 1973. donijelo Program mjera za unapređenje suradnje sa zemljama u razvoju, da bi dva mjeseca kasnije, 17. svibnja, Savezna skupštine donijela Rezolucija o unapređenju ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zemljama u razvoju. Prva točka Rezolucije glasi:

„Polazeći od osnovnih načela politike nesvrstanosti a budući da je i ona zemlja u razvoju, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija će i nadalje, zajedno s ostalim zemljama, nastojati da se osigura ravnopravniji položaj zemalja u razvoju u svjetskoj privredi i da se daje značajnija podrška njihovim planovima razvoja. U tome oslonac na vlastite snage i politika intenzivnije ekonomske suradnje među zemljama u

¹⁹¹ *Jugoslovenski pregled*, rujan 1973: 344-346.

¹⁹² *Jugoslovenski pregled*, svibanj 1972: 198-199.

¹⁹³ *Jugoslovenski pregled*, rujan 1973: 301-45

¹⁹⁴ *Jugoslovenski pregled*, svibanj 1973: 177.

razvoju – predstavljaju ključne komponente njihova napretka i bržeg razvoja, pored odgovornosti u pomoći za razvoj koja leži na razvijenim zemljama.“¹⁹⁵

U samoj Rezoluciji dalje je istaknuto kako se suradnja treba temeljiti na principima ravnopravnosti i uzajamne koristi te da pozornost treba biti usmjerena na one grane koje mogu pridonijeti bržem obostranom razvoju. Trgovinu treba olakšati raznim carinskim olakšicama i uvođenjem međusobnih povlastica. Izvoz roba i usluga treba biti potican kao i izvođenje investicijskih radova, te proširenje pomorskog prijevoza.¹⁹⁶ U ekspozeu Saveznoj skupštini Emil Ludviger, član SIV-a, izjavio je kako „daljnje proširivanje suradnje sa zemljama u razvoju predstavlja našu stratešku politiku trajnog karaktera, usmjerenu i na to što svestraniju privrednu suradnju“.¹⁹⁷ Ludviger, ovoga puta na stranicama Međunarodne politike ističe da je u jugoslavenskom ekonomskom interesu što šira suradnja sa zemljama u razvoju.¹⁹⁸ Bogdan Osolnik, predsjednik Odbora za vanjske poslove društveno-političkog vijeća Savezne skupštine, ističe da Rezolucija nije prihvaćena kao trenutna mjera, već da označuje trajnu orijentaciju jugoslavenske privrede.¹⁹⁹

Donošenje Rezolucije označava prekretnicu u odnosima Jugoslavije sa zemljama u razvoju. Od ekonomskih odnosa koji su poticani na retoričkoj razini, ti odnosi postaju jedan od strateških interesa jugoslavenske privrede. Dolazi do praktičnog realiziranja ciljeva nesvrstane politike i Grupe 77. U sedamdesetima nesvrstani stavljaju veći naglasak na ekonomska pitanja, koja ujedno postaju i politički problem. Oslonac na vlastite snage postaje važna pretpostavka gospodarskog razvoja nesvrstanih zemalja, ali i proces koji doprinosi njihovom jedinstvu i povećanju pregovaračke moći prema zemljama Prvoga svijeta.²⁰⁰

Nakon Lusake Konferencije nesvrstanih postale su redovite te su se održavale svake tri godine. Alžir je bio slijedeći domaćin. Konferencija se je održala od 5. do 9. rujna 1973. Uzlazni trend i dalje nije posustao te se broj punopravnih sudionika povećao na sedamdeset pet.²⁰¹ U statusu promatrača sudjelovalo je još osam zemalja, šesnaest oslobodilačkih pokreta

¹⁹⁵ *Službeni list SFRJ*, br. 28, 24. svibnja 1973.

¹⁹⁶ *Službeni list SFRJ*, br. 28, 24. svibnja 1973.

¹⁹⁷ *Jugoslovenski pregled*, svibanj 1973: 177.

¹⁹⁸ *Međunarodna politika*, br. 560-1,1-16. kolovoza 1973., 4.

¹⁹⁹ *Međunarodna politika*, br. 557, 16. lipnja 1973: 17.

²⁰⁰ Mario Polić, „Neke tendencije i karakteristike vanjsko-trgovinske razmjene SR Hrvatske i SFR Jugoslavije sa zemljama u razvoju,“ *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju*, br 1/2 (1981.), 19.

²⁰¹ Jakovina 2011: 83.

i četiri međunarodne organizacije. Veća zastupljenost ekonomskih tema iz Lusake nastavila se i u Alžiru.

Na konferenciji je usvojeno osamnaest dokumenata o političkim i osam dokumenata o ekonomskim pitanjima. Alžir je od svih dosadašnjih konferencijama ekonomskim pitanjima dao najviše prostora. U odnosu na Lusaku naglasak na osloncu na vlastite snage bio je jasniji i odlučniji. Takav stav ponovno proizlazi iz razočaranosti rezultatima prve Dekade razvoja, kao i rezultatima prve tri godine druge Dekade razvoja.²⁰² Dan je osvrt i na ekonomsku integraciju zapadne Europe kroz EEZ, gdje je istaknuto da takva integracija dobrim dijelom istiskuje zemlje u razvoju s tih tržišta.²⁰³ Istaknut je ogroman jaz u razvijenosti Sjevera i Juga. Ukazano je na činjenicu da je udio zemalja u razvoju u svjetskoj trgovini pao s 21,3% 1960., na 17,6% 1970. Ponovljeno je kako do promjena u ekonomskim globalnim odnosima ne dolazi zbog manjka političke volje najrazvijenijih zemalja, koje ne žele mijenjati okvire koji idu njima u korist.²⁰⁴ Kao i u Lusaki nije se zaustavilo na donošenju općenitih deklaracije, već je još jednom donošen akcijski program. U njemu je istaknuta je odlučnost da se putem oslonca na vlastite snage te kroz razvijanje međusobne suradnje bori „protiv imperijalizma kao glavne prepreke ekonomskoj i političkoj emancipaciji i da ostvarivanjem punog suvereniteta nad vlastitim prirodnim bogatstvima i njihovim boljim korištenjem postignu nezavisnost, brži ekonomski razvoj i puna ravnopravnost u međunarodnim odnosima.“²⁰⁵

Kao i na ranijim konferencijama istaknuta je međuzavisnost političke i ekonomske emancipacije. U Političkoj deklaraciji, nastalom u Alžiru, istaknuto je kako će „međunarodna sigurnost biti potpuna jedino ako sadrži ekonomsku dimenziju, koja svim zemljama garantira pravo da sprovede svoje programe razvoja, bez opasnosti od ekonomskih agresija i svih drugih oblika pritisaka.“²⁰⁶ Tito je u svojoj ocjeni Konferenciji naglasio „da je na samitu veoma jasno sagledana međuzavisnost političkog i ekonomskog aspekta politike nesvrstanosti kao bitan uvjet njenog daljnjeg uspjeha. Na ovoj Konferenciji, još više nego na prethodnima sagledane su i mogućnosti konkretnije političke i ekonomske suradnje među samim nesvrstanim zemljama, što će jačati njihov položaj u međunarodnim političkim i ekonomskim odnosima uopće.“²⁰⁷ Dok je Augustin Papić, tada član Predsjedništva SFRJ, u svom osvrtu na Konferenciju naglasio da: „Tijesne veze između ekonomije i politike veoma su karakteristične

²⁰² *Jugoslovenski pregled*, rujan 1973: 58.

²⁰³ *Međunarodna politika*, br. 640, 1. prosinca 1976: 27.

²⁰⁴ *Jugoslovenski pregled*, rujan 1973: 58.

²⁰⁵ *Jugoslovenski pregled*, rujan 1973., 306-50.

²⁰⁶ *Jugoslovenski pregled*, rujan 1973., 54.

²⁰⁷ *Jugoslovenski pregled*, br. 9, rujan 1973., 51.

za Konferenciju i njene dokumente. Opravdano je isticano da ekonomska samostalnost i ekonomski razvoj koji garantira poboljšanje životnog standarda i uvjeta života naroda predstavlja glavnu garanciju političke i nacionalne nezavisnosti pojedinih zemalja.²⁰⁸

Razočaranost svjetskim globalnim ekonomskim sistemom bila je velika. Cijelo prošlo desetljeće provedeno je u uvjeravanju najbogatijih da se pravila igre trebaju mijenjati kako bi i Treći svijet dobio svoj dio kolača, koji zaslužuje. Apeliralo se putem UNCTAD-a, G77 i Pokreta nesvrstanih, no najrazvijenije zemlje ostajale gluhe su na te zahtjeve. Na konferenciji u Alžiru domaćin, alžirski predsjednik Boumédiène, pozvao je na uspostavu Novog međunarodnog ekonomskog poretka (NMEO), pritom tvrdeći da se nesvrstani više moraju koncentrirati na pitanja ekonomskog suvereniteta, dok politička pitanja trebaju postati sekundarne prirode.²⁰⁹ NMEO nastaje kao plan da se preoblikuje globalna ekonomija kako bi od nje primarno profitirale siromašne zemlje.²¹⁰

Zahtjev izražen na konferenciji nesvrstanih nije ostao samo u okvirima Pokreta, već se borba za NMEO premjestila unutar UN-a. Nesvrstani u 1973. godini pronalaze veću odlučnost i drskost u svojim zahtjevima. Te nove odlike proizlaze iz odluka koju se donoše u posljednjim mjesecima 1973., a koje su imale posljedice na cijeli svijet. S izbijanjem egipatsko-izraelskog rata 1973. zemlje proizvođača nafte – OPEC – smanjuju proizvodnju nafte, te uvode embargo na SAD i sve zapadne zemlje koje su podupirale Izrael u Jomkipurskom ratu. Kao posljedica tih akcija, cijene barela nafte su porasle za nekoliko puta. Treći svijet, u kojem se nalazila većina naftnih bušotina, je otkrio da može koristiti naftu kao oružje u internacionalnoj areni.²¹¹ U kontekstu Novog međunarodnog ekonomskog poretka, prijetnja novim poskupljenjem je uvjerila nevoljne zapadne zemlje da sazovu posebnu sjednicu UN-a koja će se baviti tim pitanjem. U travnju 1974. godine sazvana je Šesta specijalna sjednica Generalnog vijeća, koja je ujedno bila i prva sjednica Generalnog vijeća koja se u potpunosti fokusirala na pitanja ekonomske tematike.²¹² Na sjednici Boumédiène je napao bivše kolonijalne sile, tvrdeći da one u svojim rukama drže kontrolu nad internacionalnom ekonomijom. Sjednica je završena donošenjem Rezolucije o Novom međunarodnom ekonomskom poretku.²¹³

²⁰⁸ *Međunarodna politika*, br. 564, 1. listopada 1973., 1.

²⁰⁹ Prashad 2007: 132.

²¹⁰ Byrne 2016: 286.

²¹¹ Garavini 2011: 479-483.

²¹² Garavini 2011: 482.

²¹³ Ogle 2014: 218.

U prosincu 1974. UN je, na temelju zahtjeva za NMEO, odobrio Povelju o ekonomskim pravima i dužnosti država. U Povelji je istaknuto pravo država na trajnu suverenost nad prirodnim resursima i pravo na nacionalizaciju; kontrolu nad stranim investicijama, cijenama sirovina; osiguran pristup tržištima razvijenih zemalja, transfer tehnologije, stope financijske pomoći i otpis dugova; pravo države na odabir ekonomskog sistema i zabrana korištenja ekonomske moći protiv drugih ljudi.²¹⁴

Zahtjev za uspostavom Novog međunarodnog ekonomskog poretka postaje vrlo vjerojatno i najambiciozniji plan Pokreta nesvrstanih. Međutim, o rezultatima tih ambicija i jesu li nesvrstane uspjele u svojim zahtjevima neće biti riječi u nastavku rada. Fokus je prvenstveno na ekonomskim odnosima Jugoslavije i nesvrstanih zemalja Afrike. U tom kontekstu zahtjev za NMEO je bitan jer se u okviru njega dodatno poticala ekonomska suradnja među samim nesvrstanim zemljama, kao i suradnja na relaciji nerazvijeni – nerazvijeni.

Konferencije u Lusaki i Alžiru potvrdile su da će fokus na ekonomskim temama biti sve veći. Dominantnu antikolonijalnu retoriku 60-ih, zamijenit će borba za pravednije ekonomske odnose u 70-ima. Nije se pristupilo jedino analizama međunarodnih odnosa i predviđanjima mogućih budućih kretanja, već su povučeni odlučni potezi za mijenjanje globalnog ekonomskog okvira. Beograd i Kairo nudili su uglavnom kritike i apele, dok se u novo desetljeće ušlo puno odlučnije. Takva promjena fokusa osigurati će ekspanziju Pokreta, u narednom razdoblju, na zemlje koje su te probleme smatrale ključnima, te na zemlje Latinske Amerike, koje osiguravši neovisnost još u 19. stoljeću su osjećale da fokusom na ekonomska pitanja imaju veće prednosti od pripadnosti nesvrstanim.²¹⁵

²¹⁴ Garavini 2011: 482-483; Ogle 2014: 218; Prashad 2007: 189.

²¹⁵ Bravebory-Wagner 2009: 16; Atwood Lawrence 2013: 148-149.

2. Ekonomski odnosi s Afrikom – strateški interes jugoslavenske privrede

Fokus ovog rada je na analizi ekonomske suradnje Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja od 1973. do 1981. godine. Taj vremenski period odabran je zbog već prethodno nabrojanih razloga, no ograničenjem na to vremensko razdoblje nikako se ne implicira da ekonomska suradnje nije bila i ranijeg datuma. Otprilike sredinom 1950-ih počinje ekonomska suradnja Jugoslavije sa zemljama u razvoju. U početku ta suradnja se odvijala kroz klasičnu trgovinsku razmjenu, da bi nešto kasnije došlo do viših oblika suradnje u obliku investicijskih i industrijskih radova. Do 1981. godine suradnja prolazi kroz tri faze. Prva faza traje od pedesetih do početka šezdesetih te ju karakterizira ekspanzija. Od šezdesetih do otprilike 1972. godine dolazi do stagnacije pa čak i pada razmjene, čime zemlje u razvoju polako postaju sve manji subjekt u jugoslavenskoj vanjsko-trgovinskoj razmjeni. Treća faza nastupa nakon 1973. godine, koja predstavlja istinsku prekretnicu. Mario Polić, iz Instituta za zemlje u razvoju, navodi da se početak tog razdoblja „poklapa s kvalitativno novim procesima u razvoju nesvrstane politike, među kojima je i koncipiranje i razrada sistema međusobne ekonomske suradnje zemalja u razvoju“, koju je s jugoslavenske strane pratio sustav mjera realiziran u Rezoluciji Skupštine SFRJ.²¹⁶

Treća faza u odnosima Jugoslavije i zemalja u razvoju, s naglaskom na Afriku, biti će u fokusu ovoga poglavlja. No, iako od 1973. godine dolazi do ekspanzije suradnje, rezultati ostvareni u prethodnom razdoblju nikako nisu zanemarivi, te su oni svakako bili baza koja je omogućila ekspanziju u već navedenom periodu. Trgovinska razmjena Jugoslavije i Crnog kontinenta 1973. godine iznosila je otprilike 255.3 milijuna američkih dolara, dok je vrijednost izvršenih građevinskih radova i projektantskih usluga za istu godinu bila nešto ispod 130 milijuna dolara – prosječan broj zaposlenih radnika na tim projektima iz SFRJ bio 1571.²¹⁷ Početkom 1960-ih, najveći dio građevinskih poslova bio je koncentriran u zemljama Bliskog i Srednjeg istoka – oko 3/4 – tek nešto manje u afričkim zemljama, da bi početkom 1970-ih udio afričkih zemalja u tim radovima bio otprilike 2/5.²¹⁸ U razdoblju od 1966. do 1972. investicijski radovi u zemljama u razvoju rasli su po stopi od 20% godišnje, te su tako

²¹⁶ Mario Polić, „Neke tendencije i karakteristike vanjsko-trgovinske razmjene SR Hrvatske i SFRJ sa zemljama u razvoju,“ *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju* 1, br. 1/2 (1981.), 22-23.

²¹⁷ *Glasnik PKJ*, br. 4, 4. veljače 1974.; *Indeks, mesečni pregled privredne statistike*, br. 3, ožujak 1974., 53.

²¹⁸ *Glasnik PKJ*, br. 37, 28. rujna 1974., 4-5.

postali jedan od najbrže rastućih vidova suradnje.²¹⁹ Da bi se dobio dojam opsega tih radova nabrojati će se neki najznačajniji objekata izgrađeni u Africi do 1974. godine: u Alžiru je izgrađen Tekstilni kombinat, tvornica kože; u Etiopiji cementara Adis Abeba, dvije hidrocentrale – HC Adola i HC Ais Abbay, luka Assab, klinika Princ Harar i medicinski fakultet; u Gani klaonica, luka Sekondy, konferencijski centar, tvornice voćnih sokova; u Gvineji Crepociglana, HC Grades Chutes, dalekovodi; u Keniji HC Kamburu, i razne ceste; HC Mechra Chila u Maroku; u Sudanu cementara Rabak i tvornica kože Karthum, trafostanice; HC Kidatu u Tanzaniji i razne ceste; HC Kpime u Togu; u Tunisu luke La Goulette i Sousse; u Ugandi aerodrom Entebbe, konferencijski centar; HC Kafue u Zambiji i konferencijski centar (u kojem će se 1970. održati Treća konferencija nesvrstanih).²²⁰ Nadalje, u Africi je do 1974. osnovano 38 raznih mješovitih poduzeća, što čini više od polovice svih mješovitih poduzeća osnovanih u zemljama u razvoju, kojih je ukupno bilo 60.²²¹

Godine 1973. vrijednost izvršenih građevinskih radova jugoslavenskih poduzeća na europskom kontinentu bila je otprilike 225,5 milijuna dolara, čime su europske zemlje bile prvi jugoslavenski partner na području investicijske suradnje.²²² Međutim, u narednom razdoblju investicijska će suradnja s Trećim svijetom postati najveća u obujmu, te će već 1975. godine vrijednost izvršenih radova u Africi premašiti vrijednost radova u Europi.²²³ U kontekstu ekonomske suradnje investicijska suradnja, pored trgovinske razmjene i osnivanja mješovitih poduzeća, će biti najznačajniji oblik suradnje Jugoslavije i nesvrstanih zemalja Afrike.

Kada bi gledali zemlje u razvoju kao jednu cjelinu u razdoblju od 1956. do 1974. godine izvedeno je investicijskih radova u vrijednosti preko 2 milijarde dolara. Izvezeno je serijske i individualne robe u vrijednosti od 899 milijuna dolara, brodova u vrijednosti od 670 milijuna dolara – za ukupno 217 plovni objekata. Izgrađeni su kompletni objekti u vrijednosti od 471 milijuna dolara, u 43 zemlje: 29 industrijskih objekata, 26 hidro i termoelektrana, preko 40 većih trafostanica, brojni dalekovodi električne mreže, tisuće kilometara razvodne električne mreže, 28 luka i dokova, izbušeno je 2 346 bunara, preko tisuću pumpnih stanica, više kanala za navodnjavanje, više sistema brana, nekoliko stotina

²¹⁹ Isto, 4.

²²⁰ Isto 5-8.

²²¹ Isto, 5.

²²² *Indeks, mesečni pregled privredne statistike*, br. 3, ožujak 1974., 53.

²²³ *Indeks, mesečni pregled privredne statistike*, br. 3, ožujak 1976., 53.

farmi, više modernih puteva (prvenstveno u Etiopiji, Libiji, Keniji i Tanzaniji), više aerodroma, velik broj stanova, bolnica, škola, administrativnih zgrada.²²⁴

Osim ovdje iznesenih podataka, o obujmu i razini ekonomskih odnosa do 1973. godine, vjerojatno najbolje svjedoči status koji je Jugoslavija imala u očima određenih visokih dužnosnika SR Njemačke. Naime, tjedan dana nakon povratka s afričke turneje 1970. godine, Tito se sastao s Karlom Schillerom, ministrom gospodarstva SR Njemačke. Razgovor se je vodio na temu bilateralnih odnosa, ali i ulaska gospodarstva SR Njemačke na afričko tržište, gdje je, prema Schillerovim izjavama, njihova prisutnost bila minimalna. Schiller je istaknuo da računa na jugoslavensku suradnju u povećanju prisutnosti svoje zemlje na Crnom kontinentu.²²⁵ Iste godine u listopadu, jugoslavenski vrh sletio je u Köln gdje se Tito sastao s Willy Brandtom. Razgovaralo se o Brandtovoju istočnoj politici, bilateralnim odnosima i raznim međunarodnim pitanjima. Tito se je dotaknuo potrebe povećanja ekonomske suradnje s zemljama Trećeg svijeta, nakon čega je Walter Schell, ministar vanjskih poslova, odgovorio: „To sam već predložio: vi s vašim političkim ugledom i mi s našim materijalnim mogućnostima moramo ići u zajedničke projekte.“²²⁶

Ekonomska suradnja s zemljama u razvoju i afričkim državama, kao što pokazuju ovi primjeri, ne počinje u 1970-ima. Međutim, uslijed odluka na sastanku G77 u Alžiru 1967., sastanku nesvrstanih u Lusaki 1970. i Alžiru 1973., te donošenju jugoslavenske Rezolucije o unapređenju ekonomskih odnosa sa zemljama u razvoju, gospodarski odnosi s nesvrstanim zemljama postaju bitan dio nesvrstane politike i strateški interes jugoslavenske privrede. Formira se svijest unutar Pokreta da politička nezavisnost nije potpuna bez ekonomske. Jedan od načina postizanja ekonomske nezavisnosti bio je putem oslanjanja na vlastite snage, tj. poticanja međusobne ekonomske suradnje. Riječima Zorana Trputca:

„Zemlje u razvoju, a posebice nesvrstane zemlje, ne mogu očekivati spontano rješavanje ekonomske situacije u vlastitu korist već moraju uporno i neprekidno nastojati da, prvenstveno oslanjanjem na vlastite snage i međusobnu suradnju, spriječe nastavljanje ekonomske eksploatacije u međunarodnim ekonomskim odnosima, pa da tako akumulirana sredstva ulože u duboku transformaciju vlastite društvene i proizvodne strukture. Samo će tako u relativno kratkom razdoblju ostvariti promjene

²²⁴ *Glasnik PKJ*, br. 35, 13. rujna 1976., 1.

²²⁵ Vrhunec 2001: 71.

²²⁶ Isto: 86.

koje im jedino mogu osigurati ravnopravan ekonomski i politički položaj u suvremenom svijetu.“²²⁷

Oslanjanje na vlastite snage podrazumijevalo je i donošenje konkretnih unutarnjih mjera svake države sa svrhom povećanje ekonomske suradnje. U Rezoluciji o unapređenju ekonomskih odnosa sa zemljama u razvoju posebno je apostrofirana uloga Privredne komore Jugoslavije. Naglašava se kako ona ima ulogu u prikupljanju ekonomskih informacija o zemljama u razvoju, kao i aktivni rad u kojem će poticati privredne organizacije na suradnju, kao i na redovito učešće na raznim sajmovima u zemljama u razvoju.²²⁸ Upravo će Privredna komora Jugoslavija postati centralna institucija preko koje će se koordinirati ekonomska suradnja sa zemljama u razvoju, kao i afričkim nesvrstanim zemljama. Unutar PKJ osnivat će se dvije vrste tijela koja će imati presudnu ulogu u koordinaciji jugoslavenskih poduzeća u vezi nastupa na afričkim tržištima, kao i komunikaciji tih poduzeća s onima iz Afrike. To su u prvom redu razne sekcije za unaprjeđivanje privredne suradnje s određenom afričkom državom, npr. Alžirom, Tunisom ili Libijom. Njihova glavna zadaća je u okupljanju predstavnika brojnih jugoslavenskih poduzeća, informiranju istih o ekonomskom stanju zemlje na koju se sekcija odnosi, mogućnostima izvoza i poboljšanja suradnje. Tako primjerice, na sastanku Sekcije za unaprjeđivanje privredne suradnje s Egiptom, koji se je održao 14. ožujka 1974. u Beogradu, bili su prisutni predstavnici ovih poduzeća: Textil – Zagreb, Centroprom – Beograd, Železara – Zenica, Exportdrvo – Zagreb, Industrija nafte INA – Zagreb, Rudarski institut – Beograd, 14. Oktobar – Kruševac, Rade Končar – Zagreb, Rudis – Trbovlje, Union-Impex – Sarajevo, Interexport – Beograd, Geološki zavod – Ljubljana, Voće – Zagreb, Generalexport – Beograd, Slovenija Sadje – Ljubljana, JugotextilL – Ljubljana, Jugoagent – Beograd, Jadroagent – Rijeka, Mašinogradnja MAG – Beograd.²²⁹ Osim njih prisustvovali su još i predstavnici Saveznog izvršnog vijeća, Saveznog sekretarijata za vanjske poslove, Savezne direkcije za rezerve industrijskih proizvoda, sekretarijata PKJ za maloprerađivačku industriju, za šumarstvo i preradu drveta, za privredne odnose s inozemstvom, te jugoslavenski generalni konzul u Aleksandriji. Analiziralo se je prethodno razdoblje, problemi s kojima se jugoslavenska poduzeća susreću, koji proizvodi prevladavaju u izvozu, te kako taj asortiman proširiti.²³⁰ Sekcije za unaprjeđivanje privrednih odnosa postati će tako važan kotačić u informiranju i koordiniranju nastupa jugoslavenskih poduzeća

²²⁷ Trputec 1974: 47-48.

²²⁸ *Službeni list SFRJ*, br. 28, 24. svibnja 1973.

²²⁹ *Glasnik PKJ*, br. 12, 1. travnja, 1974.

²³⁰ Isto.

na afričkim tržištima. Sastanci sekcije nisu imali redovita zasjedanja, no uglavnom su se odvijali najmanje jednom godišnje.²³¹

Osim tih analiza sastanci Sekcija za unaprjeđivanje privredne suradnje često su služili i kao priprema za sastanke mješovitih komiteta. To su bila tijela koja su s jedne strane činili predstavnici Jugoslavije, a s druge strane predstavnici određene afričke države, primjerice Zambije. S jedne i s druge strane to su u pravilu bili predstavnici raznih privrednih organizacija, kao i politički predstavnici – vrlo često ministri vanjskih poslova, gospodarstva i trgovine. Sastanci su se odvijali naizmjenice, uglavnom na godišnjoj razini, jednom u Jugoslaviji, a drugi puta u zemlji članici tog mješovitog komiteta. Oni su bili mjesto na kojem su se predstavnici dviju zemalja fizički sastajali te skupa analizirali ekonomske odnose obje države. Jedan od takvih mješovitih komiteta bio je i jugoslavensko-zambijski. Prvi sastanak Komiteta održan je od 18. do 24. siječnja u Lusaki. Jugoslavenska delegacija brojala je 27 članova, kao i Zambijska. Rad Komiteta odvijao se kroz plenarne sastanke i četiri različite komisije²³². Na sastanku je ustanovljeno da Jugoslavija ima negativna trgovački bilans sa Zambijom, te su se tražili načini kako da se te brojke poboljšaju. Izložena je analiza jugoslavenskog izvoza, te je ukazano na područja koja bi više mogla sudjelovati u izvozu. Investicijska suradnja je ocijenjena povoljnom, ali je istaknuto da buduća ulaganja ne bi trebala biti u čisto građevinske objekte. Sa zambijske strane je Jugoslaviji ponuđena suradnja u vezi prerade bakra i sferi ribarstva.²³³

Osim Privredne komore Jugoslavije, čije su se aktivnosti ogledale na gospodarskom planu, djelovale su i druge institucije čije je cilj bio upoznavanje Jugoslavije s Afrikom, ali i ostatkom Trećega svijeta, kao i uspostavljanje političke, ekonomske, tehničke i kulturne suradnje. S tom zadaćom, 1963. godine, na inicijativu dvoje profesora, Petra Guberina i Svetozara Pribičevića, oba s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, osnovan je Institut za proučavanje Afrike. Zadaća Instituta je bila da „multidisciplinarno pristupi sustavnom znanstvenom proučavanju problematike novooslobođenih afričkih zemalja“. Godinu dana nakon osnivanja radu Instituta pridružuje se Privredna komora SR Hrvatske te samim time

²³¹ Godine 1978. Sekcije za unaprjeđivanje privredne suradnje mijenjaju ime u Sekcije plus određena država. Primjerice Sekcija za Nigeriju. Time se mijenja forma, ali sadržaj rada ostaje isti: *Glasnik PKJ*, 13. ožujka 1978., 9.

²³² Komisija za izradu protokola, Komisija za robnu razmjenu, Komisija za investicijsku kooperaciju, Komisija za tehničku suradnju u *Glasnik PKJ*, br. 9, 11. ožujka, 1974.

²³³ *Glasnik PKJ*, br. 9, 11. ožujka, 1974.

dolazi do „povezivanja znanosti i gospodarstva te proučavanje Afrike iz različitih aspekata – politološkog, ekonomskog, sociokulturnog, tehnološkog.“²³⁴

Unutar Instituta su rađena mnoga znanstvena istraživanja koja su se doticala ekonomskih i sociokulturnih razvojnih pitanja. Objavljivani su brojni radovi koji su analizirali pojedine zemlje, njihovu ekonomsku situaciju te buduće planove razvoja sve s ciljem boljeg upoznavanja privrednih jugoslavenskih subjekata sa situacijom u tim zemljama.²³⁵ U sklopu Instituta izlazio je i mjesečni list Pregled privrednih kretanja u zemljama Afrike i drugim zemljama u razvoju.

Znanstvenoistraživačka djelatnost Instituta ubrzo se je proširila i na druge kontinente i zemlje u razvoju, te kao posljedicu 1971. godine Institut mijenja ime u Institut za zemlje u razvoju. Osnovna djelatnost ostaje ista samo se obujam proučavanih subjekata povećava. Aktivnosti unutar Pokreta daju poticaj i usmjerenje budućim istraživanjima. U tom kontekstu godinu dana nakon Konferencije u Alžiru izlazi tematski broj *Naših dana* pod naslovom „Zemlje u razvoju suradnja i perspektive“. Cilj je bio dati prikaz dosadašnje suradnje nesvrstanih zemalja kao i istražiti mogućnosti buduće u oblastima politike, ekonomije, znanosti, prosvjete i kulture. Nadalje, održavale su se brojne međunarodne konferencije pod nazivom *Okrugli stol zemalja u razvoju*, kojih je od 1973. do 1983. bilo jedanaest. Kao rezultat tih skupova Institut 1981. pokreće petogodišnji projekt *Unapređenje suradnje privrede SR Hrvatske sa zemljama u razvoju 1981.-1985.* u sklopu kojega se počinje izdavati časopis *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju*. Unutar tog časopisa nailazimo na brojne analize o svjetskim ekonomskim trendovima, s naglaskom na zemlje u razvoju, preglede gospodarske jugoslavenske aktivnosti u tim zemljama, kao i analiziranje brojnih mogućnosti u koje bi se jugoslavensko gospodarstvo moglo uključiti.²³⁶

Osim poteza i napora koji su rađeni s jugoslavenske strane da do povećanja ekonomske suradnje dođe, potrebno je istaknuti i dva svjetska koja nisu bila usko vezana niti uz Pokret niti uz Jugoslaviju, ali koja su itekako utjecala na razvoj ekonomskih odnosa. Naime, krajem 1973. godine uslijed odluka država članica proizvođača nafte – OPEC – dolazi do višestrukog povećanja cijene nafte. U razdoblju od samo nekoliko mjeseci, do ožujka 1974. cijena sirove nafte narasla je četiri puta.²³⁷ Afričke članice OPEC-a i zemlje u kojima je proizvodnja nafte imala veliki udio u gospodarstvu bile su Libija, Alžir, Nigerija, Gabon i

²³⁴ Cvjetičanin 2015: 12.

²³⁵ Više u isto.

²³⁶ Cvjetičanin 2015: 16-20.

²³⁷ Garavini 2011: 473, 480.

Angola. Povećanje cijena nafte osiguralo je tim državama gospodarski rast, osiguranje velikih sredstava koja su im bila na raspolaganju za ulaganje u domaće gospodarstvo, kao i povećana financijska sredstva kojima su povećale uvoz proizvoda u svoje zemlje. Cjelokupni libijski uvoz 1968. bio je 640 milijuna dolara, da bi 1975. cjelokupni uvoz prelazio cifru od dvije milijarde dolara. To povećanje je najvećim dijelom bilo omogućeno prihodima od nafte, koja je činila impresivnih 99% cjelokupnog libijskog izvoza.²³⁸ Iako se povećanje cijene nafte negativno odrazilo na suradnju s zemljama koje su, kao i Jugoslavija bile uvoznice, povećanje suradnje s Libijom, Alžir, Nigerijom poništilo je te negativne učinke. Izvoz u te zemlje biti će jedan od najvećih, kao i opseg investicijske suradnje.

Drugi proces koji je potrebno istaknuti bila je demografska eksplozija. Demografski rast događao se je diljem svijeta, no upravo u zemljama Trećega svijeta bio je najintenzivniji. Eric Hobsbawm istaknuo je kako je rast stanovništva najsiromašnijih zemalja „vjerojatno najtemeljitija promjena u kratkom dvadesetom stoljeću“, kao i da je on „središnja činjenica“ postojanja Trećega svijeta.²³⁹ Stopa rasta stanovništva u Gani bila je 2,4%, u Tunisu, 6%, u Gvineji 2,8%, u Alžiru 3,2%, u Egiptu 2,8% godišnje.²⁴⁰ Ekonomska suradnja Jugoslavije s afričkim nesvrstanim zemljama često se je realizirala kroz investicijsku suradnju i to vrlo često u obliku gradnje stambenih naselja, sveučilišta, bolnica i sl. Rast stanovništva stvarao je potrebu za gradnju tih objekata u afričkim zemljama. Primjerice, u Tunisu je do 1973. građeno oko 12 000 stanova godišnje, dok se u narednom razdoblju taj broj popeo na otprilike 20 000 stanova godišnje.²⁴¹ U kombinaciji s povećanim prihodima od izvoza nafte i demografskom eksplozijom, kao primjerice u slučaju Libije, otvarala su se brojna vrata za nastup jugoslavenskih poduzeća.

U prethodnom poglavlju analizirani su procesi koji su prethodili 1973. godini, te kako su oni utjecali na veću orijentaciju jugoslavenske privrede prema zemljama u razvoju, uključivši afričke nesvrstane države. U ovom poglavlju analizirati će se rezultati politike formirane početkom sedamdesetih. Prikazati će se jugoslavenska trgovinska razmjena s afričkim nesvrstanim zemljama, kao i investicijska suradnja, te suradnja u osnivanju mješovitih poduzeća. Izložiti će se naponi koji su ulagani s jugoslavenske strane s ciljem povećanja suradnje, kao i rezultati tih poteza. Izdvojiti će se zemlje s kojima je Jugoslavija

²³⁸ Živković 1979: 9.

²³⁹ Hobsbawm 2009: 296.

²⁴⁰ Jovanović 1979: 11; Vatroslav Vekarić, *Tunis*, 1979, 6-7; Dušan Alačević, *Gvineja*, 1981, 23; Mihailo Jovanović, *Alžir*, 18; Vatroslav Vekarić, *Egipt*, 1979, 5.

²⁴¹ Vekarić 1979: 15.

imala najobimniju suradnju, te će se opisati faktori koji su doveli do toga. Poglavlje će biti podijeljeno u dva dijela gdje će se u prvom analizirati ekonomski odnosi do Konferencije u Colombu, a u drugom dijelu ekonomski odnosi do Ministarske konferencije G77 u Caracasu. Istaknuti će se s kojim je zemljama SFRJ imala najbolju suradnju, kao i s kojima se suradnja nije odvijala u željenom opsegu.

2.1 Analiza ekonomskih odnosa u prvim godinama nakon donošenja Rezolucije

Na početku promatranog razdoblja – 1973. godine – kao što je već prethodno dva puta u radu navedeno, trgovinska razmjene Jugoslavije i afričkih država bila je 255.3 milijuna američkih dolara. Te godine najveći jugoslavenski trgovinski partner bila je Zambija s kojom se odvijala trgovinska razmjena u obujmu od 34,2 milijuna dolara, zatim je slijedio Maroko sa 32 milijuna dolara, Libija s 29,5 milijuna dolara i Egipat s 19,7 milijuna dolara – da istaknemo samo najveće trgovinske partnere. Najveći izvoz je bio u Libiju i Egipat, dok se je najviše uvozilo iz Maroka i Zambije.²⁴²

Vezano uz investicijske radove 1973. godine u afričkim zemljama ukupno je izvedeno građevinskih radova i projektantskih usluga u vrijednosti od 130 milijuna dolara. Daleko najviše radova izvedeno je u Zambiji čiji je ukupni iznos bio nešto iznad 54 milijuna dolara. Zatim je slijedila Libija s izvršenim radovima u vrijednosti od 30 milijuna dolara. U Zambiji, je u prosjeku bilo 444 radnika zaposlenih iz SFRJ, dok je u Libiji taj broj iznosio 783.²⁴³

Razina ekonomskih odnosa 1973. godine nije bila niska, no u analizama istih, velikim dijelom unutar PKJ, najčešće naglašavana poruka bila je da ekonomski odnosi zaostaju za političkima, te da ih treba dovesti na istu razinu. U prethodno iznesenim podacima vidljivo je da se gotovo polovica suradnje odvijala sa četiri-pet zemalja, dok su ostale zemlje imale vrlo mali udio u ukupnoj suradnji. U tom kontekstu nastojalo se diversificirati tržište i povećati postojeću suradnju.

²⁴² Izvoz u Libiju je iznosio 25,4, a u Egipat 19,7 milijuna dolara. Uvoz iz Maroka je bio 26,2, a iz Zambije 28,5 milijuna dolara: *Statistički godišnjak Jugoslavije*, 1977., 243.

²⁴³ *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, br. 3, ožujak 1974., 53.

Na sastanku Sekcije za unaprjeđivanje privredne suradnje sa zemljama Zapadne i Centralne Afrike – frankofonskog područja u listopadu 1973. istaknuto da je ekonomska suradnja nedovoljna i simbolična, te da se prije svega ogleda u neaktivnosti privrednih organizacija, ali i same Sekcije.²⁴⁴ Na Sekciji za unaprijeđenije privredne suradnje s Tunisom 1974. godine, istaknuto da se „ekonomski odnosi ne odvijaju u skladu s postojećim mogućnostima dva tržišta.“²⁴⁵ Na sastanku Sekcije za unaprjeđivanje privredne suradnje s Alžirom u siječnja 1974., ponovljene su iste poruke. Rješenje se je tražilo u međusobnoj posjeti jugoslavenskih i alžirskih privrednika.²⁴⁶ Prilikom zasjedanja iste sekcije, ovoga puta u lipnju 1974. prilikom rasprave o ekonomskim odnosima između dvije zemlje još jednom je podvučena potreba za većom suradnjom. Boško Dimitrijević, član Saveznog izvršnog vijeća (SIV) i predsjednik jugoslavenskog dijela Mješovitog jugoslavensko-alžirskog komiteta, istaknuo je nastojanja jugoslavenske strane za povećanom suradnjom s Alžirom, ali i ostalim zemljama u razvoju. Ta nastojanja, kako je naveo, su potvrđena dokumentima i rezolucijama, pritom na kraju istaknuvši potrebu za formiranjem pojedinih specijaliziranih radnih grupa koje bi radile na unaprjeđivanju ekonomskih odnosa dvije zemlje.²⁴⁷ Zasjedanje Mješovitog jugoslavensko-tuniskog komiteta u Tunisu siječnja 1974., rezultiralo je sličnim porukama, kao i savjetima kako bi međusobni posjeti trebali biti učestaliji radi boljeg upoznavanja oba tržišta. Istaknuta je želja domaćina za većom robnom razmjenom s Jugoslavijom kao i spremnost davanja određenih povlastica Jugoslaviji kako bi do iste došlo.²⁴⁸ U odnosu na ekonomske odnose s zemljama Istočne Afrike, Adi Mulabegović jugoslavenski predstavnik Privredne komore Jugoslavije u tim zemljama, istaknuo je kako postoji ekonomska opravdanost za veću jugoslavensko prisustvo na tim tržištima.²⁴⁹

U drugoj polovici 1975. Jugoslaviju je posjetio senegalski predsjednik Léopold Sédar Senghor. Pritom je jedna od tema razgovora bila ekonomska suradnja između dvije zemlje. Još jednom je podvučeno da ona ne odgovara „postojećim mogućnostima i potrebama dvaju tržišta.“ Jugoslavenski izvoz u Senegal je bio veći od uvoza te je sa senegalske strane upućen zahtjev da dođe do povećanog izvoza u Jugoslaviju. Na planu investicijske suradnje Jugoslaviji je ponuđena gradnja tvornice kože, soka i limunade. Spomenuta je i mogućnost

²⁴⁴ *Glasnik PKJ*, br. 35., 13. listopada 1973: 6.

²⁴⁵ *Glasnik PKJ*, br. 3., 28. siječanj 1974: 6.

²⁴⁶ *Glasnik PKJ*, br. 4, 4. veljače 1974: 3-4.

²⁴⁷ *Glasnik PKJ*, br. 28, 22. srpnja 1974: 5.

²⁴⁸ *Glasnik PKJ*, br. 5, 11. veljače: 1974: 1.; *Glasnik PKJ*, br. 8, 4. ožujka 1974: 2.

²⁴⁹ *Glasnik PKJ*, br. 8, 4. ožujka 1974: 8.

elektrifikacije određenih područja kao i mogućnost gradnje nekoliko brana na rijeci Senegal.²⁵⁰

Na sastanku privrednika iz SR Hrvatske u Republičkoj privrednoj komori 1974. godine²⁵¹ raspravljalo se o ekonomskim kretanjima u svijetu te posrednim utjecajima na Jugoslaviju. Ekonomski odnosi, kako je istaknuto, sa zapadom i socijalističkim zemljama bi trebali u najmanju ruku zadržati na istim razinama, dok bi se ekonomski odnosi sa zemljama u razvoju trebali dovesti na isti nivo na kojemu su politički.²⁵²

Analize o lošim ekonomskim odnosima nisu ostajale samo na retoričkoj razini, već se aktivno pristupilo kreiranju uvjeta koji bi doveli do povećanja ekonomske suradnje. Primjerice, s ciljem poboljšanja ekonomskih odnosa sa Sudanom Jugoslavija je u toj zemlji povećala broj predstavništva svojih poduzeća, otvorila predstavništvo PKJ, formirala mješovite komisije i radila na osnivanju Mješovitog jugoslavensko-sudanskog komiteta.²⁵³ Do problema u razvijanju veće suradnje, kako su unutar PKJ-a istaknuli, dolazilo je zbog problema naplaćivanja. Sudanci su bili vrlo neredoviti u ispunjavanju svojih obaveza, kasnili su s plaćanjem, te su potraživali odgodu plaćanja od 12 do 24 mjeseci, dok su zadnje naplate kasnile u prosjeku 3-4 mjeseca, kako navode u PKJ. U Sudanu su takvo stanje pravdali nedostatkom deviza.²⁵⁴

O ulaganju odnosa s afričkim, pa samim time i ostalih nesvrstanih zemljama, za ilustraciju dobro može poslužiti Sjednica sekcije za istočnu Afriku (Zambija, Kenija, Uganda, Tanzanija, Somalija) održane 3. lipnja 1975. Na sjednici su prisustvovali predstavnici čak 34 različite firme iz cijele Jugoslavije. Tim putem ti predstavnici bili su informirani o ekonomskom stanju svake države kao i o mogućnostima izvoza, te oni koji su već poslovali u tim zemljama su iznosili svoje savjete i analize. Kao i u prethodno nabrojenim primjerima ekonomska kooperacija je ocijenjena kao nedovoljna te „na kraju izražena je obostrana želja da se međusobna privredna suradnja što više unaprijedi, kako to nalaže politika nesvrstanosti i usvojeni principi među zemljama u razvoju.“²⁵⁵

U svibnju 1976. delegacije Obale Bjelokosti bila je u službenom posjetu Jugoslaviju. Posjet se dogodio zahvaljujući inzistiranju s jugoslavenske strane. Naime, analizom je

²⁵⁰ *Glasnik PKJ*, br. 32, 22. rujna 1975: 3-4.

²⁵¹ U izvoru nije naveden točan datum: *Glasnik PKJ*, br. 9, 11. ožujka 1974.

²⁵² *Glasnik PKJ*, br. 9, 11. ožujka 1974: 8-9.

²⁵³ *Glasnik PKJ*, br. 39, 11. studeni 1974: 1.

²⁵⁴ Isto: 2.

²⁵⁵ *Glasnik PKJ*, br. 23, 16. lipnja, 1975: 6-10.

utvrđeno, što su kasnije tokom posjeta obje delegacije i potvrdile, da je obujam razmjene razmjerno nizak, te da ne odgovara stvarnim mogućnostima obje zemlje. Izražena je spremnost da se takvo stanje stvari promjeni s naglaskom na povećanju kontakata privrednika iz obje zemlje, kao i boljem informiranju jednih o drugima radi uspješnije ekonomske suradnje. Nadalje, naglašeno je da to povećanje aktivnosti treba doći kako bi se ostvarili ciljevi Akcijskih programa iz Lusake i Alžira, te kako bi se istakla privrženost ostvarenju Novog međunarodnog ekonomskog poretka.²⁵⁶

Od afričkih zemalja s kojima su ekonomski odnosi bili na nezadovoljavajućoj razini posebno je isticana Nigerija, te je posljedično tome u narednom razdoblju vjerojatno najviše napora ulagano u poboljšanje suradnje s tom afričkom državom južno od Sahare. Jugoslavenska suradnja s Nigerijom bazirala se na Trgovinskom sporazumu iz 1964. godine, dok je Sekcija za unaprjeđenje privredne suradnje s Nigerijom osnovana 1971. godine.²⁵⁷ Unatoč prethodnim naporima trgovinska razmjena 1973. godine bila je vrlo niska, u iznosu od 3,3 milijuna dolara. Budući da je Nigerija bila ogromna zemlja s velikom populacijom – tada oko 60 milijuna ljudi – te velikim zalihama nafte, na poboljšanje ekonomskih odnosa gledalo se kao na nužnost. U tu svrhu tijekom 1974. godine održan je sastanak Sekcije za unaprjeđivanje privredne suradnje, te je osnovan Mješoviti jugoslavensko-nigerijski komitet.

Sastanak Sekcije održao se je u siječnju 1974. godine. Na njemu su sudjelovali predstavnici 33 jugoslavenska poduzeća. Sam sastanak je služio kao priprema za predstojeći prvi sastanak novoosnovanog Jugoslavensko-nigerijskog mješovitog komiteta u Lagosu. Tom prilikom istaknuto je da cjelokupni nigerijski uvoz iznosi oko 1,5 milijarde dolara, dok je Jugoslavija 1973. izvezla robe u vrijednosti 1,2 milijuna dolara. Nigerija zahvaljujući povećanju cijene nafte na svjetskom tržištu proživljava ogroman rast, naglašeno je, te ostvaruje suficit u vanjsko-trgovinskoj razmjeni od 600 milijuna dolara. Samim time na, istaknuto je, Nigerija predstavlja ozbiljnog potencijalnog ekonomskog partnera. Na planu investicijske suradnje jedino je Energoprojekt zaključio određene poslove, dok je u sferi mješovitih poduzeća situacija bila najpozitivnija. Naime, Galenika – farmaceutska kompanija – je već bila prisutna u Nigeriji gdje je sudjelovala u izgradnji laboratorija za proizvodnju antibiotika. Unis-Rog je sudjelovao u montaži bicikala, Lesnina je surađivala na eksploataciji

²⁵⁶ Glasnik PKJ, br. 26-27, 12. kolovoza 1976: 4.

²⁵⁷ Dušan Alačević, „Nigerija“, *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju*, br. 1/2 (1981.), 195; *Glasnik PKJ*, br. 7, 25. veljače 1974: 7.

nigerijskih šuma, dok je Gorenje tada ugovarao organiziranje montaže kućnih električnih aparata.²⁵⁸

Nakon sastanka Sekcije uslijedio je prvi sastanak Mješovitog jugoslavensko-nigerijskog komiteta. Održan je u Lagosu od 27. rujna do 3. listopada 1974. Tom prilikom su obje delegacije istaknule da je obujam suradnje vrlo nizak, te se u tom pravcu predložilo poduzimanje određenih mjera. U prvom redu sudjelovanje na međunarodnim sajmovima te obavljanje direktnih trgovinskih transakcija, bez posrednika iz drugih zemalja. Potpisan je Usuglašeni zapisnik o ekonomskoj i naučno-tehničkoj suradnji.²⁵⁹ Za vrijeme jugoslavenskog boravka u Nigeriji održana je samostalna jugoslavenska Privredna izložba, i to u prostoru koje je izgradio Energoprojekt, koji je tom prilikom s nigerijskom vladom potpisao ugovor o osnivanju mješovitog poduzeća. Nadalje, u svrhu poboljšanja odnosa tijekom 1974. dogodilo se nekoliko posjeta na ministarskim nivou. Jugoslaviju su posjetili ministar za poljoprivredu i ministar za trgovinu, kao i posebna delegacija koja je vodila razgovore o mogućnostima suradnje u sferi istraživanja i prerade nafte. Također, Nigerija je sudjelovala na zagrebačkom velesajmu.²⁶⁰

Sukladno uputama iz Rezolucije jugoslavenske aktivnosti, kao u slučaju Nigerije, su se usmjeravale prema povećanju ekonomske suradnje. No, inicijativa za suradnjom je dolazila i s druge strane. Naime, tijekom 1974. jugoslavensko predstavništvo u Maroko dobilo je ponudu za suradnju u ulovu, preradi i plasmanu riba i prerađevina od riba. U ovom slučaju suradnja s Jugoslavijom, od strane Maroka, je izabrana jer su vlasti u Rabatu vjerovale da se kroz Jugoslaviju mogu probiti na tržišta SEV-a, te je to ujedno bio i jedan od uvjeta za suradnjom.²⁶¹

Ekonomski odnosi s Gabonom, državom smještenom u Gvinejskom zaljevu između Kameruna na sjeveru i DR Konga na jugu bili su gotovo nepostojeći. Međutim, uslijed kontakata preko Pokreta nesvrstanih, posebice Tita i Gabonskog predsjednika Omara Bonga Ondimbe, dolazi do inzistiranja za suradnjom s Jugoslavijom. Početkom 1975., u ožujku i travnju, dvije su gabonske delegacije posjetile Jugoslaviju, pritom iznoseći tri prijedloga sporazuma. Gabonci su naročito bili zainteresirani za mogućnost investicijske suradnje te su inzistirali da jugoslavenska poduzeća i radnici sudjeluju u izgradnji većeg broja objekata. Jugoslavenskoj strani je ponuđena gradnja agroindustrijskih kombinata, tvornice šupljeg

²⁵⁸ *Glasnik PKJ*, br. 7, 25. veljače 1974: 6-7.

²⁵⁹ *Glasnik PKJ*, br. 8, 3. ožujak, 1975: 1.

²⁶⁰ *Glasnik PKJ*, br. 8, 3. ožujak, 1975: 1.

²⁶¹ *Glasnik PKJ*, br. 18, 13. svibnja, 1974: 4.

stakla, pogona za flaširanje mineralne vode, gradnja tvornice za izgradnju industrijskog lima i gradnja tvornice cjevovoda za električne i telefonske mreže. Istaknuto je da su jedino jugoslavenskim poduzećima ponudili posao, izuzev jednog objekta koji je ponuđen i jednom francuskom poduzeću.²⁶² Prilikom druge posjete, u travnju, u gabonskoj delegaciji se nalazio i predsjednik Omara Bonga Ondimbe koji je u razgovorima s Titom još jednom inzistirao na većoj ekonomskoj suradnji.²⁶³ Tom prilikom potpisana su tri dokumenta o bilateralnoj suradnji na području ekonomije: trgovinski sporazum, opći sporazum o ekonomskoj i tehničkoj suradnji i sporazum o osnivanju Mješovitog jugoslavensko-gabonskog komiteta.²⁶⁴

U veljači slijedeće godine jugoslavenska delegacija, na čelu s Avdom Zvonićem, zamjenikom predsjednika Saveznog komiteta za ekonomsku suradnju sa zemljama u razvoju, uzvratila je posjet te je boravila u Gabonu. Cilj je bio na licu mjesta upoznati potencijalno tržište, te se upoznati s mogućnostima izvoza u tu zemlju. Rezultati učestalih posjeta su davali prve rezultate. Naime, za vrijeme posjeta jugoslavenske delegacije u Gabonu boravilo je 150 jugoslavenskih radnika. Najveći pisao imao je Energoprojekt iz Beograda koji je gradio Palaču za međunarodne kongrese.²⁶⁵

Nasuprot nezadovoljavajućim ekonomskim odnosima s velikim dijelom afričkih država, suradnja s nekoliko afričkih država bila je na zadovoljavajućoj razini. Među njima bila je i Libija. Bliska suradnja Jugoslavije i Libije počinje 1969. godine kada Moamer el Gadafi dolazi na vlast. O razini dobrih odnosa svjedoči i činjenica da je Jugoslavija bila prva ne arapska država koju je Gadafi posjetio.²⁶⁶ Posjeta se dogodila u listopadu 1973. godine, nakon samita PN u Alžiru. Tom prilikom, vezano uz ekonomske odnose, izražena je želja da se oni dovedu na višu razinu. Korak u tom smjeru bilo je potpisivanje ugovora o opskrbljivanju Jugoslavije libijskom naftom, koja će zauzvrat, izgraditi šest tankera. Potvrđeno je i da će Jugoslavija poslati grupu stručnjaka na rad u Libiju, te je najavljeno osnivanje nekoliko mješovitih poduzeća. Istaknuto je da je do 1973. u Libiji od strane jugoslavenskih poduzeća podignuto raznih objekata u vrijednosti 250 miliona dolara, dok je samo u 1973. godini ugovoreno novih poslova u vrijednosti 350 miliona dolara, Od 1969. obujam robne razmjene

²⁶² Više o objektima u *Glasnik PKJ*, br. 15, 21. travnja 1975: 1.

²⁶³ Isto: 2.

²⁶⁴ *Glasnik PKJ*, br. 14, 12. rujna 1976: 3.

²⁶⁵ Isto: 4.

²⁶⁶ *Međunarodna politika*, br. 568, 1. prosinca 1973.

povećao se je za tri puta.²⁶⁷ Dogovorena je i izgradnja tvornice aluminija u Libiji, koja bi radila na osnovu jugoslavenskih sirovina i libijskog prirodnog plina.²⁶⁸ Ukupno su nabrojana 33 različita poduzeća koja su na početku 1974. djelovala u Libiji.²⁶⁹ Naglašeno je da visoka razina ekonomskih odnosa proizlazi iz visoke razine političkih odnosa, kao i ambicioznim libijskim gospodarskim planom, koji je prije svega bio moguć zbog povećanih prihoda od prodaje nafte. Libije je puno ulagala u poljoprivredu, razvoj industrije, stambenu izgradnju, izgradnju cesta i elektrifikaciju, čime su se otvarale mogućnosti nastupa jugoslavenskih poduzeća. Jugoslavenski izvoz u Libiju povećao se je s 6,1 milijuna dolara 1970. na 25,5 milijuna dolara 1973. Libijski izvoz u Jugoslaviju je bio vrlo nizak, te tek s izvozom nafte, koja će postati glavna sirovina, te će se brojke okrenuti.²⁷⁰ U periodu od 1975. do 1976. gradi se luka Misurati, koja će nakon završetka biti najveća u tom dijelu Mediterana.²⁷¹

Odnosi između dvije države su bili učvršćivani čestim međusobnim posjetima. Tako je 1975. Emil Ludviger, savezni sekretara za vanjsku trgovinu, posjetio Tripoli. Ugostio ga je Abu Baker Ali El Sherif, libijski ministar ekonomije. Tom prilikom su vođeni razgovori o načinima unaprjeđenja ekonomske suradnje.²⁷² Slijedeće godine, 1976., predsjednik SIV-a Džemal Bijedić posjetio je Tripoli. S domaćinima je vodio razgovore o mogućnosti poslovanja jugoslavenskih poduzeća u toj državi.²⁷³

Uslijed učestalih posjeta na najvišem nivou razina suradnje bila je sve veća. Tako su u Libiji tijekom 1976. djelovala slijedeća jugoslavenska poduzeća: Enegroprojekt – Beograd; i Centroprojekt – Beograd; Hidrogradnja – Sarajevo; Geotehnika – Zagreb; Geosonda – Beograd; Hidroprojekt – Beograd; Hidroprojekt – Zagreb; Hidrotehnika – Beograd; Jaroslav Černi – Beograd; Jugofund – Beograd. Ta poduzeća su uglavnom radila na poslovima bušenja bunara, istraživanja, projektiranja, nadzora, fundacije terena i kompletnog inženjeringa. Energoinvest je gradio dalekovode i montirao trafostanice u vrijednosti 45 miliona dolara, a Energoprojekt je završavao termoelektranu Tripoli u vrijednosti 20 miliona dolara.²⁷⁴

²⁶⁷ Isto.

²⁶⁸ *Glasnik PKJ*, br. 8., 4. ožujka 1974: 6-7.

²⁶⁹ Potpuni popis vidi u: *Glasnik PKJ*, br. 8., 4. ožujka 1974: 6-7.

²⁷⁰ *Glasnik PKJ*, br. 8., 4. ožujka 1974.

²⁷¹ *Međunarodna politika*, br. 643., 16. siječnja 1977: 15.

²⁷² *Glasnik PKJ*, broj 28, 21. kolovoza 1975: 3-4.

²⁷³ *Glasnik PKJ*, br. 23, 14. lipnja 1976: 3-5.

²⁷⁴ *Glasnik PKJ*, broj 22, 7. lipnja 1976: 7.

Suradnja na ekonomskom polju s afričkim nesvrstanim državama nije se prepuštala slučaju, te je ista bila podvrgnuta redovitim analizama, ponajviše unutar Privredne komore Jugoslavije. Tako je početkom 1975. u Savjetu za privredne odnose s inozemstvom Privredne komore Jugoslavije, donesen plan budućih aktivnosti radi unaprjeđenja ekonomskih odnosa. Od samih akcija moglo bi se izdvojiti: analiza robne razmjene u prethodnoj 1974. godini; rad na izradi generalne platforme za program aktivnosti na proširenju ekonomske suradnje sa zemljama u razvoju – proizvođačima nafte, članicama OPEC-a i OAPEC-a; formiranje novih bilateralnih i regionalnih sekcija za unaprjeđivanje privredne suradnje – ovaj potez u prvom redu ima u vidu nastanak novih afričkih država: Mozambika, Angole, Sao Toma i Principe i Zelenortskih otoka, te stvaranje tijela za uspostavljanje ekonomskih odnosa s tim državama.²⁷⁵

U analizi iz 1976. pred sastanak nesvrstanih u Kolumbu analizirala se razina odnosa s određenim afričkim državama, te se između ostaloga ističe kako je do zastoja u trgovinskoj razmjeni i investicijskoj suradnji s pojedinim državama, u prvom redu uvozniciima nafte, došlo zbog povećanja cijene nafte na svjetskom tržištu. Zbog deficita tih zemalja u vanjskoj razmjeni došlo je do odustajanja od mnogih programa te samim time novi investicijski ugovori s jugoslavenskim poduzećima nisu bili sklopljeni. Ističe se i problem transporta robe zbog, u prvom redu prenatrpanosti luka zbog čega brodovi znaju čekati i do nekoliko mjeseci. Spominju se i uvozne restrikcije pojedinih zemalja, radi čega je otežan plasman određenih roba. Međutim, ističe se da je zbog pojačanih akcija jugoslavenske privrede u okviru sekcija za te zemlje te visokih prihoda zemalja izvoznica nafte, opći trend za Jugoslaviju bio povoljan. Iz PKJ ističu da su radili akcije za dvije grupe: na unutarnjem i vanjskom planu. Na unutarnjem planu ističu sudjelovanje predstavnika PKJ i sekcija u radu mješovitih međudržavnih komiteta, čime je uz političku dodana i ekonomska nota, te kako se ističe, suradnja je konkretizirana uz mnoštvo projekata i realnih prijedloga za unaprjeđenje suradnje. Ističe se i zasebna analiza svake države u pripadajućim sekcijama te zajednički organiziran nastup u tim zemljama. Na vanjskom planu se ističe konstantno sudjelovanje na međunarodnim sajmovima, kao jedan od najboljih načina plasmana robe. Dalje, česte posjete privrednih delegacija afričkim državama, kao i njihovi posjeti Jugoslaviji su opisane kako izrazito povoljno djeluju na ekonomsku suradnju.²⁷⁶

²⁷⁵ Ostatak mjera vidjeti ovdje: *Glasnik PKJ*, br. 5, 10. veljače 1975: 1-2.

²⁷⁶ *Glasnik PKJ*, br. 22, 7. lipnja 1976: 4.

2.2 Konferencija u Colombu

Kao što je to već u aktivnostima Pokreta postalo pravilo, Konferenciji nesvrstanih na najvišoj razini prethodio je sastanak na ministarskom nivou. Ministri su se sastali u Limi u kolovozu 1975. godine. Naglasak na ekonomskim temama iz prethodnih godina nastavio se i u Peruu. Izloženi su elementi strategije za jačanje jedinstva i solidarnosti među nesvrstanim zemljama, te je donesen detaljan Akcijski plan za postizanje Novog međunarodnog ekonomskog poretka. Naglasak je ponovno stavljen na kooperaciji Jug-Jug, tj. na ekonomskoj suradnji među samim nesvrstanim zemljama.²⁷⁷ Donesena je Deklaracija o uzajamnoj pomoći i solidarnosti nesvrstanih zemalja na političkom i ekonomskom planu.²⁷⁸ Lazar Mojsov naglašava Limu kao točku od koje su učinjeni mnogi napori da se međusobna ekonomska suradnja dovede na viši nivo.²⁷⁹

Slijedeće godine u kolovozu održana je Peta konferencija nesvrstanih zemalja u Colombu. Kao rezultat donošenja Rezolucije o Novom međunarodnom ekonomskom poretku od strane UN-a 1974. godine, a koja je bila inicirana unutar Pokreta, veći naglasak na ekonomskim temama bio je očekivan i logičan. Kao i na prethodnim konferencijama izdane su dvije deklaracije: politička i ekonomska. Na početku Ekonomske deklaracije, navodi se kako „šefovi država ili vlada nesvrstanih zemalja smatraju da su ekonomski problemi danas najakutniji problemi u međunarodnim odnosima“, te kako je „širenje jaza između razvijenih i zemalja u razvoju jedan od najopasnijih izvora zategnutosti i sukoba“. U tom kontekstu „borba za političku i ekonomsku nezavisnost, za puni suverenitet nad prirodnim resursima i u unutrašnjim aktivnostima, kao i borba za veće učešće zemalja u razvoju u proizvodnji i raspodjeli dobara i za fundamentalne promjene u međunarodnoj podjeli rada, ima najveći prioritet.“²⁸⁰

Međusobna ekonomska suradnja i dalje predstavlja glavni oslonac u borbi za razvoj, a od Colomba ona ima i funkciju stvaranja NMEP-a. U Ekonomskoj deklaraciji se tako navodi da „šefovi država ili vlada nesvrstanih zemalja su čvrsto uvjereni da samo duh povjerenja u kolektivno oslanjanje na vlastite snage zemalja u razvoju može garantirati stvaranje novog

²⁷⁷ Kodikara 1982: 130.

²⁷⁸ Jakovina 2011: 84.

²⁷⁹ Mojsov 1980: 55.

²⁸⁰ *Međunarodna politika*, br. 634, 1. rujna 1976: 28.

međunarodnog ekonomskog poretka.²⁸¹ U svojoj ocjeni Konferencije Berislav Šefer, podpredsjednik SIV-a, navodi da Colombo označava „novi korak dalje u konkretizaciji strategije u borbi za novi međunarodni ekonomski poredak, pravednije ekonomske odnose u svijetu i jačanje ekonomske suradnje među nesvrstanim zemljama i zemljama u razvoju“.²⁸² Uz ekonomsku deklaraciju donesen je Akcijski program koji je, kao i prethodna dva puta u Lusaki i Alžiru, iznio detaljan opis onih područja na kojima bi nesvrstane zemlje trebale proraditi kako bi došlo do povećane ekonomske suradnje.²⁸³

Pravac koji je postavljen na prethodnim konferencijama nastavio se i u Colombu. Sve već fokus na ekonomskim temama od početka 1970-ih ojačan je donošenjem Rezolucije UN-a o NMEP-u. Pomoću njega nesvrstane zemlje su pravila ekonomske globalne igre htjele postaviti na pravednijim osnovama, gdje je međusobna ekonomska suradnja imala značajnu ulogu.

Konferencijom u Lusaki 1970. i ministarskim sastankom u Georgetownu 1972. dan je čvrst poticaj unutar Pokreta za uspostavljanjem međusobne ekonomske suradnje nesvrstanih zemalja. Donošenjem Rezolucije o unapređenju ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zemljama u razvoju u Beogradu su učinjeni konkretni koraci da ono što se propagiralo na vrhu sprovede i u djelo. Suradnja s Trećim svijetom od čisto ekonomskog postaje i političko pitanje. Konferencija u Colombu potvrdila je prethodna nastojanja i poruke još jednom stavivši naglasak na vlastite snage u borbi za ekonomski razvoj. Također, konferencijom u Colombu prošlo je više od tri godine od donošenja Rezolucije, što nam omogućava da podvučemo crtu i pogledamo rezultate politike oslanjanja na vlastite snage za Jugoslaviju.

Godine 1973. trgovinska razmjena Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja iznosila je 255,3 milijuna dolara. Godine 1976. ukupan iznos razmjene popeo se na 564,5 milijuna dolara. Gledano u postocima udio afričkih nesvrstanih zemalja u ukupnoj trgovinskoj razmjeni Jugoslavije sa svijetom 1973. bio je 3,4%, da bi 1976. skočio na 4,6%.²⁸⁴ Iz dolje navedene tabele vidljivo je da 1976. Jugoslavije je ostvarila suficit u trgovinskoj razmjeni i to u iznosu od 49,1 milijuna dolara.

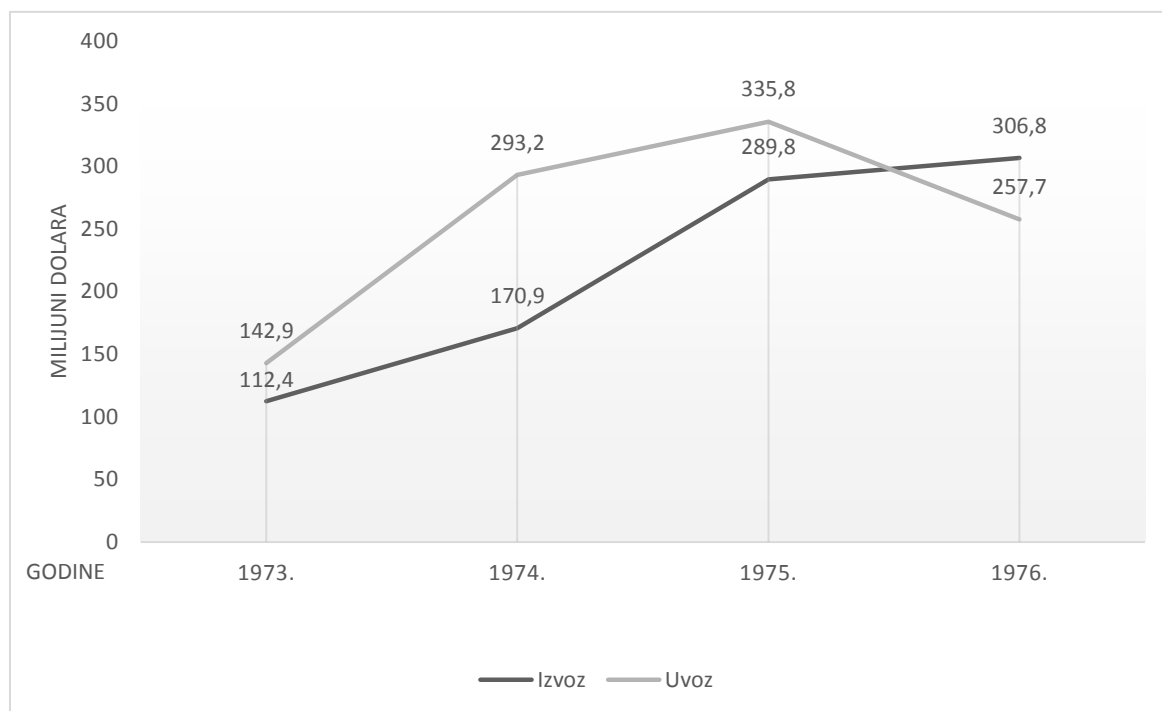
²⁸¹ Isto: 31.

²⁸² *Međunarodna politika*, br. 635, 16. rujna 1976: 2.

²⁸³ Cijeli Akcijski program vidi u: *Međunarodna politika*, br. 634, 1. rujna 1976: 32-39.

²⁸⁴ *Statistički godišnjak Jugoslavije*, 1977: 243.

Tablica 1: Trgovinska razmjena Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja u milijunima dolara 1973.-1976.

Izvor: *Statistički godišnjak Jugoslavije*, 1977: 243.

Analizirajući zemlje individualno, 1973. godine najveća trgovinska razmjena bila je sa Zambijom – 34,2 milijuna dolara – dok je 1976. najveći jugoslavenski partner bila Libija s ukupnom trgovinskom razmjenom u vrijednosti od 111 milijuna dolara. U pogledu izvoza, 1976. godine najviše se izvozilo u Egipat – 72,5 milijuna dolara – zatim je slijedila Libija s 65,8 milijuna dolara, a na trećem mjestu bila je Nigerija s 65,5 milijuna dolara, daleko ispod bio je Tunis s 19 milijuna dolara, te Alžir s 14,8 milijuna dolara. Najveći porast izvoza ostvaren je u poslovanju s Nigerijom. Naime u samo četiri godine izvoz se povećao sa oko 1,1 na 65,5 milijuna dolara. Značajno povećanje dogodilo se i u slučaju Alžira s 1,5 na 14,8 milijuna dolara, dok je u slučaju Egipta izvoz povećan s 10,7 na 72,5 milijuna dolara. Uvoz je bio najveći iz Libije i Maroka, i to u iznosu od 45,2, odnosno 45,1 milijuna dolara. Zatim je slijedila Zambija s 35,3 i Sudan s 25,1 milijuna dolara.²⁸⁵

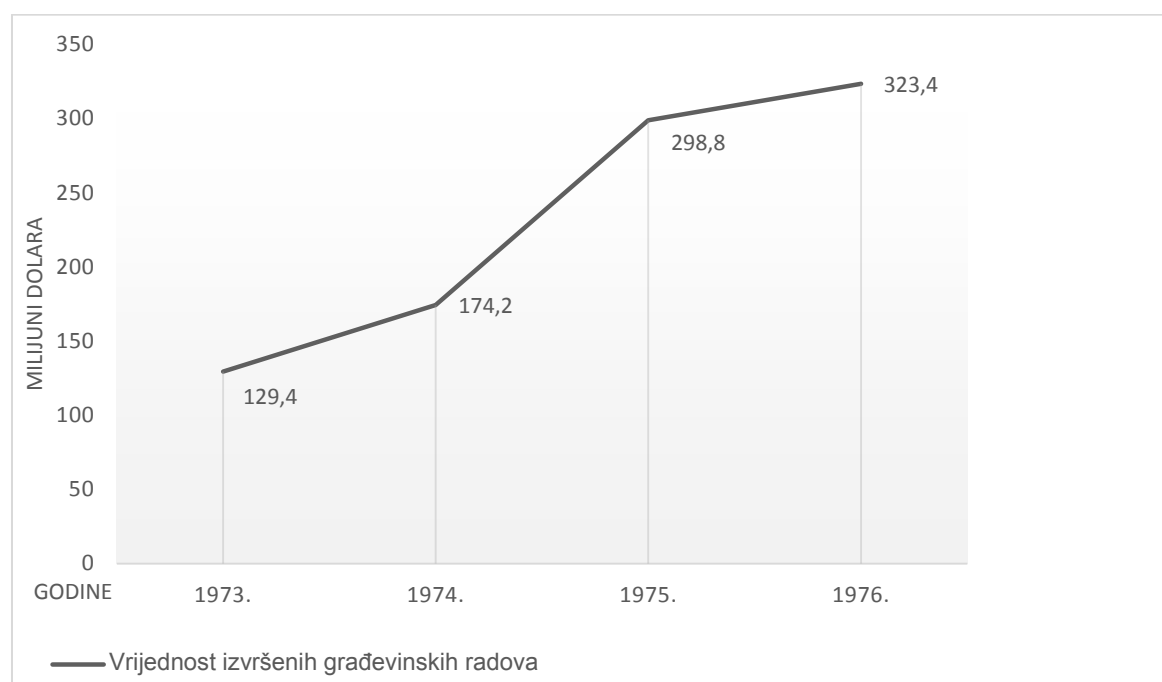
Što se tiče investicijske suradnje vrijednost izvršenih radova u 1973. godini bila je 129,4 milijuna dolara. Najviše se gradilo u Zambiji gdje je vrijednost radova iznosila 54

²⁸⁵ *Statistički godišnjak Jugoslavije*, 1977: 243.

milijuna dolara, zatim u Libiji sa 30 milijuna dolara, te Ugandi sa 17 milijuna dolara. Radovi u Africi činili su 1973. godine 30% od ukupne investicijske suradnje Jugoslavije sa svijetom sa prosječno 1517 zaposlenih radnika.²⁸⁶

Do kraja 1976. godine vrijednost izvršenih građevinskih radova porasla je na 323,4 milijuna dolara. Od te brojke na Libiju je otpadalo 125,9 milijuna dolara, čime je ona postala uvjerljivo prvi jugoslavenski partner u tom vidu suradnje na afričkom kontinentu. Nakon Libije slijedila je Nigerija s radovima u vrijednosti od 79,9 milijuna dolara, te Zambija s radovima u vrijednosti od 59,8 milijuna dolara. Možemo još spomenuti i Gabon u kojem su jugoslavenska poduzeća izvršila radove u vrijednosti od 28,2 milijuna dolara u 1976. godini. Radovi u Africi 1976. činili su 39,2% svih jugoslavenskih radova po svijeta, sa prosječno 3413 zaposlenih radnika.²⁸⁷

Tablica 2: Vrijednost izvršenih građevinskih radova jugoslavenskih poduzeća na području afričkih nesvrstanih zemalja 1973.-1976.

Izvor: Indeks: mesečni pregled privredne statistike, ožujak 1974., 1975., 1976., 1977.

Navedeni podaci pokazuju jasan trend povećanja ekonomske suradnje Jugoslavije i Crnog kontinenta u apsolutnim brojkama, ali i u postotcima. Osim suhoparnih brojki i

²⁸⁶ Indeks: mesečni pregled privredne statistike, ožujak 1974: 53.

²⁸⁷ Indeks: mesečni pregled privredne statistike, ožujak 1977: 55.

sveukupnog povećanja suradnje prethodno iznesena statistika otkriva i određene tendencije u odnosima s pojedinim državama. Iz gore priloženih brojki najuočljiviji je ogroman rast trgovinske razmjene i investicijske suradnje s Nigerijom. Trgovinska razmjena se u četiri godine povećala skoro dvadeset puta, dok se obujam investicijske suradnje povećao za dvadeset osam puta.²⁸⁸ Impresivan porast suradnje koji prije svega treba promatrati u naporu jugoslavenske strane da do povećanja suradnje dođe, ali i vrlo pozitivne ekonomske situacije u Nigeriji. U prethodnom dijelu su izneseni podaci o tome kako je 1973. Nigerija ocijenjena kao država s kojom Jugoslavija ima izrazito loše odnose, iako opravdanih razloga, kako su smatrali unutar PKJ-a, za to nema. Povećanje cijene nafte 1973. je za Nigeriju, zemlju s velikim brojem naftnih polja, imalo izrazito povoljan učinak. Posebice kada se ima na umu činjenica da su prihodi od nafte, sredinom 70-ih, činili 80% ukupnih državnih prihoda i više od 90% ukupne vrijednosti izvoza, čime je u tom razdoblju Nigerija ostvarivala suficit u vanjsko-trgovinskoj razmjeni.²⁸⁹ Kombinacija ta dva faktora omogućila je ovako značajan rast ekonomske suradnje između dvije zemlje u tako kratkom razdoblju.

Od zemalja s kojima do povećanje suradnje dolazi ističe se i Gabon s kojim, kako je prethodno navedeno, do 1975. gotovo i nije bilo trgovinske razmjene i kooperacije u investicijskim poslovima. Stvari se pomiču s mrtve točke nakon dvije posjete gabonske delegacije Jugoslaviji početkom 1975. Tom prilikom je od strane Gabonaca iskazana želja za suradnjom s Jugoslavijom, te je ponuđen određen broj poslova. Uslijed tih razgovora jugoslavenska su poduzeća u Gabonu već 1975. godine izvršila radove u vrijednosti od 9,4 milijuna dolara, da bi se slijedeće godine taj iznos popeo na 28,2 milijuna dolara čime je Gabon u 1976. postao četvrti jugoslavenski partner u okviru investicijske suradnje na afričkom kontinentu, iza Libije, Nigerije i Zambije.²⁹⁰

Najveći obujam ekonomske suradnje odvijao se s Libijom. Kao i u slučaju Nigerije kombinacija ekonomskog rasta Libije, koji se primarno može zahvaliti prihodima od prodaje nafte, te napora s jugoslavenske strane – u vidu čestih posjeta, aktivnosti Sekcije i Mješovitog komiteta, sudjelovanja na međunarodnim sajmovima i sl. – rezultirali su ovako odličnim rezultatima.

²⁸⁸ Do tih brojki došlo se usporedbom podataka iz: *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, ožujak 1974: 53. i: *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, ožujak 1977.: 55.; *Statistički godišnjak Jugoslavije*, 1977: 243.

²⁸⁹ Andrić 1983: 199,201.

²⁹⁰ *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, ožujak 1976: 53; *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, ožujak 1977: 55.

2.3 Od Colomba 1976. do Caracasa 1981.

Razdoblje od Colomba 1976. do ministarskog sastanka G77 u Caracasu 1981. godine predstavlja drugi period ekonomske suradnje s nesvrstanim zemljama Afrike koji će se analizirati u ovome radu. U ovom poglavlju veći naglasak će biti na poteškoćama s kojima su se jugoslavenska poduzeća susretala u suradnji s određenim afričkim državama. Također, analizirati će se odluke i potezi unutar Privredne komore Jugoslavije i drugih visokih političkih tijela, koji su rađeni s ciljem povećanja ekonomske suradnje.

Peta konferencija nesvrstanih u Colombu, kao i prethodne dvije, rezultirala je Akcijskim programom na ekonomskom planu. Preporučenim setom mjera koje bi svaka država trebala sprovesti na unutarnjem planu što bi rezultiralo povećanom ekonomskom suradnjom među članicama Pokreta. Preporuke Akcijskog programa nisu bile obavezne, tj. nije postojao set mjere koji bi natjerao određenu državu da ih sprovodi. Usprkos tome, pri određivanju ekonomske politike prema nesvrstanim zemljama jugoslavenski dužnosnici odluke iz Colomba nisu zaobilazili.

Analizirajući ekonomsku suradnju s određenom afričkom državom često se pozvalo na odluke prethodnih konferencija nesvrstanih. Primjerice, na sastanku Sekcije za unaprjeđenje privredne suradnje s Egiptom u siječnju 1979. godine, skicirajući dugoročni plan ekonomske suradnje s tom zemljom navodi se kako „Na ovaj način suradnje nas upućuju još i odluke V Konferencije nesvrstanih zemalja iz Colomba i odredbe Akcijskog programa privredne suradnje.“²⁹¹

Osim u analizama unutar Privredne komore Jugoslavije i najviša jugoslavenska tijela su vršila analizu provedbe odluka proizašlih s konferencija nesvrstanih. Na tom tragu 6. svibnja 1979. godine Skupština FNRJ je donijela zaključke o ekonomskoj suradnji Jugoslavije s nesvrstanim zemljama. Istaknuto je da je unaprjeđenje ekonomskih odnosa od vitalnog značenja za ekonomske, ali i političke interese zemlje. Delegati na Skupštini su „isticali naš interes i potrebu, ponekad i dosta kritično, za efikasnije sprovedene ekonomskih odluka Pete konferencije nesvrstanih zemalja.“ Istaknuto je da su postignuti značajni rezultati u bilateralnoj ekonomskoj suradnji, ali s relativno malim brojem zemalja, te da bi suradnju

²⁹¹ *Glasnik PKJ*, br. 4, 29. siječnja 1979: 30.

svakako trebalo diversificirati. Ponovno je ponovljeno kako je razina političkih odnosa puno veća od razine ekonomskih. U svrhu smanjivanja razlike između političkih i ekonomskih odnosa trebalo bi, kako je u Skupštini naglašeno, unaprijediti preferencijalne izvozno-uvozne mehanizme. Nadalje, trebao bi se riješiti problem financiranja izvoza. Posebno se traži da se konkretnim mjerama, tj. najpovoljnijim uvjetima, podrži razvoj ekonomskih odnosa s najmanje razvijenim zemljama.²⁹²

Zaključci Skupštine o ekonomskoj suradnji sa zemljama u razvoju pozvali su se na odluke u Colombu, ali i na Rezoluciju iz 1973., pritom naglasivši da su nakon Rezolucije „postignuti određeni rezultati, ali da oni i nadalje zaostaju za mogućnostima i potrebama. U tom kontekstu se poziva na „još odlučniju usmjerenost svih društvenih i privrednih činilaca ka proširivanju svestrane suradnje sa zemljama u razvoju.“²⁹³

Iste godine, od 3. do 6. rujna 1979., u Havani je održana VI. konferencija Pokreta nesvrstanih. Zadnje tri konferencije označile su sve veći pomak Pokreta prema ekonomskih temama, no Havana nije nastavila taj trend. Kubanski glavni grad bio je prije svega poprište političke borbe za buduću orijentaciju Pokreta. S jedne strane Castro i radikalne zemlje koje je okupio oko sebe su se zalagali za veće vezivanje Pokreta uz Sovjetski Savez, dok je s druge strane stajao Tito koji je nastojao očuvati izvorne principe Pokreta, te ostati uistinu nesvrstan, između dva bloka.²⁹⁴

U takvom kontekstu ekonomske teme su pale u drugi plan, međutim to nikako ne znači da nisu bile prisutne. U odnosu na Colombo nije postignut veliki tematski odmak. Ponovno je uspostavljeno da se jaz između najbogatijih i najsiromašnijih šire, te da odluke zadnje konferencije nisu obrnule taj trend. Naglašeno je da je „borba za uklanjanje nepravdi u postojećem međunarodnom ekonomskom sistemu i za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka sastavni dio borbe naroda za političko, ekonomsko, kulturno i socijalno oslobođenje.“²⁹⁵ Kao i na prethodnim konferencijama donese je Akcijski program. Ovoga je puta prvi puta naglašena zabrinutost neostvarivanjem ciljeva koji su zadani na prethodnoj konferenciji. S namjerom da odluke iz Havane ne ostanu mrtvo slovo na papiru posebno je naglašeno da se one moraju sprovoditi na najvišem političkom nivou svake države.²⁹⁶

²⁹² *Međunarodna politika*, br. 702-3, 1-16. kolovoza 1979: 12-13.

²⁹³ *Službeni list SFRJ*, br. 30, 29. lipnja 1979: 988.

²⁹⁴ Više o sukobu između Tita i Castra i borbi za buduću političku orijentaciju Pokreta vidi u: Jakovina 2011: 207-245.

²⁹⁵ *Međunarodna politika*, br. 707, 16. rujna 1979: 39.

²⁹⁶ Isto: 51.

U slučaju Jugoslavije odluke iz Havane, kao i prethodne odluke iz Colomba, bile su predmet analiza najviših državnih tijela. Krajem 1980. održana je sjednica Regionalnog odbora za zemlje u razvoju. Raspravljalo se o tome kako se provode zaključci VI. konferencije nesvrstanih i prezentiralo se koji su konkretni rezultati postignuti u ekonomskim odnosima s nesvrstanim zemljama nakon Havane. Izvjestan napredak bio je postignut s arapskim zemljama, ali i Nigerijom, Zambijom, Zimbabveom. Gledajući ukupno zemlje u razvoju njihovo učešće u ukupnoj jugoslavenskoj razmjeni poraslo je sa 14,4 na 17,4 posto. Spomenuti su i određeni problemi, u prvom redu nekoordiniranost nastupa na stranim tržištima, te prevelika fokusiranost na mali broj zemalja. Kao cilj je stoga postavljena potreba za proširenjem trgovine sa što većim brojem država.²⁹⁷

Sjednicu Regionalnog odbora za zemlje u razvoju u svojim aktivnostima je pratila Privredna komora Jugoslavije koja je napravila operativni plan realizacije odluka iz Havane. U njemu se analizirala razina dosadašnjih odnosa, te su dane smjernice za daljnje djelovanje, te je utvrđeno da će se te analize izdavati na godišnjoj razini.²⁹⁸

Iz svih ovih aktivnosti, kako unutar PKJ, tako i na visokoj političkoj razini, ocrtavaju se naponi jugoslavenske politike i ekonomskih tijela za što većom suradnjom s nesvrstanim i zemljama u razvoju. Pozadina takvih nastojanja proizlazi, kao što se jasno uočava, iz aktivnosti Pokreta nesvrstanih i odluka koje su se tamo donosile. Ekspanziju suradnje, do koje dolazi nakon 1973. stoga svakako treba promatrati u tom kontekstu. Kao rezultat jasne i precizne politike.

U analizama nakon Colomba i Havane konstantno je ponavljano kako se većina ekonomske suradnje odvija s tek nekoliko država, u prvom redu to su Libija, Egipat, Nigerija. Isticana je potreba za diversifikacijom i proširivanjem suradnje. U narednim paragrafima istaknut će se problemi s kojima su se jugoslavenska poduzeća susretala u suradnji s određenim državama. Iz njih će biti vidljivo da niska razina suradnje u dobrom dijelu slučaje nije bila krivica jugoslavenske strane, već objektivnih razloga, najčešće loše ekonomske situacije država s kojima se pokušalo surađivati.

Jedan od najčešćih problema bila je nemogućnost naplaćivanja s jugoslavenske strane. Tako se primjerice za Centralnoafričku republiku upravo navodi taj primjer kao prepreka

²⁹⁷ *Glasnik PKJ*, br. 1-2, 12. siječanj, 1981: 46-47.

²⁹⁸ *Glasnik PKJ*, br. 3, 19. siječanj, 1981: 24-30.

obuhvatnijoj suradnji.²⁹⁹ Sa Sudanom je vladao veliki problem naplate potraživanja te u Glasniku PKJ pod naslovom „Neizvesna naplata smanjuje interes“ ističu da interes za suradnju sa Sudanom nije nestao, „ali se postepeno gasi hrabrost jugoslavenskih privrednika da posluju na tržištu na kome vlada nezavisnost u pogledu plaćanja isporučene robe.“ Godine 1981. u odnosu na prethodne dvije godine razmjena s tom zemlja je pala za 77% - sa 43,6 na 10,1 milijuna dolara. Ističe se da je Sudan izrazito prezadužena zemlja, proživljava nestašicu nafte i poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, te ima visoku stopu inflacije.³⁰⁰

Problem naplaćivanja je redovito dolazio u paketu s lošim ekonomskim stanjem zemlje s kojom se surađivalo. Tako se na kraju desetljeća jugoslavenski izvoz u Zambiju počeo smanjivati, dok je uvoz nastavio rasti. Glavni razlog je bila unutarnja ekonomska situacija. Naime, Zambija je upala u recesiju te je bila prisiljena uvesti protekcionističke mjere koje su ograničavale, ili zabranjivale uvoz pojedinih roba, što se automatski odrazilo i na jugoslavenski izvoz.³⁰¹ Na sjednici Sekcije za Zambiju i zemlja juga Afrike 30. lipnja 1981., ustanovljeno je da pojedina poduzeća ne uspijevaju naplatiti svoja potraživanja čak i do godine i pol dana. No, da kritika ne bi bila samo u vezi Zambije i njene loše ekonomske situacije, navodi se da je loše stanje uzrokovano snažnom konkurencijom razvijenih zemalja, zatim nedovoljnim poznavanjem tržišta, slabim poslovnim vezama, te neodgovarajućim nastupom jugoslavenskih poduzeća na tim tržištima.³⁰² Vezano uz s Gvinejom ističe se da problemi nastaju kada se prešlo na konvertibilni način plaćanja, umjesto klirinškoga. Nadalje, te probleme su pratile i visoke izvozne cijene proizvoda u Gvineji, velika zaduženost zemlje i poteškoće pri naplati.³⁰³ Trgovinska razmjena s tom zemljom oscilira iz godine u godinu, dok je stanje na planu investicijske suradnje izrazito nepovoljno. U 1960-ima jugoslavenska građevinska poduzeća su sudjelovala u gradnji nekoliko značajnijih objekata, dok u 1970-ima to nije bio slučaj. Razlog, prvenstveno, leži u tome što u 60-ima su ti objekti financirani jugoslavenskim kreditima, pri čijem je naplaćivanju Beograd imao određenih teškoća, te se u 70-ima odustalo od takvog vida suradnje, što je automatski dovelo do manjeg broja poslova za jugoslavenska poduzeća. Jugoslavenska potraživanja prema Gvineji na početku 1981. godine bila su nešto ispod 40 milijuna dolara.³⁰⁴ Kao i s Gvinejom, slična situacija događala se i s Ganom. U drugoj polovici 70-ih ona se borila s velikim unutarnjim ekonomskim i

²⁹⁹ *Glasnik PKJ*, br. 16, 23. travnja, 1979: 38.

³⁰⁰ *Glasnik PKJ*, br. 9., 1. ožujka 1982: 24.

³⁰¹ *Glasnik PKJ*, br. 37., 15. rujna 1980: 42.

³⁰² *Glasnik PKJ*, br. 28., 13. kolovoza 1981: 41-42.

³⁰³ *Glasnik PKJ*, br. 24, 18. lipnja, 1979: 26.

³⁰⁴ *Glasnik PKJ*, br. 16., 20. travnja, 1981: 22.

financijskim poteškoćama, posebno opterećenim visokim dugovima prema inozemstvu. Jugoslavenska potraživanja u 1980. godini su bila oko 2 milijuna dolara u kreditima, te oko 5 milijuna dolara nastalih u robnoj razmjeni, većinom u oblasti farmaceutske industrije.³⁰⁵

Za razliku od tih poteškoća koje su uglavnom rezultat lošeg ekonomskog stanja zemlje s kojom je Jugoslavija posluje navodi se i primjer Egipta gdje su nabrojane slijedeće otegotne okolnosti: nedovoljna količina robe za izvoz, nemogućnost da se osigura roba u traženim rokovima, nedovoljni tehnički kapaciteti, osiguravanje rezervnih dijelova za izvezenu robu, te nekoordiniranost jugoslavenskih poduzeća koja dovodi, kako su naveli u izvještaju unutar PKJ, nelojalne konkurencije. Naime, navodi se da su Energoinvest, Ingra i Rade Končar u nekoliko slučajeva nudili istu robu za izvoz ali pod drugačijim uvjetima i različitim cijenama.³⁰⁶ Slične poteškoće u suradnji vrijedile su i za Nigeriju. Ističe se da jugoslavenska poduzeća ne nastupaju organizirano, već da konkuriraju jedna drugima. Nadalje, tu je i problem informiranja i nedovoljnog poznavanja činjenica u vezi nigerijske ekonomije.³⁰⁷ Za Tunis se pak navodi problem jednodimenzionalne razmjene u kojoj dominira tek nekoliko artikala. Naime, najveći dio jugoslavenskog izvoza čini rezana drvena građa, dok se uvoz bazira na fosfatima. Čime je sama trgovina dosta osjetljiva, jer kad nastane zastoj u trgovini tim proizvodima, nastane cjelokupan zastoj.³⁰⁸

U Beogradu je 5. svibnja 1981. održana sjednica Regionalnog odbora za zemlje u razvoju. Na njoj su još jednom podvučene poteškoće koje koče jugoslavenski izvoz i veću suradnju na planu investicijske suradnje. Nije se konkretno pričalo o afričkim zemljama, već o zemljama u razvoju kao o cjelini. Glavna zamjerka je neorganiziranost pri izvozu, ali i uvozu. Istaknuta je velika i nepotrebna administracija koja „ponekad graniči s apsurdom“, nedovoljne stimulacije, poteškoće pri kreditiranju, visoke cijene, ne konkurentnost, nedostatak roba i deviza kao i rascjepkano jugoslavensko tržište.³⁰⁹

³⁰⁵ *Glasnik PKJ*, br. 36., 8. rujna 1980: 11.

³⁰⁶ *Glasnik PKJ*, br. 22., 2. lipnja 1980: 56-57.

³⁰⁷ *Glasnik PKJ*, br. 42., 19. listopada 1981: 32-33.

³⁰⁸ *Glasnik PKJ*, br. 42., 19. listopada 1981: 33-34.

³⁰⁹ *Glasnik PKJ*, br. 20., 18. svibnja 1981: 37.

2.4 Završna razmatranja

Od 13. do 19. svibnja 1981. u Caracasu održana je ministarska konferencija Grupe 77. Sazvana je s ciljem daljnjeg promoviranje međusobne ekonomske suradnje zemalja u razvoju. Donijeto je niz preporuka u sedam područja ekonomske suradnje: trgovina, tehnologija, hrana i poljoprivreda, energetika, sirovine, financije i u oblasti industrijalizacije. Poruke naglašavane na konferencijama nesvrstanih i prijašnjim ministarskim sastancima G77 ponovljene su i u Caracasu. Vuko Dargašević, član SIV-a, u svom izvještaju naglasio je kako jugoslavenska delegacija je aktivno djelovala „polazeći od čvrstog uvjerenja da su mogućnosti u međusobnoj suradnji zemalja u razvoju enormne i da ih treba, većim angažiranjem i koordiniranjem akcija dalje unaprjeđivati i razvijati.“³¹⁰

Konferencijom u Caracasu zaokružuje se vremenski okvir ovoga rada. Pozivi za većom međusobnom ekonomskom suradnjom zemalja u razvoju ozbiljnije su se počeli formirati od prvog sastanka G77 u Alžiru 1967. godine. U narednom razdoblju ti zahtjevi su postali dio službene politike Pokreta nesvrstanih, što je i logično s obzirom da je većina članica G77, ujedno pripadala i PN-u. Konferencija u Caracasu pokazuje da politika koja je formirana otprilike početkom 1970-ih se nije napustila, već štoviše, inzistiranje na oslanjanju na vlastite snage se nastavilo istim intenzitetom. Godina 1981. predstavlja krajnju vremensku točku ovoga rada te samim time obavezuje na finalno podvlačenje crte i krajnju analizu ekonomskih odnosa SFRJ i nesvrstanih država Afrike u razdoblju od 1973. do 1981. godine.

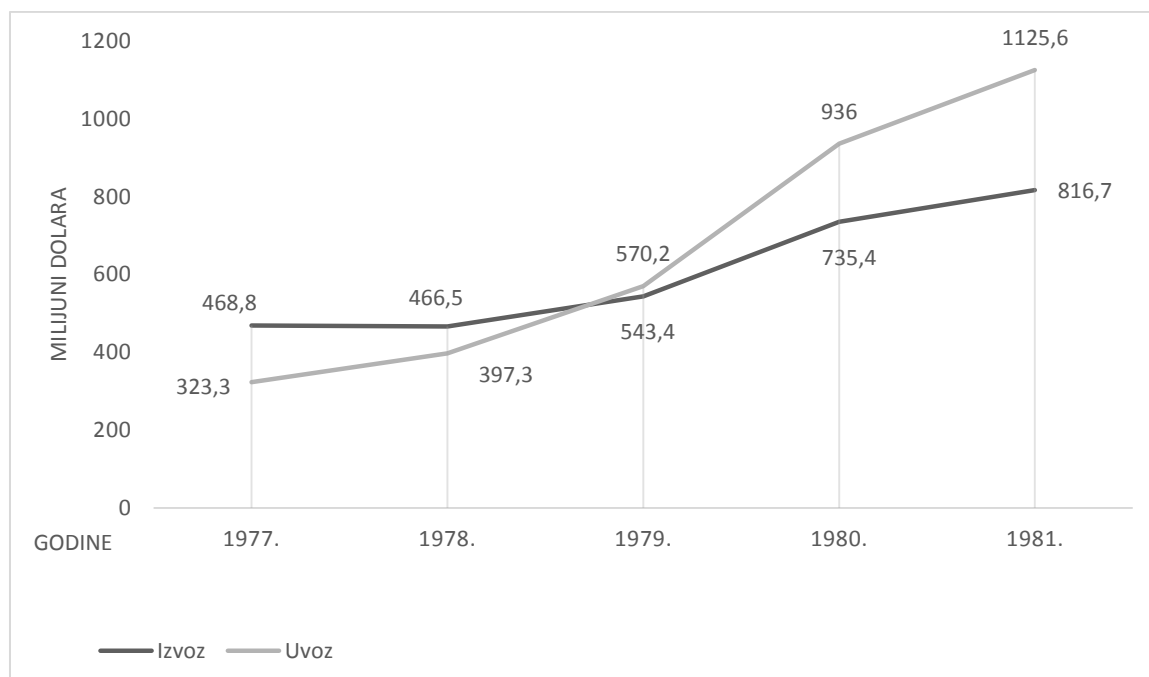
Dolje navedena tablica prikazuje trgovinsku razmjenu Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja u razdoblju do 1977. do 1981. godine. Uzlazni trend koji je počeo 1973. nastavio se je sve do kraja promatranog razdoblja. Godine 1981. trgovinska razmjena iznosila je impresivnih 1,9 milijardi dolara. Kao što je vidljivo iz tablice, do otprilike kraja 1979. Jugoslavija je ostvarivala suficit u vanjsko-trgovinskoj razmjeni, no zadnje dvije godine uvoz je uvelike premašivao izvoz. Što je u prvom redu bila posljedica poskupljenja nafte na svjetskim tržištima.

Gledajući zemlje individualno, trend koji je počeo 1973. nastavio se i do kraja 1981. Velika većina trgovinske razmjene, a što je konstantno isticano kao otežavajuća okolnost,

³¹⁰ *Međunarodna politika*, br. 748, 1. lipanj 1981: 6.

odvijala se s tri najveća partnera: Libijom, Egiptom i Nigerijom. Tu još možemo pribrojiti Alžir i Tunis, kao značajnije partnere, no ipak dosta ispod razine prve tri zemlje.

Tablica 3: Trgovinska razmjena Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja u milijunima dolara 1977.-1981.

Izvor: *Statistički godišnjak Jugoslavije*, 1980.:61; Indeks: *mesečni pregled privredne statistike*, veljača 1981.: 32; Indeks: *mesečni pregled privredne statistike*, veljača 1982.: 32.

Kao što je vidljivo iz prethodno iznesenih brojki u periodu od 1973. do 1981. dolazi do nagle ekspanzije kako u formi trgovinske razmjene, tako i u formi investicijske suradnje. Od 225,3 milijuna dolara 1973. godine opseg trgovinske razmjene povećao se na 1 942 milijuna dolara. Međutim, iako se radi, na prvi pogled, o spektakularnom porastu razmjene kao faktor treba pribrojiti i nagli porast svjetskih i jugoslavenskih cijena nakon 1973. godine. Precizniji uvid u povećanje obujma razmjene imamo kada pogledamo postotke. Oni nam otkrivaju da je trgovinska razmjena s nesvrstanim zemljama Afrike 1973. godine činila tek 3,4% ukupne jugoslavenske razmjene sa svijetom, dok na je na kraju analiziranog razdoblja taj postotak skočio na 7,5%.³¹¹ Daljnji uvid karakter razmjene donosi nam analiza robne strukture jugoslavenskog izvoza i uvoza. U izvozu su dominirali industrijski proizvodi, otprilike 85%,

³¹¹ Indeks: *mesečni preglednik privredne statistike*, veljača, 1982: 32.

dok se uvoz sačinjavao većinom od primarnih proizvoda, oko 90%.³¹² Čak štoviše, udjel uvoza industrijskih proizvoda se kontinuirano smanjivao. Godine 1972. iznosio je 3,2%, a osam godina kasnije ta brojka je pala na 1,7%.³¹³ Na prvi pogled takva struktura robne razmjene djeluju vrlo povoljno za Jugoslaviju, međutim, ona ukazuje na to da se proklamirane poruke Pokreta nesvrstanih, a na temelju kojih se formirala koncepcija oslanjanja na vlastite snage i poticanje međusobne ekonomske suradnje, nisu ostvarile. Naime, jedan od razloga formiranje koncepcije oslonca na vlastite snage formira se zbog nemogućnosti izvoza zemalja globalnog Juga industrijskih proizvoda na europsko i američko tržište. Afričke zemlje su tradicionalne bilo bile izvoznice sirovina, a uvoznice gotovih industrijskih proizvoda. Takav karakter razmjene, smatrano je, predstavljao je jednu od glavnih prepreka razvoju. Međusobna ekonomska suradnja nesvrstanih zemalja trebala je poništiti takvu praksu i poticati razmjenu gotovih industrijskih proizvoda. U slučaju Jugoslavije, kao što nam to brojke pokazuje, to nije bio slučaj. Iako nesvrstana zemlja, Jugoslavija je u trgovinskoj razmjeni djelovala kao bivša kolonijalna sila: uvozeći sirovine i primarne proizvode, a izvozeći gotove industrijske proizvode.

Investicijska suradnja predstavlja jedan od najznačajnijih vidova suradnje. Brojka od 740,8 milijuna dolara, kolika je bila vrijednost izvršenih građevinskih radova u 1981. godini svjedoči o tome. Postotak koji pokazuje da je investicijska suradnja a afričkim zemljama činila 29,1% ukupne jugoslavenske investicijske suradnje s cijelim svijetom, samo još dodatno potvrđuje takvu percepciju. Kao i u slučaju trgovine razmjene apsolutni partner broj jedan bila je Libija. Vrijednost radova u toj zemlji 1981. bila je 368,4 milijuna dolara. Dok je na drugom mjestu bila Nigerija s 84 milijuna dolara, a Angola na trećem s 65,4 milijuna dolara.³¹⁴ Zanimljivo je pritom primijetiti da iako je Egipat bio drugi ili treći partner u vanjsko-trgovinskoj razmjeni, ovisno o godini, u vidu investicijske suradnje bio je pri samom dnu. Gdje u 1981. godini statistika nije niti zabilježila nikakve investicijske radove u toj zemlji, dok je 1980. vrijednost izvršenih radova bila ispod milijun dolara.³¹⁵

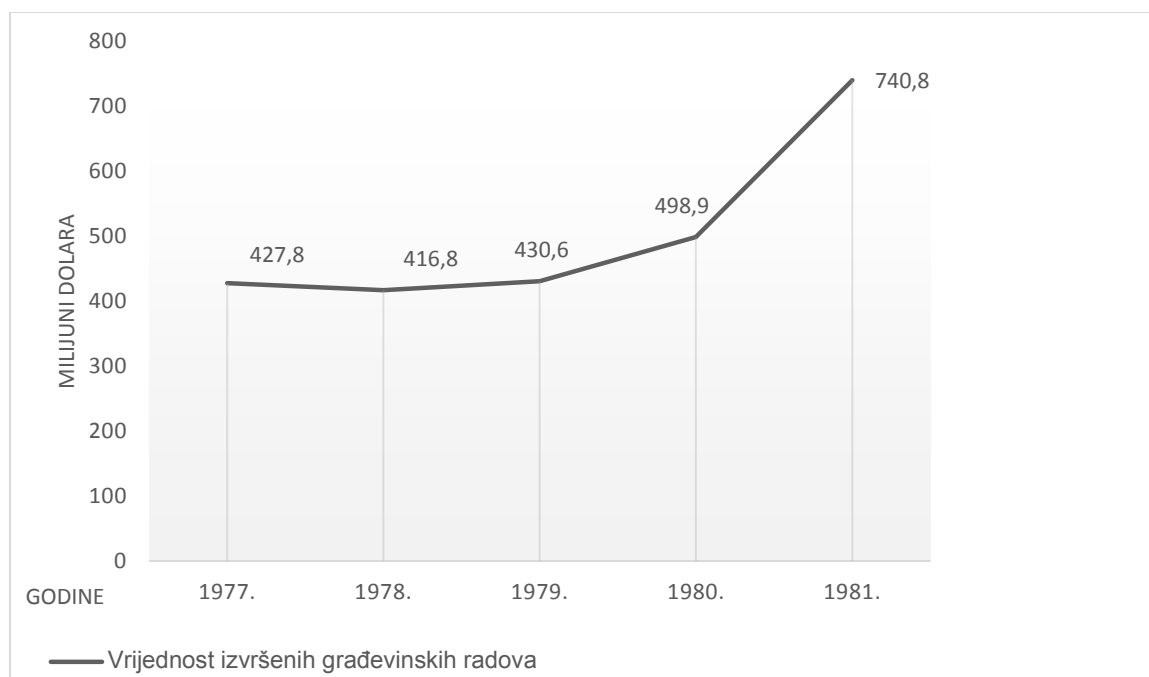
³¹² Autor ovdje navodi robna strukturu u odnosu na zemlje u razvoju, a ne samo afričke zemlje. Stoga iznesene postotke ne može tretirati kao potpuno točne, ali isto tako oni vjerojatno ne odstupaju previše, budući da su i afričke zemlje bile dio zemalja u razvoju: Polić 1981: 30.

³¹³ Autor ponovno donosi statistiku za sve zemlje u razvoju, tako da promatrajući samo nesvrstane zemlje Afrike taj broj možemo uzeti samo okvirno: Polić 1981: 32.

³¹⁴ *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, svibanj 1982:61.

³¹⁵ *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, svibanj 1981: 61.

Tablica 4: Vrijednost izvršenih građevinskih radova jugoslavenskih poduzeća na području afričkih nesvrstanih zemalja 1977.-1981.

Izvor: *Indeks: mesečni pregled privredne statistike*, ožujak 1978.; svibanj 1979.; svibanj 1980.; svibanj 1981.; svibanj 1982.

Zaključak

Analizirajući vanjsku politiku socijalističke Jugoslavije Pokret nesvrstanih se nesumnjivo javlja kao najvažniji faktor. U kontekstu hladnog rata i bipolarne podjele svijeta Pokret je Jugoslaviju omogućio političku vidljivost i važnost koja je daleko nadmašivala njenu geografsku i demografsku veličinu. Posebice je to slučaj nakon 1968. i gušenja Praškog proljeća od strane sovjetskih tenkova, kada je hladni rat na europskom kontinentu postao malo manje vruć. Osvjetljavajući činjenicu da niti jedna velesila se ne namjerava miješati u ona područja koja su smatrale zonom utjecaja druge velesile. Bez Pokreta nesvrstanih Jugoslavija bi vjerojatno ostala izolirana na europskom kontinentu bez imalo utjecaja na regionalnu, a kamoli na politiku šireg opsega. Pokret je predstavljao izlaz iz te situacije.

U kontekstu u kojem je Pokret predstavljao izlaz iz političkih okvira europske bipolarnosti, ujedno je i predstavljao izlaz iz ekonomske orijentacije bilo na istok, bilo na zapad Europe. Prekid sa Staljinom 1948. godine pokazao je krhkost oslonca na samo jednog gospodarskog partnera. Dok je preveliko oslanjanje na Zapad u godinama nakon izbacivanja Jugoslavije iz Informbiroa pokazalo kako se putem ekonomije – u vidu kredita, financijske vojne pomoći – može utjecati na smjer unutarnje i vanjske politike. Među zemljama Trećega svijeta tražili su se politički i ekonomski partneri koji bi smanjili golemi utjecaj Istoka i Zapada na Jugoslaviju. Isto tako kako je Jugoslavija na europskom kontinentu postajala sve više politički izolirana, tako je ujedno ostajala izvan ekonomskih saveza Zapadne Europe i Sovjetskog Saveza, čime je trgovina s oba bloka postala otežana.

U historiografskim radovima o Pokretu nesvrstanih konstantno se ističe, i to s pravom, jugoslavenska uloga u formiranju samog Pokreta, njegovom oživljavanju u drugoj polovici 1960-ih, kao i spašavanju njegove nesvrstanosti na VI konferenciji u Havani. Međutim, jugoslavenske zasluge za Pokret sežu i malo dublje od toga, i to u ekonomsku sferu. Naime, inicijative jugoslavenskog vrha su bile jedan od razloga sazivanja Kairske ekonomske konferencije zemalja u razvoju 1962. godine. Iz smjernica te konferencije dvije godine nakon Kaira, sazvan je UNCTAD – međunarodni forum na kojem su nerazvijene zemlje prvi puta pred najrazvijenijima bile u prilici izložiti svoje probleme. I u samom sazivanju UNCTAD jugoslavenska uloga je bila nezanemariva, kao što je u prvom poglavlju ovoga rada i navedeno. Unutar UNCTAD će nastati Grupa 77 – organizacija zemalja Trećega svijeta pri UN koja će se primarno baviti ekonomskim temama – čiji će Jugoslavija biti član, i to kao

jedina europska država. Unutar G77 će nastati zahtjevi za promjenom globalnog ekonomskog sistema, kao i formiranje politike ekonomskog oslonca na vlastite snage. Politika koja će konferencijama nesvrstanih u Lusaki i Alžiru postati službena politika Pokreta.

Takvu politiku Jugoslavija spremno prihvata te 1973. donosi Rezoluciju o unapređenju ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zemljama u razvoju. Ekonomski odnosi time postaju politički interes Jugoslavije. O rezultatima te politike možda najbolje svjedoče brojke koje opisuju ekonomsku suradnju. Od 1973. do 1981. trgovinska razmjena Jugoslavije i nesvrstanih zemalja Afrike bila je preko 8,2 milijarde dolara, dok je vrijednost izvršenih građevinskih radova u tom razdoblju bila otprilike 3,4 milijarde dolara.

Jugoslavenska poduzeća su na području Afrike gradile: hidrocentrale, brane, ceste, električne vodove, trafostanice, sveučilišta, bolnice, stambena naselja, aerodrome, luke, bunare, te manjim dijelom i tvornice. U svakom trenutku nekoliko tisuća jugoslavenskih radnika je radilo na tim gradilištima.

Pokret nesvrstanih je i za vrijeme Jugoslavije i u državama slijednicama bio predmet česte kritike, koja se najčešće doticala njegove ekonomske neisplativosti. Je li Pokret nesvrstanih bio ekonomski neisplativ? Ovaj rad teško da može odgovoriti na to pitanje. Međutim, može ukazati na to da se zahvaljujući Pokretu Jugoslavija ekonomski povezala s velikim dijelom svijeta: od Azije do Afrike i Južne Amerike. Izvozilo se i trgovalo, ponekad uspješnije ponekad malo manje uspješno, sa skoro svim državama svijeta. Bez obzira na krajnju ekonomsku bilancu Pokret nesvrstanih ostaje primjer uspješnog povezivanja politike i ekonomije. Primjer kako su dobri politički odnosi otvarali vrata ekonomskoj suradnji – trgovini i investicijama.

Sažetak na engleskom jeziku

**Economic relations between Socialist Federal Republic of Yugoslavia and African
Nonaligned countries 1973-1981**

In this thesis the author seeks to reconstruct and analyze economic relations between Yugoslavia and African nonaligned countries in the period between 1973 and the year 1981. The mentioned period is marked by the publishing of the Resolution on the promotion of economic relations between developing countries in 1973 by Yugoslav federal Assembly and the ministerial meeting of the Group 77 in Caracas in 1981.

In the 1970s economic issues became more and more prominent within the Nonaligned movement. The vast majority of nonaligned countries were underdeveloped countries and thus the question of their development became more important. One of the ways to fight underdevelopment was to encourage mutual economic cooperation between nonaligned countries. As a member and one of the founders of the Nonaligned movement Yugoslavia too took steps to promote deeper economic ties with the members of the movement.

The author reconstructs the original motives for promoting mutual economic relations between nonaligned countries and the results of that policy in the economic relations between Yugoslavia and African nonaligned countries. The general numbers are represented and certain countries, with which Yugoslavia had best economic cooperation, are highlighted.

Key words: Africa, economic relations, Nonaligned movement, Yugoslavia.

Bibliografija

Novine i tjednici

Bilten Jugobanke d. d.: stručni prilog lista Jugobanka, mjesečnik, Beograd.

Glasnik Privredne komore Jugoslavije: redovito, blagovremeno, istinito, pristupačno, tjednik, Beograd.

Jugoslavenski pregled: infomativno dokumentarne sveske, mjesečnik, Novinsko-izdavačka ustanova „Jugoslavenska stvarnost“, Beograd.

Međunarodna politika, mjesečnik, Novinsko-izdavačka ustanova „Jugoslavenska stvarnost“, Beograd.

Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavija, tjednik, Beograd.

Statistika

Indeks: mesečni pregled privredne statistike SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd.

Statistički godišnjak Jugoslavije.../ Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, Beograd.

Knjige

ADAMOVIĆ, Ljubiša; LAMPE, John i PRICKETT, Rusell, 1990. *Američko-jugoslavenski ekonomski odnosi posle drugog svetskog rata*. Beograd: Radnička štampa.

ADAMOVIĆ, Ljubiša, ur., 1983. *Ekonomski aspekti politike nesvrstanosti*. Beograd: Beograd/Centar za marksizam Univerziteta/Marksisitički centar organizacije SK/Poslovna politika.

- ALAČEVIĆ, Dušan, 1981. *Gvineja*. Zagreb: Institut za zemlje u razvoju.
- BEKIĆ, Darko, 1988. *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955*. Zagreb: Globus.
- BILANDŽIĆ, Dušan, 1999. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden Marketing.
- BRAVEBOY-WAGNER, Jacqueline Anne, 2009. *Institutions of the Global South*. London/New York: Routledge.
- BYRNE, Jeffrey James, 2016. *Mecca of Revolution. Algeria, Decolonization and Third World Order*. New York: Oxford University Press.
- CALVOCARESSI, Peter, 2003. *Svjetska politika nakon 1945*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- CONNELLY, Matthew, 2002. *A Diplomatic Revolution. Algeria's fight for Independence and the Origins of the Post-Cold War Era*. New York: Oxford University Press.
- GLEIJESES, Piero, 2002. *Conflicting Missions. Havana, Washington, and Africa, 1959-1976*. London/Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- GOLDSTEIN, Ivo, 2008. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: Novi Liber.
- GOLDSTEIN, Ivo i GOLDSTEIN, Slavko, 2015. *Tito*. Zagreb: Profil knjiga.
- IVEKOVIĆ, Ivan, 1985. *Afrika u transformaciji. Antikolonijalna i socijalna revolucija u bivšim portugalskim kolonijama*. Zagreb: Centar CK SKH za idejno-teorijski rad Vladimir Bakarić/Globus.
- JAKOVINA, Tvrko, 2002. *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- JAKOVINA, Tvrko, 2003. *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene američke Države 1945.-1955*. Zagreb/Profil/Srednja Europa.
- JAKOVINA, Tvrko, 2011. *Treća strana Hladnog rata*. Zagreb: Fraktura.
- JAKOVINA, Tvrko, 2013. *Trenuci katarze. Prijelomni događaji XX. Stoljeća*. Zagreb: Fraktura.
- JOVANOVIĆ, Mihailo, 1981. *Alžir*. Zagreb: Institut za zemlje u razvoju.

- JOVANOVIĆ, Mihailo, 1979. *Gana*. Zagreb: Institut za zemlje u razvoju.
- JUDT, Tony, 2010. *Postwar. A History of Europe Since 1945*. London: Vintage Books.
- KLASIĆ, Hrvoje, 2012. *Jugoslavija i svijet 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MADISON, Angus, 2006. *The World Economy. Volume 1: A Millennial Perspective. Volume 2: Historical Statistics*. OECD Publishing.
- MATKOVIĆ, Hrvoje, 1998. *Povijest Jugoslavije (1918-1991): hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- MOJSOV, Lazar, 1980. *Dimenzije nesvrstanosti*, Beograd: Radnička štampa.
- OATLEY, Thomas, 2016. *International Political Economy*. New York: Routledge.
- PETKOVIĆ, Ranko, 1985. *Nesvrstana Jugoslavija i suvremeni svet. Spoljna politika Jugoslavije 1945-1985*. Zagreb: Školska knjiga.
- PIRJEVEC, Jože, 2012. *Tito i drugovi*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- PRASHAD, Vijay, 2007. *The Darker Nations. A People's History of the Third World*. New York/London: The New Press.
- RADELIĆ, Zdenko, 2008. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga/Hrvatski institut za povijest.
- RAJAK, Svetozar, 2011. *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War. Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953-1957*. New York: Routledge.
- RAKOVE, Robert B, 2013. *Kennedy, Johnson, and the Nonaligned World*. New York: Cambridge University Press.
- RUBINSTEIN, Alvin Z., 1970. *Yugoslavia and the Nonaligned World*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- SMITH, Karen i TAYLOR, Ian, 2007. *United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)*. New York: Routledge.
- TADIĆ, Bojana, 1976. *Nesvrstanost u teoriji i praksi međunarodnih odnosa*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

- UNKOVKSI-KORICA, Vladimir, 2016. *The Economic Struggle for Power in Tito's Yugoslavia: From World War II to Non-Alignment*. London/New York: I. B. Tauris. Ebook.
- VEKARIĆ, Vatroslav, 1979. *Tunis*. Zagreb: Institut za zemlje u razvoju.
- VEKARIĆ, Vatroslav, 1979. *Egipat*. Zagreb: Institut za zemlje u razvoju.
- VRHUNEC, Marko, 2001. *Šest godina s Titom (1967-1973). Pogled s vrha i izbliza*. Zagreb/Rijeka: Nakladni zavod Globus/Adamić.
- WESTAD, Odd Arne, 2009. *Globalni hladni rat. Velike sile i Treći svijet*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
- ZIMMERMAN, William, 1987. *Open Borders, Nonalignment, and the Political Evolution of Yugoslavia*. New Jersey: Princeton University Press.
- ŽIVKOVIĆ, Ante, 1979. *Libija*. Zagreb: Institut za zemlje u razvoju.
- HOBBSAWM, Eric, 2009. *Doba ekstrema. Kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991*. Zagreb: Zagrebačka naklada.

Članci

- Alačević, Dušan, Nigerija, 191-199. *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju*, Vol. 1, br. 1/2 (1981.).
- Andrić, Mladen, Federalna Republika Nigerija, 197-206. *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju*, Vol. 3, br. 3/4 (1983.).
- Byrne, Jeffrey J., Our Own Special Brand of Socialism: Algeria and the Contest of Modernities in the 1960s, 427-447. *Diplomatic History*, Vol. 33, No. 3 (2009.)
- Byrne, Jeffrey J., Beyond Continents, Colours, and the Cold War: Yugoslavia, Algeria, and the Struggle for Non-Alignment, 912-932. *The International History Review*, Vol. 37, No. 5, Routledge, 2015.

- Cvjetičanin, Biserka, Uloga Instituta za razvoj i međunarodne odnose u Pokretu nesvrstanih, 12-39. *Razvojna suradnja kroz nasljeđe Pokreta nesvrstanih*. Bosanac, Gordan i Jurlina, Petra ur. 2015. Zagreb: CROSOL.
- Čavoški, Jovan, Arming Nonalignment: Yugoslavia's Relations with Burma and the Cold War in Asia (1950-1955). Cold War International History Project, Working paper 61, Wodrow Wilson International Center for Scholars, April 2010.
- Dadone, Aldo Antonio i Di Marco, Luis Eugenio, The Impact of Prebisch's Ideas on Modern Economic Analysis, 15-34. *International Economics and Development. Essays in Honor of Raúl Prebisch*. Di Marco, Eugenio ur. 1972. New York/London: Academic Press.
- Drew, Allison, Communism in Africa, 285-304. *The Oxford Handbook of the History of Communism*. Smith, Stephen A. ur. 2014. New York: Oxford University Press.
- Garavini, Giuliano, Completing Decolonization: The 1973 'Oil Shock' and the Struggle for Economic Rights, 473-487. *The International History Review*, Vol. 33, No. 3, Routledge, 2011.
- Geldart, Carol i Lyon, Peter, The Group of 77: A perspective View. *International Affairs*, 79-101. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol 57, No. 1, Wiley, 1980-1981.
- Kodikara, S. U., Non-aligned Institutional Forms and Democratization of International Relations, 127-137. *The Principles of Non-alignment: The Non-aligned Countries in the Eighties. Results and Perspectives*. Köchler, Hans. ur. 1982. London: Redwood Burn Ltd.
- Latham, Michael E., Ideology, Social Science, and Destiny: Modernization and the Kennedy Era Alliance for Progress, 199-229. *Diplomatic History*, Vol. 22, No. 2 (1998).
- Latham, Michael E., The Cold War in The Third World, 1963-1975, 258-280. *The Cambridge History of the Cold War. Volume II Crises and Détente*. Leffler, Melvyn P. i Westad Odd Arne ur. 2010. New York: Cambridge University Press.
- Lawrence, Mark Atwood, The Rise and Fall of Nonalignment, 139-155. *The Cold War in the Third World*. McMahon, Robert J. ur. 2013. New York: Oxford University Press.

Ogle, Venesa, State Rights against Private Capital: The "New International Economic Order" and the Struggle over Aid, Trade, and Foreign Investment, 1962-1981, 211-234. *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, Vol. 5, No. 2, University of Pennsylvania Press, 2014.

Polić, Mario, Neke tendencije i karakteristike vanjsko- trgovinske razmjene SR Hrvatske i SFR Jugoslavije sa zemljama u razvoju, 19-33. *Pregled privredne suradnje SR Hrvatske sa zemljama u razvoju*, br. 1/2, 1981. Zagreb.

Smode Cvitanović, Mojca; Smokvina, Marina i Branko Kincl, Maritime Ports as the Testing Field for a New Urbanity: Centropjekt Zagreb Design for a Naval Base Homs, Lybia, 1976, 145-156. *Urban Planning in North Africa*. Nunes Silva, Carlos, ur., 2016.

Trputeć, Zoran, Ekonomska osnova i ciljevi nesvrstavanja, 43-52. *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 11, No. 4, 1974. Zagreb.

Животић, Александар, Југославенско-египатски војни односи 1953-1956, 154-169. *Токово историје. Часопис Института за новију историју Србије*, 1-2, 2007. Beograd.

Internetske stranice

www.novilist.hr

www.g77.org

<http://repositiry.uneca.org>

Popis tablica

Tablica 1: Trgovinska razmjena Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja u milijunima dolara 1973.-1976.....	68
---	----

Tablica 2: Vrijednost izvršenih građevinskih radova jugoslavenskih poduzeća na području afričkih nesvrstanih zemalja 1973.-1976.....	69
Tablica 3: Trgovinska razmjena Jugoslavije i afričkih nesvrstanih zemalja u milijunima dolara 1977.-1981.....	77
Tablica 4: Vrijednost izvršenih građevinskih radova jugoslavenskih poduzeća na području afričkih nesvrstanih zemalja 1977.-1981.....	79